

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

KAMU HARCAMALARININ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN
AMPİRİK ANALİZİ:1980-2017 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Aşkın GÜVEL

Danışman

Doç. Dr. Muhammed Veysel KAYA

ŞUBAT-2018

Kırıkkale

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

KAMU HARCAMALARININ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN
AMPİRİK ANALİZİ:1980-2017 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Aşkın GÜVEL

Danışman

Doç. Dr. Muhammed Veysel KAYA

ŞUBAT-2018

Kırıkkale

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Muhammed Veysel KAYA danışmanlığında Aşkın GÜVEL tarafından hazırlanan "Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi:1980-2017 Türkiye Örneği" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

08/02/2018

Doç. Dr. Muhammed Veysel KAYA (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Seaa BAYRAKDAR (Uy )

Yukarıdaki imzaların adı geçen üretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2018

(Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN)

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi:1980-2017 Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

08/02/2018

Aşkın GÜVEL

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisini Ampirik olarak Analiz ederek literatüre katkı sağlamaktır. Bu amaçla kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiş ve konu Türkiye üzerinden 1980-2017 yılları verileri ile ele alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın yazım sürecinde bir çok zorlukla karşılaşmış olmama rağmen, her fırsatta beni yanında isteyen birlikte gülüp, ağladığım ve yine beraber yaşadığım canım kardeşim, ailemizin nazar boncuğu ADO'ya bir hediye olarak çok zor ve yoğun çalışma koşulları altında hazırladığım bu çalışmada karşılaşılan tüm zorluklara rağmen desteklerini bir gün dahi üzerimden esirgemeyen ve sonsuz sabırlarıyla bana yardımcı olan kıymetli aileme sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim. Mucizeler sizin eserinizdir.

Ayrıca çalışmanın her safhasında, özellikle ekonometrik analiz kısmında yardımını esirgemeyerek konuyla ilgili tüm sorulara sabırla cevap veren kıymetli arkadaşım, örnek aldığım dostum ve hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞİT'e, bu zorlu süreçte bir kez dahi tereddüt etmeden yanımda olan ve bana olan güveniyle desteklerini üzerimden esirgemeyerek çalışmanın sonuçlanmasında büyük emeği olan değerli tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Muhammed Veysel KAYA'ya şükranlarımı sunarım.

Son olarak çalışma sırasında, bana destek olan tüm sevenlerime, dostlarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim. İyi ki varsınız saygılarımla.

Aşkın GÜVEL

ÖZET

GÜVEL, Aşkın “Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi:1980-2017 Türkiye Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2018.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ampirik olarak analiz edilmesidir. Çalışmada kamu harcamaları sınıflandırılarak sağlık, eğitim, savunma, cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri kısa ve uzun dönem dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmada 1980-2017 yılları arasındaki üçer aylık veriler kullanılarak bu harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi birim kök testleri, Johansen eşbütünleşme, VECM, ve Toda-Yamamoto nedensellik testleriyle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu çerçevede kamu harcamalarının sürekli arttığı görülmektedir, bu artışlar büyüme artışına da neden olmuş ve GSYİH’da artış gözlemlenmiştir. Wagner ve Keynes hipotezlerinin her ikisinin de belli dönemler itibarıyla geçerli olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler:Kamu harcamaları, Wagner kanunu, Keynes hipotezi, Ekonomik büyüme.

ABSTRACT

GÜVEL, Aşkın “Empirical Analysis Of The Effect Of Public Expenditures On Growth:1980-2017 Turkey Example” Master Thesis, Kırıkkale, 2017.

The aim of this study is to analyze empirically the effect of public expenditures on economic growth in Turkey. Public expenditures have been classified in the study and the effects of health, education, defense, current, investment and transfer expenditures on economic growth have been examined considering the short and long term. In the study, how this expenditures affect economic growth have been analyzed with unit root tests, Johansen cointegration, VECM, Toda-Yamamoto causality tests by using quarterly data between 1980 and 2017. As a result of the study, there is a bi-directional causality relation between public expenditures and economic growth. In this context, public spending has increased continuously, these increases also caused to growth and an increase in GDP was observed. It seen that both the Wagner and Keynes hypotheses are valid for certain periods.

Keywords: Public Expenditures, Wagner Law, Keynes Hypothesis, Economic Growth.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.D.F. : Augmented Dickey Fuller (Genişletilmiş Dickey Fuller)

BÜMKO :Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

EVDS : Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

OECD : Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

PP : Phillips-Perron

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

VAR : Vektör Otoregresif Model

VECM : Vektör Hata Düzeltme Modeli

GNP : Gross National Product (Gayri Safi Milli Hasıla)

GDP : Gross Domestic Product (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ekonomik Büyüme Oranları 1998 ve 2008 Bazlı (1980-2017).....	5
Tablo 2. Çeşitli Büyüme teorileri.....	16
Tablo 3. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (1980-2003) Bin TL.....	37
Tablo 4. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (2004-2017) Bin TL.....	38
Tablo 5. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (2000-2005 TL)	45
Tablo 6. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (2006- 2010 TL).....	46
Tablo 7. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (2011- 2015 TL).....	47
Tablo 8. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri	55
Tablo 9. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Yabancı Literatür	87
Tablo 10 . Türkiye için Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Literatür	99
Tablo 11. Değişkenlere İlişkin ADF Birim Kök Testi Sonuçları	109
Tablo 12: Değişkenlere İlişkin PP Birim Kök Testi Sonuçları	111
Tablo 13. Çok Değişkenli Johansen Eş bütünleşme Testi Sonuçları.....	112
Tablo 14. Hata Düzeltme Modeli (VECM) Sonuçları	113
Tablo 15.Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları.....	114

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1. Peacock ve Wiseman'ın Kamu Harcamalarının Sıçraması Görüşü..... 70
Şekil 2. Peacock ve Wiseman'ın Kamu Harcamalarının Sıçraması Görüşü..... 71

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	İ
ÖZET.....	İİ
ABSTRACT.....	İİİ
KISALTMALAR LİSTESİ.....	İV
TABLolar LİSTESİ.....	V
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI VE TANIMI, BÜYÜME TEORİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ	4
1.1. EKONOMİK BÜYÜME	4
1.1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı Ve Tanımı	8
1.1.2. Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörler	9
1.1.2.1. İşgücü (Emek)	10
1.1.2.2. Sermaye.....	11
1.1.2.3. Doğal Kaynaklar	13
1.1.2.4. Teknolojik Gelişme.....	15
1.2. BÜYÜME TEORİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DEVLETİN... EKONOMİDEKİ ROLÜ	19
1.2.1. Merkantilizm (1450 – 1750)	20
1.2.2. Fیزیokrasi(1750–1776)	21
1.2.3. Klasik Büyüme Teorileri	22
1.2.4. Keynesyen Büyüme Teorisi	24
1.2.5. Sosyalist Büyüme Teorisi	25
1.2.6. Post Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar Büyüme Modeli). 26	
1.2.7. Neo-Klasik Büyüme Modeli	27
1.2.8. İçsel Büyüme Modeli	28
İKİNCİ BÖLÜM	32

KAMUNUN HARCAMA YÖNTEMİ VE POLİTİKASI	32
2.1. KAMU HARCAMALARI	32
2.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı	34
2.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	35
2.1.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Sınıflandırma	36
2.1.2.1.1. Cari harcamalar	40
2.1.2.1.2. Yatırım harcamaları	40
2.1.2.1.3. Transfer harcamaları	41
2.1.2.2. İdari Ayrıma Göre Sınıflandırma	44
2.1.2.3. Fonksiyonel Sınıflandırma	44
2.1.2.3.1. Genel Hizmet Harcamaları.....	48
2.1.2.3.2. Adalet ve Yargı Harcamaları	48
2.1.2.3.3. Savunma Harcamaları	49
2.1.2.3.4. Altyapı Harcamaları	50
2.1.2.3.5. Eğitim Harcamaları	51
2.1.2.3.6. Sağlık Harcamaları.....	53
2.2. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞI VE KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	55
2.2.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	56
2.2.1.1. İktisadi Nedenler	56
2.2.1.2. Sosyal Nedenler	57
2.2.1.3. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler	58
2.2.1.4. Teknolojik Gelişmeler.....	59
2.2.1.5. Savaş ve Savunma Harcamalarında Meydana Gelen Değişmeler	59
2.2.1.6. Nüfus Artışı.....	61
2.2.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri	61
2.2.2.1. Paranın Satın Alma Gücünde Meydana Gelen Azalma	62
2.2.2.2. Bütçe Yöntem ve Tekniğinde Meydana Gelen Değişmeler.....	63
2.2.2.3. Ülke Sınırlarında ve Nüfusta Meydana Gelen Değişmeler.....	63
2.2.2.4. Kamulaştırma ve Devletleştirme.....	64
2.2.2.5. Kamu Hizmetlerinin Para İle Gördürülmeye Başlanması.....	65
2.3. KAMU HARCAMALARINDAKİ ARTIŞI AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	66

2.3.1. Wagner Kanunu	66
2.3.2. Peacock-Wiseman Sıçrama Yaklaşımı	69
2.3.3. Henry Carter Adams'ın Görüşü	72
2.3.4. Francesco Nitti	72
2.3.5. Richard Musgrave	73
2.3.6. Buchanan (Kamusal Tercihler Yaklaşımı)	74
2.4. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	75
2.4.1. Kamu Harcamalarının Üretim Üzerindeki Etkileri	75
2.4.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri	78
2.4.3. Kamu Harcamalarının Tüketim Üzerindeki Etkileri	79
2.4.4. Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	81
KAMU GERÇEK HARCAMALARININ TÜRKİYE'NİN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ	81
3.1. LİTERATÜR TARAMASI	81
3.1.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Yabancı Literatür	82
3.1.2. Türkiye için Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Literatür	91
3.2. VERİ SETİ VE YÖNTEM	102
3.2.1. Birim Kök Testleri	102
3.2.1.1. ADF (Augmented Dickey-Fuller) Birim Kök Testi	103
3.2.1.2. Phillips-Perron Testi (PP)	105
3.2.1.3. Johansen Eş bütünleşme Testi	106
3.2.1.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	107
3.3. BULGULAR	109
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	119
EKLER	132

GİRİŞ

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki özellikle 1929 ekonomik bunalımından sonra incelenen ve üzerinde önemle durulan konulardan biri haline gelmiştir. Konunun önemi bu tarihten sonra daha iyi anlaşılmıştır ve yapılan kapsamlı çalışmalarla birlikte konu güncelliğini sürekli korumuştur. En kapsamlı ifade ile kamu harcamaları; altyapı harcamaları, tüketim harcamaları, genel kamu hizmetleri harcamaları, sosyal güvenlik ve refah harcamaları ile diğer kamu harcamaları gibi gruplara ayrılmaktadır.

Ayrıca ekonomi biliminde uzun süredir araştırma yapılan konulardan bir diğeri de ülkelerin farklı büyüme oranlarına sahip olması ve buna bağlı olarak ülkelerin farklı refah düzeylerinin nedenlerinin araştırılmasıdır. Özellikle II. Dünya savaşından sonra gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede devletin ekonomik hayattaki yerinin ve özel sektöre yönelik düzenleyici rolünün giderek arttığı, ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediği görüşü üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi hem ekonominin geliştirilmesi hem de toplumsal refahın artırılması için çok önemlidir. Bu nedenle iktisadi büyümenin yaratılması için devlete büyük sorumluluklar düşmektedir. Ancak son yıllarda gelişmekte olan birçok ülkede, kamu harcamalarında mali disiplin sağlanması amacına yönelik bir eğilim de görülmektedir. Diğer taraftan ekonomik büyümenin sağlanmasında kamu harcamaları önemli olmakla birlikte, mali disiplin kavramı da önemini giderek arttırmaktadır.

“Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi:1980-2017 Türkiye Örneği” başlıklı çalışma kapsamında; ekonomik istikrarın ve ekonomik büyümenin öneminin gittikçe arttığı günümüzde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ve öneminin araştırılması düşüncesi ile birlikte ayrıca konunun sürekli gündemde olması çalışma üzerinde araştırma yapılmasını gerekli kılmıştır.

Diğer taraftan bu tez çalışmasının temel amacı, Türkiye’de yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine olan etkilerinin tartışılmasıdır. Bu çalışma kapsamında kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri kısa ve uzun

dönem açısından incelenerek, Türkiye örneğinden hareketle konu ampirik ve teorik olarak değerlendirilmiştir.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan iki önemli yaklaşım; Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezidir. Alman iktisatçı Adolph Wagner, bu ilişkinin ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğuna işaret etmiştir. John Maynard Keynes ise, bu ilişkinin kamu harcamalarından büyümeye doğru olduğunu savunmuştur. Buradan da anlaşılacağı gibi kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, literatürde geçmişten bugüne dek oldukça tartışılan bir konu olmuştur. Ampirik ve teorik çalışmaların çoğu, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ayrıca literatürde kamu harcamalarındaki artışların ekonomik büyümeye yönelik incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır. 1980-2017 yılları dikkate alınarak Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenip, kamu yatırım ve kamu cari harcamalarının ekonomik büyümeyi hangi ölçüde etkilediğinin Türkiye için test edilmesi çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın literatür taraması kısmında Tarihsel Betimsel Modeller kullanılmıştır. Daha sonra ekonomik büyüme üzerinde etkili olan kamu harcamalarının analizi kısmında ise, öncelikle konu ile ilgili olarak Maliye Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜİK, BÜMKO resmi internet sitelerinden, TCMB EVDS veri tabanından istatistiksel veriler toplanmıştır. Bu verilerle yapılacak analizde doğrusal zaman serisi yöntemi kullanılmıştır.

Doğrusal zaman serisi bağlamında birim kök sınamaları, eş bütünleşme testleri, model tahmin yöntemleri, (VAR), (VECM) Vektör Hata Düzeltme Modeli ve Nedensellik analizleri, Johansen Eş-Bütünleşme, Granger Nedensellik Testi Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi, Philips; Perron (1988) kullanılarak analizler yapılmıştır. Bu analizlerin yapılmasında E-Views6.0 ve Gauss 6.0 paket programları kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar tez konusunun mantığı içerisinde yorumlanmıştır.

Çalışmada söz konusu ilişki Türkiye ekonomisi üzerinden ele alınarak mekan sınırlaması, 1980-2017 verileri kullanılarak da zaman sınırlaması yapılmıştır.

Bu çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, kuramsal çerçevesi, varsayımları, kapsamı ve varmak istediği sonuç açıklanmıştır.

Birinci bölümde, ekonomik büyüme kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır ve bu bağlamda, ekonomik büyüme kavramının tanımı, büyümenin belirleyicileri, büyümenin ölçülmesi ve büyüme teorilerinin tarihsel gelişim içerisinde nasıl şekillendiği ele alınarak geliştirilen büyüme modelleri açıklanmaya çalışılmıştır; bu büyüme modelleri çerçevesinde devletin ekonomide üstlenmesi gereken rol sorgulanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, kamu harcamaları kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Kamu harcamaları kavramının tanımı, sınıflandırılması, kamu harcamalarının artışını etkileyen faktörler ve bu artışı açıklamaya yönelik yaklaşımlar ve ayrıca kamu harcamaları artışını açıklayan hipotezler değerlendirilmiş olup; kamunun yapmış olduğu cari ve fonksiyonel harcamalar açıklanarak ekonomiye olan etkileri yorumlanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm ampirik analizin yapıldığı bölümdür. Çalışmanın bu bölümünde zaman serileri üzerinden yapılan ekonometrik analiz sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çalışmanın amacı kamu harcamalarının sürekli arttığı fikri ile bu artışın nedenlerinin sorgulanması üzerine kurgulanmıştır. Bu çerçevede çalışmada yapılan analiz sonucuna göre kamu harcamalarının sürekli arttığı görülmektedir, bu artışlar büyüme artışına da neden olmuş ve GSYİH'da artış gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular sayesinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır ve çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI VE TANIMI, BÜYÜME TEORİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

1.1. EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme kavramı hiç şüphesiz ki dünyanın her ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Ekonomik büyüme sayesinde ülke vatandaşlarının refah düzeyleri yükselecektir ve refah artışı ile birçok sorunun üstesinden gelinmiş olacaktır. En genel ifade ile ekonomik büyüme milli gelirden ortaya çıkan artış olarak tanımlanmaktadır. Aşağıdaki tabloda 1980-2017 yılları büyüme oranları ve kişi başına gelir tutarlarına yer verilmiştir. Bu veriler 1998 ve 2008 yılları baz alınarak derlenmiş olup; 38 yıllık dönemde ortalama ekonomik büyüme oranı % 4,15 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında -2,4 olarak gerçekleşen ekonomik büyüme oranı ekonomide liberal politikaların izlenmeye başlanması ile yükselmeye başlamıştır. Piyasa ekonomisinin öncülüğünde ve dışa açık ekonomi politikaları sayesinde ekonomik büyümede dönemler itibariyle artış gözlemlenmiş, 1980-2017 yılları içinde en yüksek büyüme oranı % 9,5 ile 1987 yılında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Türkiye'de 1980 döneminde gerçekleşen siyasi istikrarsızlığın neden olduğu kriz yılları ile 1994, 2001, 2009 yıllarında ortaya çıkan ekonomik krizler ve dış riskler dikkate alındığında yaşanan bu kriz dönemlerinde ekonomik büyümede önemli düşüşler gözlemlenmiştir. Ayrıca Türkiye ekonomisinde 1990 yılından 2000 yılına kadar yapılan borç faiz ödemeleri nedeniyle sermaye yatırımlarında düşüş gözlemlenmiştir. Bu azalış ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ekonomik verileri genel hatları ile ele alınmış, ekonomik büyüme kavramı ve tanımına, büyüme teorilerinin tarihsel gelişimi ve devletin ekonomideki rolüne dair çeşitli yaklaşımlara bu bölümde değinilmiştir.

Tablo 1. Ekonomik Büyüme Oranları 1998 ve 2008 Bazlı (1980-2017)

	NÜFUS	BÜYÜME HIZI (1998 BAZLI)	BÜYÜME HIZI (2009 BAZLI)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (1998 BAZLI)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (2009 BAZLI)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (1998 BAZLI)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (2009 BAZLI)	GSYH(1998 BAZLI)	GSYH(2009 BAZLI)
Yıllar	Bin kişi	(%)	(%)	(TL)	(TL)	(\$)	(\$)	(TL)	(TL)
1980	44.439	-2.4	-	-	-	-	-	7.031	-
1981	45.540	4.9	-	-	-	-	-	10.621	-
1982	46.688	3.6	-	-	-	-	-	14.104	-
1983	47.864	5.0	-	-	-	-	-	18.693	-
1984	49.070	6.7	-	-	-	-	-	29.570	-
1985	50.307	4.2	-	-	-	-	-	47.177	-
1986	51.480	7.0	-	-	-	-	-	68.663	-
1987	52.370	9.5	-	-	-	-	-	100.445	-
1988	53.268	2.1	-	-	-	-	-	173.709	-
1989	54.192	0.3	-	-	-	-	-	305.579	-
1990	55.120	9.3	-	-	-	-	-	528.369	-
1991	56.055	0.9	-	-	-	-	-	847.032	-
1992	56.986	6.0	-	-	-	-	-	1.469.755	-
1993	57.913	8.0	-	-	-	-	-	2.664.116	-
1994	58.837	-5.5	-	-	-	-	-	5.200.119	-
1995	59.756	7.2	-	-	-	-	-	10.434.647	-
1996	60.671	7.0	-	-	-	-	-	19.857.343	-
1997	61.582	7.5	-	-	-	-	-	38.762.506	-

1998	62.464	3.1	-	1.124	1,151	4.338	4,442	70.203.147	71.892,898
1999	63.364	-3.4	-3.4	1.651	1,691	3.907	4,003	104.595.916	107.164,345
2000	64.269	6.8	6.6	2.593	2,656	4.129	4,229	166.658.021	170.666,715
2001	65.166	-5.7	-6.0	3.686	3,766	3.019	3,084	240.224.083	245.428,760
2002	66.003	6.2	6.4	5.310	5,445	3.492	3,581	350.476.089	359.358,871
2003	66.795	5.3	5.6	6.809	7,007	4.565	4,698	454.780.659	468.015,146
2004	67.599	9.4	9.6	8.270	8,536	5.775	5,961	559.033.026	577.023,497
2005	68.435	8.4	9.0	9.482	9,844	7.036	7,304	648.931.712	673.702,943
2006	69.295	6.9	7.1	10.944	11,389	7.597	7,906	758.390.785	789.227,555
2007	70.158	4.7	5.0	12.018	12,550	9.247	9,656	843.178.421	880.460,879
2008	71.052	0.7	0.8	13.378	14,001	10.444	10,931	950.534.251	994.782,858
2009	72.039	-4.8	-4.7	13.223	13,870	8.561	8,980	952.558.579	999.191,848
2010	73.142	9.2	8.5	15.023	15,860	10.003	10,560	1.098.799,348	1.160,013,978
2011	74.224	8.8	11.1	17.484	18,788	10.428	11,205	1.297.713,210	1.394,477,166
2012	75.176	2.1	4.8	18.846	20,880	10.459	11,588	1.416.798,490	1.569,672,115
2013	76.148	4.2	8.5	20.607	23,766	10.822	12,480	1.567.289,238	1.809,713,087
2014	77.182	3.0	5.2	22.732	26,489	10.395	12,112	1.748.167,817	2.044,465,876
2015	78.218	4.0	6.1	25.118	29,885	9.257	11,014	1.952.638,409	2.337,529,940
2016	78.559	3.2	2.9	27.344	32,676	9.243	10,807	2.148.120,945	2.590,517,030
2017	79.366	4.4	-	30.291	-	9.529	-	2.404.108,222	-

Kaynak: BUMKO, Ekonomik Göstergeler (1950-2018), <http://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2018.html> (14.02.2018)

1.1.1. Ekonomik Büyüme Kavramı Ve Tanımı

Dünya devletlerinin neredeyse tamamının ortak amacı olan ekonomik büyüme pek çok şekilde ifade edilmektedir. Herhangi bir dönemde bir ekonomide reel GSYİH'da ortaya çıkan artışa büyüme denir. Diğer taraftan ekonomik büyüme; iktisadi hayatın temel verileri olan işgücü, tabii kaynaklar, makine ve teçhizatın kişi başına yıldan yıla daha yüksek reel gelir sağlayacak şekilde artmasıdır (Ülgener, 1980: 409).

Ayrıca bir ekonominin üretim kapasitesinde dönemler bazında ortaya çıkan artış genel bir ifadeyle ekonomik büyüme olarak adlandırılmaktadır ve bir ülkedeki Gayri Safi Yurtiçi Hasılda meydana gelen artış o ülkenin üretim seviyesindeki göstergelerin yukarı doğru seyirinden kaynaklanmaktadır (Özel, 2012: 64).

Yani en basit tanım ile ekonomik büyüme bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarlarının reel bir şekilde artması ile birlikte milli gelirden meydana gelen artış ifade etmektedir. Ayrıca bir ülkede kişi başına düşen mal ve hizmet miktarında meydana gelen artışa yoğun büyüme denilmekte iken ülkedeki mal ve hizmetlerin miktar olarak artmasına yaygın büyüme denilmektedir. Sosyal refah artışını sağlayan büyüme ise optimal büyüme olarak tanımlanmaktadır (Pınar, 2013: 176).

Bir diğer tanımlama ile ifade edilecek olursa bu kavram ekonomide nicelik ve nitelik artışına paralel olarak meydana çıkan değişim ve yeniliklerle birlikte kişi başına düşen gelirin reel olarak artmasıdır (Fikir, 2010: 4-5).

Türkiye gibi gelişmekte olan ve genç nüfusu gün geçtikçe artan bir ülke için ise şüphesiz ki ekonomik büyüme kavramı yüksek önem arz eden bir konudur. Farklı bir düşüncede ekonomik büyüme, bir ülkede zaman içerisinde üretilen mal ve hizmet miktarında meydana gelen artışa paralel olarak o ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarının yükselmesi şeklinde tanımlanmıştır (Ünsal, 2009: 15).

Bireyler açısından yüksek bir hayat standardı yakalamak ve sürdürmek o ekonomideki kişi başına düşen reel gelir ya da üretim miktarındaki artışa bağlıdır. Ekonomideki mal ve hizmetin artması ile birlikte, bu artıştan kaynaklanan üretim

kapasitesindeki artışa paralel olarak kişi başına düşen reel gelir miktarında artış sağlanacaktır (Yıldırım, 2007: 5-6).

Buradan hareketle tüm ülkelerin makro ekonomik hedeflerinden bir tanesinin hızlı bir iktisadi büyüme gerçekleştirmek olduğu ifade edilebilir (Ünsal, 2009: 15).

Kişi başına düşen reel gelir veya üretim miktarındaki yükselme, yani reel gelirdeki hızlı artış ne kadar fazla ise, bireyler için ekonomik standartlarını sürdürmek ve yükseltmek de o kadar kolay olmaktadır (Dinler, 2007: 6).

Söz konusu kişi başına düşen reel geliri arttırmanın yolu ise ekonominin mal ve hizmet kapasitesinin arttırılmasıyla gerçekleşecektir. Çünkü ekonomik büyüme ekonomideki mal ve hizmet artışına paralel olarak reel milli gelirde meydana gelen artışları ifade etmektedir. Ekonomik büyümeye neden olan temel faktörler ele alındığında ise bunların; işgücü miktarı, işgücü kalitesindeki artış, doğal kaynakların miktarı ve kalitesi, reel sermayenin miktarı ve kalitesi, toplumun teknolojiye gösterdiği başarı olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak ekonomik büyüme, siyasal, kültürel ve sosyal alanlardan farklı bir yapıya sahiptir. Ancak bu alanların birbirini önemli derecede etkilediği düşünülürse bu alanlarla olan iktisadi etkileşimlerin bir sonucu olarak da ekonomik büyüme kavramı tekrar karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2. Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörler

Ekonomideki her bir faktörün büyüme üzerinde hangi düzeyde etkili olduğu ya da ekonomik büyümeye hangi faktörlerin neden olduğu konusu geçmişten günümüze gelinceye kadar yoğun tartışma ve araştırmalara sebep olmuştur (Fikir, 2010: 7-8).

Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler konusunda birçok kavram üzerinde durulmuş olsa da genel olarak ekonomik büyümenin; işgücü (emek), teknolojik gelişme, doğal kaynaklar ve sermayeye bağlı olduğu savunulmaktadır. Doğal kaynakların tüketime açık olması ve tam anlamıyla yenilenmesi mümkün olmayan bir faktör olduğu düşünüldüğünde, ekonomik büyüme kavramında işgücü, teknoloji ve sermaye doğal kaynaklar bir yana bırakıldığında vazgeçilmez unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2.1. İşgücü (Emek)

Yakın zamana kadar sermaye faktörü üretim faktörleri için sadece fiziki sermaye anlamında kullanılan bir ifadeyken; kişisel ve toplumsal özelliklerin üretime sağladıkları faydanın gün geçtikçe artmasıyla birlikte bu değerler de sermaye olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu sayede sermaye kavramı yeniden tanımlanarak üretime pozitif etkisi olan iktisadi değerler olarak kabul edilmektedir. Bu durumun sonucunda ise klasik sermaye olarak tanımlanan üretime katılan makine ve teçhizat gibi fiziksel unsurlar yerini beşeri sermaye kavramına, doğal olarak da işgücüne bırakmaktadır (Karagül, 2003: 81).

Ayrıca içinde bulunduğumuz koşullarda beşeri sermayenin, emek ve fiziki sermayenin yanında olduğu ancak bunlardan farklı bir üretim faktörü olarak üretim fonksiyonuna dahil edilmesi fikri de kabul görmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 200-207).

Yani buradan da anlaşılacağı üzere ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin başında emek gelmektedir ve emeğin makineleşme ve teknolojiye rağmen önemli olduğu fikri değerini korumaktadır. Çünkü emek faktörü olmadan sadece sermaye ile ya da makine teçhizat ile ya da sırf teknoloji ile üretimi gerçekleştirmek mümkün değildir. Diğer taraftan ekonomik büyümenin işgücünün miktarına, kalitesine ve işgücünün verimliliğine bağlı olarak ortaya çıktığı unutulmamalıdır (Han ve Kaya, 2004: 269).

Bu çerçevede üretimin pasif kaynaklarını oluşturan sermaye ve doğal kaynaklara nazaran emeğin; yani beşeri sermayenin üretimin aktif bir unsuru olduğu ortadadır. Bir ulusun gelişmesine yardımcı olan ve aktif bir unsur olarak tanımlanan insan, yani işgücü; fiziksel sermayeyi harekete geçiren, doğal kaynakları bulan, ekonomik, sosyal, siyasal oluşumları gerçekleştiren, bir faktördür. Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için beşeri sermaye son günlerde oldukça önemli hale gelmekle birlikte insana yapılan yatırımlar bu açıdan bakıldığında da gereklilik arz etmektedir (Afşar, 2009: 85-98).

Ayrıca yapılan çeşitli çalışmalarda ekonomik büyüme üzerinde daha kalıcı bir etkinin insana yapılacak yatırımlardan kaynaklanacağı konusu vurgulanmaktadır. İnsana yapılan yatırım olarak anılan beşeri sermayenin üretildiği yer ise emek piyasasıdır ve beşeri sermaye bu piyasada kullanılmaktadır (Pala, Teker, 2014: 151-162).

Bu çerçevede beşeri sermayenin nitelikli işgücü anlamına geldiği de dikkate alındığında işgücü kalitesinde meydana gelen artışın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır. İşgücü vasfında ve niteliğinde meydana gelen gelişmeler, özellikle okullarda ve iş yerlerinde yapılan seminer ve eğitimler neticesinde beşeri sermayede artış sağlanacaktır. Ayrıca bu sayede işgücü piyasasındaki mevcut kalite de artacaktır. Toplumun genel eğitim düzeyi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar sonucunda oluşan ortak kanı ise, toplumun eğitim düzeyi ile iktisadi büyümenin doğru orantılı olduğudur. İnsanların eğitim düzeyleri yükseldikçe kişi başına reel gelir düzeyi artmaktadır, buna bağlı olarak da ekonomik büyüme oranı yükselmektedir. Genel eğitimin yanı sıra, mesleki eğitimlerin ve kurumların kendi içlerinde gerçekleştirdikleri hizmet içi eğitimlerin sayesinde işgücü verimliliğinin arttığı görülmektedir (Üçler, 2011: 55).

1.1.2.2. Sermaye

Üretimi gerçekleştirmeye yarayan ve ekonomik büyümeyi sağlayarak ekonomiyi ayakta tutan en büyük güçlerden bir tanesi de şüphesiz ki sermayedir. Bir ülkenin üretim araçlarının tamamı sermaye olarak ifade edilebilir ve genel anlamda iktisadi büyüme temelde sermaye artışının bir sonucudur (Telek, 2013: 30).

Sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir unsur olması düşüncesi, yapılan teorik ve ampirik çalışmalarda dile getirilmiştir. Bir ülkede belirli bir dönemde refah artışı sağlamanın temel unsuru ekonomide istihdam artışı ve verimlilik artışı ile birlikte mal ve hizmet üretme kapasitesindeki artışla sağlanacaktır. Ayrıca bu artışla beraber sermaye birikiminin yükselmesiyle de ekonomik büyüme gerçekleşecektir. Diğer taraftan gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke için geçmişten bugüne dek sermaye birikimi kavramı ekonomik büyüme için en temel unsur olmuştur. Buradan hareketle Türkiye Ekonomisinin geçmiş elli

yıllık dönemde izlemiş olduğu gelişme stratejileri ve bu stratejileri gerçekleştirmek için kullanılan farklı araçlar dikkate alındığında, sermaye birikiminin artırılması konusunun temel hedef olduğu izlenmektedir (Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu, 2002: 6-7).

Esas olarak sermaye, bir ülkenin belli bir anda sahip olduğu üretim araçlarının tamamı olarak da ifade edilebilir ve iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde, sermayenin nicelik veya niteliğinin artırılmasına bağlıdır. Ekonomide sermayenin kaynağı ise yapılan tasarrufların toplamıdır. Bir ekonomide tasarruf miktarı ne kadar çok ise sermaye miktarı da o kadar fazla olacaktır. Ayrıca tasarruf artışı ile birlikte ülkelerin ulusal kaynakları artarak bu kaynaklar yatırım ile birlikte sermaye artışı sağlayacaktır. Ayrıca iç tasarruflar ile de ülkelerin dışa bağımlılıkları azalacaktır ve ülke ulusal sermayesi sayesinde daha hızlı büyüme oranlarına erişebilecektir. Burada değinilmesi gereken bir diğer husus da fiziki sermaye ve beşeri sermaye kavramları arasındaki farktır. Fiziki sermaye, üretim sürecinde emeğin verimliliğini arttıran, fabrika, yol, baraj, tesis, donanım vb. gibi insanlar tarafından daha önce üretilmiş olan üretim araçlarıdır. Bu faktörler ile emek faktörünün birim zamandaki verimliliği artacaktır. Beşeri sermaye kavramı ise işgücü tarafından özümnenen bilgi ve beceriler toplamı olarak tanımlanmaktadır. Beşeri sermaye iş tecrübesi, pratiklik, kısa sürede sorunlara çözüm bulma şeklinde verimlilik artışı olarak kendisini gösterebilir. Sonuç olarak tecrübe ile bilgi beceri ve birikimin birleşmesi ile beşeri sermaye artacaktır. Ayrıca işgücünün vasfı veya niteliği özellikle okullardaki ve işyerlerindeki eğitimler, seminerler sayesinde geliştirildikçe, ülkenin beşeri sermayesi bu şekilde de artacaktır (Telek, 2013: 30).

Şüphesiz ki bu sayede sermaye miktarında meydana gelen artış ile ekonomideki çıktı miktarı da artacaktır. Değinishmesi gereken bir başka husus ise sermaye stoğunda meydana gelen artış, sermaye stoğunun aşınma payından yüksek düzeyde gerçekleşirse, o ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarı yıldan yıla artış gösterecektir (Fikir, 2010: 8).

Bu artışa bağılı olarak da ekonomik büyüme katkı sağlanacaktır. Ayrıca, özellikle gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerdeki ekonomik şartlara ulaşmalarının temel gerekliliğı yüksek bir sermaye birikimine sahip olmalarından geçmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde düşük gelir seviyesindeki insanların fazla olması nedeniyle tasarruflar ve akabinde yatırımlar düşük seviyelerde kalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tüketimi azaltarak tasarruf ve yatırımı arttırmak pek mümkün olamadığı için düşük yatırım miktarları nedeniyle ülkelerin mevcut sermaye birikimlerinde artış olmayacaktır. Böylece ekonomik büyüme istenilen düzeylerde sağlanamayacaktır. Nürkse bu kısır süreci yoksulluğun kısır döngüsü olarak tanımlamıştır. Yani bu düşünceye göre fakir fakir olduğu için fakirdir. Tasarruf ve birikim gibi kavramlar zenginlere yöneliktir ya da belirli bir gelir düzeyinin üstündeki toplumlara ait kavramlar şeklinde düşünülebilir. Bu açıdan fakir ülkelerin gelişmelerinin ne kadar yavaş olduğu bu fikri anlamamıza yardımcı olması açısından önemlidir.

Son olarak üretime katkı sağlayan, doğal olarak da ekonomik büyümeye olumlu etkisi olan her türlü maddi ya da gayri maddi iktisadi değer sermaye olarak kabul edilmesi yerinde bir yaklaşımdır (Karagül, 2003: 81).

1.1.2.3. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynakları kullanarak tarih boyunca birçok ülke hızla gelişmiş ve ekonomik olarak zenginleşmiştir. Son yıllarda doğal kaynaklarından en verimli şekilde yararlanarak endüstri ve sanayi devrimlerini gerçekleştiren devletler hızla büyümüşlerdir. Bireylerin keşfetme arzusu ile bulunan ve doğal kaynak haline dönüşen doğal varlıklar üretim ve tüketim sürecinde geçmiş yıllardan bugüne dek sürekli kullanılmıştır. Doğal yollarla ortaya çıkmış olan ve insan ihtiyaçlarının tedarikinde kullanılan kaynakların bir çoğu bu aşamda doğal kaynak olarak ifade edilmektedir. Bunlar; madenler, denizler, akarsular, göller, doğal bitki örtüsü, tarımsal topraklar, ormanlar, otlaklar, meralar olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra doğal kaynakların ilk sırasında kuşkusuz güneş yer almaktadır. Ayrıca rüzgarlar ve yağışlar da farklı doğal kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Başol, Durman ve Çelik, 2005: 61-62).

Buradan hareketle farklı bir açıdan bakılacak olursa; bir ülkenin coğrafi sınırları içinde yer altı ve yer üstünde bulunan, kullanma ve bundan yararlanma hakkı o ülkeye ait olan ve miktar itibarıyla görece kıt olan kaynaklar temelde doğal

kaynaklar ifadesiyle tanımlanmaktadır. Doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğu bir gerçektir ancak sadece doğal kaynaklarla büyüyen ülke sayısı gerçekte oldukça azdır. Çünkü doğal kaynaklar dünya üzerinde eşit bir şekilde bulunmamaktadır. Bu kaynaklar her ülkede farklı çeşitte ve miktarda bulunmaktadır (Tomanbay ve Gümüş, 2004: 407).

Afrika tarımsal arazi olarak doğal kaynak bakımından kıt bir ülke iken Rusya doğalgaz rezervleri ile kaynak yönünden oldukça zengin bir ülkedir. Örneğin, zengin petrol yataklarına sahip Arap ülkeleri açısından doğal kaynak zenginliği ekonomik büyüme açısından belirleyici bir faktör iken, Japonya gibi doğal kaynaklar yönünden kısır olan bir ülkenin ekonomik büyümedeki başarısı doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerinde tamamen belirleyici bir faktör olmadığı fikrini doğrulamaktadır (Çakmak, 2004: 28).

Seyidoğlu (2006), sermayenin aksine, doğal kaynaklar üretilmiş üretim araçları değildir. Doğal kaynakların dünyada sınırlı olması ve arzının sabit olması yani istenildiği an üretilmemesi nedeniyle bu faktör ekonomik büyüme için tek başına yeterli değildir. Bu ifade de Japonya'nın doğal kaynak rezervinin az olmasına karşın büyüyen bir ekonomi olması tezini doğrulamaktadır. Görüldüğü gibi doğal kaynakların kıt oluşu, istenildiği anda çoğaltılmıyor olması ve homojen bir şekilde dünya üzerindeki ülkelere dağılmayışı gibi faktörler bir arada düşünüldüğünde, doğal kaynak zenginliğinin tek başına ekonomik büyüme yaratmadığı ortaya çıkmaktadır. Son olarak değinecek olursak istenildiği takdirde doğal kaynakların arttırılması tabii ki olanaksızdır. Ancak sahip olunan doğal kaynakların, örneğin daha önce bulunmamış veya bulunmasına karşın çalıştırılmayan madenlerin işletilmesi sayesinde bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklarından en iyi şekilde yararlanılabilecektir (Dinler, 1998: 16).

Örneğin ; Türkiye bor miktarı bakımından dünyanın en büyük rezervlerine sahiptir. Ancak kullanılmayan kaynak ekonomik olarak değersizdir. Eğer ülke bor kaynaklarını kullanarak yeni bir üretim alanı geliştirebilirse ya da bor kaynağına dayalı kurulan bir teknolojik buluşa bu kaynağın tedariki ile katılım sağlarsa ekonomik büyümesine katkı sağlayacaktır. Bu sayede ülke kullanılmayan doğal kaynakları verimli olarak kullanılmaya başlayacak ve ekonomisi olumlu yönde etkilenecektir. Son olarak içinde bulunduğumuz günlerde kaya gazı olarak ifade

edilen bir doğal kaynaktan bahsetmek de yararlı olacaktır. Kaya gazı çıkartma çalışmaları yoğun bir şekilde Amerika tarafından yapılmaktadır. Amerika kaya gazına bağımlı bir sektörü ya da yeni bir ürünü bulup piyasaya girdiğinde ekonomik büyümesi bu kaynağın kullanımı ile daha da artacaktır (Ahışhalı, 2013: 16).

1.1.2.4. Teknolojik Gelişme

Yunanca “techne” anlamında olan sanat veya hüner manasında kullanılan kelime ile “logia” olarak ifade edilen çalışma veya bilim manasındaki kelimelerin birleşmesi ile Teknoloji ifadesi oluşmuştur. (TMMOB, 2014: 12).

Ekonomi politikasının önemli unsurlarından bir tanesi de teknolojidir. Teknoloji özellikle 2.Dünya Savaşından sonra emek ve sermaye faktörlerinin yanında önemli bir üretim girdisi olarak ekonomik büyümeye uzun vadede önemli katkılar sağlamaktadır (TMMOB, 2014: 9).

Bir ekonomideki firmalar tarafından yapılan araştırma ve geliştirme faaliyetleri neticesinde buluş ve yenilikler şeklinde ortaya çıkanlar ise teknolojik gelişmedir. Mikro açıdan düşünülürse firmaların pazar paylarının artmasıyla kazançlarının da artışına neden olan teknolojik gelişme ve yenilikler makro açıdan ekonomik büyümeye de neden olmaktadır. Teknolojik yenilikler ve buluşlar için firmalar tarafından yapılmakta olan fiziki ve beşeri yatırımlar ülke geneli için azalan verimleri artan verime çevirerek uzun dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (Altın ve Kaya, 2009: 252).

Teknoloji veya diğer bir ifadeyle teknolojik gelişme kavramı günümüzde ekonomik büyümeyi etkileyen önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. En genel ifadeyle sermaye ve iş gücünün verimliliğine pozitif etki eden her şeyin teknoloji olarak ifade edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü teknoloji gün geçtikçe değişen sürekli kendini yenileyerek ekonomideki tüm sektörleri etkileyen bir unsur olarak hayatımızda yerini bulan bir kavramdır (Fikir, 2010: 10).

Teknolojinin sürekli yenilenmesi, her geçen gün değişerek ve gittikçe gelişerek ilerliyor olması ekonomiyi, tarımı ve sanayi sektörünü, sosyal hayatı, hizmet sektörünü, sağlık sektörünü, özellikle savunma sanayisini, eğitimi, ulaşımı ve daha

bir çok sosyal ve ekonomik alanı etkisi altına almaktadır. İnsanların verimliliğine yaptığı katkı ile birlikte düşünüldüğünde teknoloji ekonomik hayatı büyük ölçüde etkilemektedir. Bu etkileşim teknolojinin büyüme üzerindeki etkisini açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca teknolojik gelişmelerin daha çok gelişmiş ülkelerde olduğu düşünüldüğünde, gelişmekte olan ülkelerin bu teknolojileri ithal eden konumda oldukları ortadadır. Bu ülkelerin teknoloji ithalatçısı olmasının yanı sıra fiziki sermaye ve insan sermayesi yönünden de teknoloji ihraç eden ülkelere daha geride oldukları anlaşılmaktadır. Bu ülkeler teknoloji ihraç eden ülkelerin fiziki ve beşeri sermayeleri yönünden oldukça geridedirler. Diğer üretim faktörlerinden ayrı olarak düşünülürse, teknoloji sürekli bir yenilik sürecindedir. Ayrıca günümüzde her üreticiye ekonomik imkanları çerçevesinde eşit biçimde teknoloji sunulmaktadır. Teknoloji kavramının sürekli kendini yenileyen bir faktör olduğu da dikkate alınır, teknolojinin ekonomik büyümedeki katkısının oldukça fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Üçler, 2011: 57).

Ayrıca teknolojinin bir ülkede, kaynakların daha iyi kullanılmasını ve daha verimli çalıştırılmasını sağlayacağı düşünüldüğünde, ülkenin üretim kapasitesinde hızlı artışlara yol açacak önemli bir faktör olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır (Çakmak, 2004: 28).

Buradan yola çıkarak büyümenin kaynağı ve büyüme teorileri üzerindeki düşüncelerin çeşitliliği hakkındaki görüşler aşağıdaki tablo ile özetlenmiştir.

Tablo 2. Çeşitli Büyüme Teorileri

BÜYÜME TEORİSİ	AÇIKLAMA
Merkantilizm	Merkantilistler zenginliğin kaynağı olarak değerli madenleri vurgulamıştır. İhracatın desteklenmesiyle güçlenen devlet hazinesini esas alan merkantilizm 1450'li yıllarda doğmuştur. Sömürgecilik, aktif dış ticaret bilançosu, güçlü donanma ve güçlü ordu fikri, güçlü bir devlet hazinesi, ekonomiye müdahalecilik, sanayileşme, ihracatın desteklenmesi, ithalatın olabildiğince kısıtlanması ve hızlı bir nüfus artışı temel görüşleridir.
Fizyokrasi	Fizyokrasi temelde merkantilizme tepki olarak doğmuştur. Fizyokratlara göre ekonomideki tek verimli sektör tarım sektörüdür ve ekonomi tarım sektöründen alınan vergilerle büyüyecektir. Klasik iktisadi düşüncenin temelini teşkil eden Fizyokrasiye göre devletin ekonomiye müdahalesine gerek yoktur, ekonomi kendiliğinden dengeye gelmektedir.
Klasik Büyüme Teorileri	A.Smith, D.Ricardo, J.S.Mill ve R.Malthus tarafından savunulmuştur. Bu teoride toprak kıt bir üretim faktörü olarak tanımlanmıştır ve nüfus artışının yatırım alanlarının karlılığını azalttığı savunulmuştur. Bir noktadan sonra yatırımların kapasite etkisinin düşeceği savunulmuştur. Ayrıca bu görüşte iş

	bölümü yani uzmanlaşma kavramı önemlidir. Diğer taraftan artık değer olarak ifade edilen kavramın yatırıma dönüştürülmesi fikri savunulan bir başka görüştür. Klasik düşünce olarak nitelendirilen bu akım arz yanlıdır. Ekonomide yatırımın üretimi artırıcı etkisi üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu düşünce akımında yatırımların toplam talep yönü ihmal edilmiştir.
Keynes'in büyüme teorisi	Keynes'in 1936 yılında Genel Teori olarak savunduğu teoridir. Bu düşüncede yatırımların milli gelir üzerindeki etkisi önemlidir. Ekonomik büyüme de ekonomik istikrarın sağlanması ve tam istihdam denge milli gelir düzeyinin sağlanması açısından önemlidir. Keynes uzun dönemi görmezden gelmiştir. Bu teori talep odaklı çalışmaktadır. Teoride yatırımların gelir artırıcı etkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca yatırımların gelecekteki kapasite artırıcı etkileri ihmal edilmiştir.
Sosyalist Büyüme Teorisi	Sosyalist büyüme teorileri Karl Marx'ın görüşlerini esas alır. Bu düşüncede emeği temel alan bir üretim ve büyüme kavramı esas alınmıştır. Marx teorisi ekonominin dengesizliğini temel olarak oluşturulmuştur. Üretim emeğin değeri ile belirlenmektedir ve emek büyümenin en önemli kaynağıdır
Post Keynesyen (Harrod-Domar) Büyüme Modeli	R.F.Harro ve E.D.Domar tarafından ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu düşüncede yatırımların hem gelir hem de üretim kapasitesi üzerindeki etkisi önemlidir. Büyüme sermaye birikimi ve çıktı arasında meydana gelen ilişki ile ifade edilir. Ayrıca büyüme için marjinal tasarruf oranı sermaye katsayısından yüksek olmalıdır. Diğer yandan sonraki dönemdeki çıktının kaynağı bugünkü sermaye birikimi olarak karşılık bulmaktadır. Klasik büyüme modeli ile Keynes'in düşüncesinin bir karışımıdır. Post Keynesyen büyüme modeli olarak da adlandırılmaktadır. Model Keynes'in düşüncesinden daha dinamikdir ve uzun dönemde büyüme kavramı üzerinde durulmaktadır. Ekonomik büyüme temelde sermaye birikimi ile açıklanmıştır ayrıca ekonomide kararsız dengenin söz konusu olduğu fikri öne sürülmüştür.
Neoklasik Büyüme Modeli	R.Solow ile başlayan ve daha sonra çeşitli iktisatçılar tarafından ele alınan bir yaklaşımdır. Bu modelde teknolojik gelişme ve nüfus artışı ile büyüme hızı belirlenmeye çalışılmıştır. Teknoloji büyüme için oldukça önemlidir. Emekten daha fazla artan sermaye birikimi, sermayenin getirisinin azalması ile büyümenin düşmesine neden olur. Solow'dan önce büyümenin kaynağı olarak yatırımlar gösterilmekte iken bu düşüncede emek ve sermaye olmak üzere iki temel üretim faktörüne yer verilmektedir. Harrod-Domar modelinde emek yani nüfus ve teknoloji dikkate alınmamıştır. Bu modelde nüfus artışı ve otonom bir teknoloji ile büyüme açıklanmaya çalışılmıştır. Teknolojik gelişme otonom kabul edildiğinden geçici bir büyüme söz konusudur. Düşüncede sermayenin getirisi azalandır.
İçsel Büyüme Teorisi	R.Lucas, P.Romer, R. Barro tarafından ortaya atılmıştır. Teknolojik gelişmenin nasıl sağlanacağı araştırılmış ve tasarrufların içselleştirilmesi ile büyümenin gerçekleşeceği savunulmuştur. Bu düşüncede tasarruf oranlarında artış sağlanarak, AR-GE yatırım harcamalarına, eğitim, sağlık, ulaştırma harcamalarına önem verilmesi halinde büyüme oranlarında artış sağlanabilir. Asya kaplanları olarak adlandırılan ülkelerde teknolojik gelişme kaynaklı yüksek büyüme sağlanması modeli güçlü göstermektedir. Bu düşüncede insana yapılan beşeri sermaye yatırımları ile teknoloji uyarılarak ekonomik büyümeye katkı sağlanabilir. Büyüme insana yapılan yatırımın bir göstergesi olarak ortaya çıkan teknolojik gelişme ile açıklanır.
J.A.Schumpeter (1911-1939)	Bu model literatürde yenilikler demeti şekliyle anılır. İçsel büyüme modelleri şuan bu modelle de anılmaktadır. Modelde azalan verimler yerini artan verimlere bırakmıştır. Teknoloji büyümeyi direkt olarak etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasarrufların büyüme üzerindeki etkisi kalıcı olduğundan tasarruf artışına bağlı olarak büyüme de sürekli arttırılabilir. Sermaye kavramı fiziki ve beşeri sermayenin toplamıdır.

Kaynak: Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi

Tablodan da anlaşıldığı üzere klasik dönemden bugüne kadar ortaya atılmış olan bir çok teori karşımıza çıkmaktadır. Klasik dönem öncesindeki büyüme yaklaşımları arasında yer alan merkantilistler büyümeyi değerli madenlere, fizyokratlar ise tarıma en genel ifade ile doğaya dayandırmışlardır. Ticari kapitalizm fikrinden hareket eden Merkantilistler, 15. yüzyılın ortalarından itibaren ise büyümenin sağlanabilmesi için değerli maden miktarının arttırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu nedenle sanayi ve ticaret alanlarında uyguladıkları kurallara, ödemeler bilançosunun fazla vermesine ve uluslararası ilişkilerde kendi ülkesinin çıkarını kollayan temel politikalara önem vermişlerdir. Merkantilistlerde devletin gücü sahip olduğu değerli madenlere ve donanmanın gücü ile ölçülmüştür. 17. yüzyıl sonlarında sanayi kapitalizm döneminde ortaya çıkan fizyokratlar ise tarım sektörünü, zenginliğin kaynağı olarak görmüşlerdir ve devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmışlardır (Berber, 2006: 49-55).

Çalışmanın bu kısmında ise büyüme teorileri genel hatlarıyla açıklanarak tarihsel süreçte öne sürülen ekonomik büyüme görüşleri üzerinde durulacaktır.

1.2. BÜYÜME TEORİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE DEVLETİN EKONOMİDEKİ ROLÜ

Geçmişten bugüne kadar büyüme kavramı ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya atılmıştır. İktisat literatüründe ilk günden beri araştırılan ve iktisatçılar için merak uyandıran konulardan biri olan ekonomik büyüme kavramı her tarihsel süreçte ve her gelişmişlik düzeyine sahip olan ülke için tarih boyunca büyük önem arz etmiştir.

Çalışmanın bu aşamasında büyüme teorilerinin tarihsel gelişimi açıklanacaktır ve büyüme teorilerine değinilerek, devletin ekonomideki rolü üzerinde durulacaktır.

Geçmişten bugüne dek bakıldığında büyüme teorilerinin genel olarak dışsal ve içsel büyüme modelleri olarak derlendiği görülmektedir. Dışsal büyüme teorilerinde ekonomik büyüme, ekonomi dışı etkenlere bağlıdır. İçsel büyüme teorilerinde ise ekonominin kendi iç dinamiklerinin sürekli oluşunun ekonomik büyümeye neden olduğu savunulmaktadır (Ünen, 2015: 39).

Merkantilist dönem olarak adlandırılan 1500'lü yıllarda ise Rönesans, reform ve coğrafi keşifler olarak anılan ve yeni dünyanın iktisadi hayatının oluşumunda önemli olan birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan çeşitli fikir akımları mevcuttur. Merkantilistlere göre zenginliğin kaynağı olarak sayılan değerli madenlere sahip olma arzusu ile şekillenmeye başlayan ekonomik büyüme kavramı, Fizyokratlara göre tarımdan kaynaklanmaktadır. Fizyokratlar doğanın en büyük zenginlik kaynağı olduğunu savunmuşlardır (Öztürk, 2007: 16).

Klasik iktisat ise, 1776 yılında Adam Smith tarafından kaleme alınan ‘‘Ulusların (Milletlerin) Zenginliği’’ isimli çalışma ile bir bilim dalı olarak ifade bulmuştur. Ayrıca modern iktisadi düşünce bu çalışma ile başlamıştır. Diğer yandan klasik ekolde ekonomik büyüme dahil iktisadi olayların tümü ilahi bir elin vicdanıyla hareket etmektedir. 1929 yılındaki Kara Perşembe sonrasında düşünceleri önem bulan Keynes'e göre ise ekonomik büyüme, kamudan aldığı güçle var olmaktadır. Çalışmanın bu kısmında ekonomik büyüme kavramına tarihsel açıdan kısaca değinilmiştir.

1.2.1. Merkantilizm (1450 – 1750)

Merkantilistler zenginliğin kaynağı olarak değerli madenleri vurgulamıştır. İhracatın desteklenmesiyle güçlenen devlet hazinesini esas alan merkantilizm 1450'li yıllarda doğmuştur. Merkantilizm 1500-1800 yılları arasında savunulan bir düşünce olarak karşımıza çıkmıştır. Merkantilizmin temel özellikleri ; sömürgecilik, aktif dış ticaret bilançosu, güçlü donanma ve güçlü ordu fikri, güçlü bir devlet hazinesi, ekonomiye müdahalecilik, sanayileşme, ihracatın desteklenmesi, ithalatın olabildiğince kısıtlanması ve hızlı bir nüfus artışıdır (Acar, 2007: 7-8).

Merkantilist ülkelere göre dünyadaki ekonomik büyüklük sabittir, bu büyüklük değişmez. Buradan anlaşılması gereken ekonomilerden birisi zenginleşecekse bu zenginleşmeye bağlı olarak bir diğer ekonominin fakirleşmesi gerekecektir (Demir, 1997: 18-19).

Yani dünya ekonomisi bir pastaya benzetilecek olursa ülkelerin bu pastadan aldıkları paylar değişecektir ancak pastanın büyüklüğü sabit kalacaktır. Sıfır toplamlı oyun olarak adlandırılan bu durumda dünya ticaretinde sadece ülkelerin aldıkları paylar değişmektedir ve ekonomik büyüklük ise sabit kalmaktadır. Bu yaklaşıma göre dünyadaki ekonomik büyüklük sabitken, ticaret yapan ülkelere birisi kazanç sağlarken diğeri doğal olarak zarara uğrayacaktır. İhracat yapan ülkeler diğeri ülkelerdeki değerli madenleri ülkelere getirecekleri için her zaman zenginleşecektir. İthalat yapan ülkelere, bu ülkeler tarafından sömürülecektir.

Ülkelerdeki alış verişin altın ya da değerli madene dayalı yapılmasını şart koşan merkantilizm temsilcilerine göre devlet gümrük tarifeleri ile ihracatı olabildiğince desteklemeli lakin ithalatı da büyük ölçüde engellemelidir. Çünkü merkantilist akımda ekonomik kaynaklar ülke içinde kalmalıdır. İthalat gerekirse yasaklanmalıdır. Merkantilizme göre, girişimci sınıf ve sanayi ile uğraşan sınıf devlet tarafından desteklenmelidir. Yapılan sübvansiyonlar ile üretim artışı sağlanmalıdır. Ülke içerisinde girdi olarak kullanılan hammaddelerin dışında ithalat zorlaştırılmalı, bunun yanında ülkenin yapmış olduğu ihracatın önündeki engeller tamamen kaldırılmalıdır (Berber, 2004: 41).

Merkantilistler nüfus artışına da sıcak bakmışlardır. Artan nüfus ile birlikte yükselen işgücü potansiyelini olumlu görmüşlerdir. Artan nüfusun ücretleri düşürerek üretimi ve bunun yanı sıra tüketimi de arttıracığını savunmuşlardır. Merkantilist ülkeler temelde müdahaleci bir devlet politikası öngörmüş, değerli madenlerin ülkeye sokulması pahasına sömürgeciliği bile sevap saymışlardır. Ayrıca bu dönemde altın ve değerli madenlerin çoğalması, bu madenlerin değerini düşürmüştür ve belki de tarihte ilk defa enflasyon kavramı merkantilistlerin farkında olmadan bu süreçte ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak zenginlik tek elde toplandıkça ticaret yapacak kimsenin kalmaması, bir taraf aşırı zenginleşirken diğer tarafın fakirleşmesi ve ülkedeki maden stoklarının artışıyla ortaya çıkan enflasyon bu düşünce akımının çöküşüne neden olmuştur.

1.2.2. Fizyokrasi(1750–1776)

Fransız ekol olarak adlandırılan Fizyokrasi temelde merkantilizme tepki olarak doğmuştur. Fizyokrasi , Merkantilizmin paraya aşırı değer veren külçeciliğine, şahsi teşebbüs gücünü zedeleyen aşırı müdahaleciliğine ve tarımı ihmal eden görüşlerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokratlara göre ekonomideki tek verimli sektör tarım sektörüdür ve ekonomi tarım sektöründen alınan vergilerle büyüyecektir. Klasik iktisadi düşüncenin temelini teşkil eden Fizyokrasiye göre devletin ekonomiye müdahalesine gerek yoktur, ekonomi kendiliğinden dengeye gelmektedir (Demir, 1997: 19-23).

Doğal düzen yasası olarak ifade edilen bırakın yapsınlar bırakın geçsinler görüşü de bu dönemde ortaya atılmıştır. Fizyokratlara göre ekonomide tek verimli sektör tarımdır ve tarıma dayalı olarak; toprak sahipleri, tüccarlar ve çiftçiler zenginleşecektir. Quesnay'ın yazdığı Ekonomik Tablo eserinde, toplum toprak sahipleri, tüccarlar ve çiftçiler olarak sınıflara ayrılmış bu sayede tarıma dayalı görüşler açıklanmaya çalışılmıştır. Fizyokratlara göre ticaret net üretimi gerçekleştiren bir yöntem değildir, üretim sadece tarımdan kaynaklanmaktadır. Tarımın verimli olması ise toprağın üretkenliğinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşte çiftçiler toprağı işleyerek katma değer yaratmakta ekonomi bu sayede ayakta durmaktadır. Bu yüzden diğer sektörler kısır sektör olarak ifade edilmiştir. (Ulutan, 1978: 225-229).

1.2.3. Klasik Büyüme Teorileri

Klasik büyüme teorileri 18. yüzyıl sonlarında Adam Smith ile başlamıştır. Ulusların Zenginliği isimli eserinde uzmanlaşma ve teknolojiye atıf yapan Adam Smith; teknoloji ve sermaye üzerine yoğunlaşarak ekonomik büyüme üzerinde uzmanlaşmanın önemli bir rol oynadığını savunmuştur.

Klasiklerin savunduğu liberal anlayışta ekonomik sistem, görünmez bir el tarafından dengeye gelmektedir. Bu anlayışta devlet ekonomiye müdahalede bulunursa piyasanın işleyişi bozulacaktır. Yatırımlar ve ekonomik büyüme bundan olumsuz yönde etkilenecektir. Klasiklere göre ekonomide istihdam ve sermaye stokunu artırmak özel sektörün görevidir. Devlet sadece adalet, güvenlik, savunma gibi sosyal ihtiyaçları karşılamalıdır. Ancak bu tür kamu hizmetlerinin sağladığı dışsal yararlar sayesinde dolaylı olarak büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabilir (Telek, 2013: 34).

Klasik büyüme modelleri genel hatlarıyla Adam Smith, David Ricardo, Malthus, J.S.Mill, tarafından ortaya atılan modellerden oluşmaktadır.

Adam Smith 1776 yılında hazırlamış olduğu ‘‘Ulusların Zenginliği’’ adlı çalışmasında büyümenin gerçekleşmesi üzerinde durmuştur. Adam Smith bir ülkenin ekonomik büyüme sürecinde sermaye akımlarının tek başına bir etken olmadığını aynı zamanda teknolojik sürecin, endüstriyel ve sosyal faktörlerin de büyüme sürecinde hayati rol oynadıklarını belirtmiştir (Kibritçioğlu ve Dıbaoglu, 2001: 2).

Klasik büyüme modeline yapmış olduğu katkısından dolayı aslında bu modeli Ricardo modeli olarak ifade etmek de yanlış olmayacaktır . Klasiklere göre büyüme teorisi Ricardo’nun görüşlerini yansıtmaktadır (Acar, 2000: 23).

Ricardo’nun ekonomik büyüme varsayımları aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

-Ricardo ücretleri piyasa ücreti ve doğal ücretler olarak ikiye ayırmıştır. Piyasa ücreti iş gücünün asgari geçimini sağlayacak ücret anlamına gelmektedir. İş gücünün fiyatı bu piyasa fiyatının altına düşerse daha fazla işgücü kullanılamaz hale gelecektir.

-Ekonomi tam istihdam düzeyinde iken ortaya çıkan bir nüfus artışı tarımsal üretim alanlarının kullanım alanlarını arttıracaktır. Ülkenin tarım arazileri kıt olduğundan yeni tarım arazileri açılacaktır. Bu açıdan verimli arazilerden verimsiz arazilere doğru bir tarımsal üretim başlayacaktır. Böylece azalan verimler ortaya çıkacaktır.

-Verimli toprakları kullananlar bunun bedeli olarak rant öderler ancak verimsiz toprak da getiri olmayacağından rant kavramı önemini yitirir. Yatırımların azalmasını engellemenin temel koşulu işgücü verimliliğinde artış sağlamaktan geçmektedir.

-Devletin ekonomiye müdahalesi istenmez ekonomide tam istihdam, tam rekabet şartları geçerlidir (Künü, 2013: 40).

Malthus modeli, genel olarak ekonomik büyüme ve nüfus artışı arasındaki ilişki üzerine kurulmuştur. Malthus, toplumsal iyileşmenin sağlanması, bireysel ve ailevi boyutta insan yaşamının düzeltilmesi için üretimi artırmanın yollarını, araçlarını, olanaklarını araştırırken bunun yanında nüfus artışının azaltılmasının da birlikte incelenmesini savunmuştur (Tezel, 2000: 152-166).

Malthus'a göre nüfus geometrik, gelir ise aritmetik olarak artmaktadır. Malthus nüfus artışının azalmasının ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını savunmaktadır.

Schumpeter, ise Avusturya iktisat ekolünün etkisiyle hareket ederek icat, yenilik, yaratıcı yıkıcılık ve girişimci kavramlarına değinmiştir. Günümüzde içsel büyüme modelleri Schumpetergil büyüme modelleri olarak ifade edilmektedir. Firmalar arasında ortaya çıkan rekabetin sonucunda yeni bir kavram olan yaratıcı yıkıcılık kavramını dile getirmiştir. Yaratıcı yıkıcılık kavramı, yenikleri izleyemeyenlerin piyasadan silinmesini ifade etmektedir. Bu kavramda yenilikleri izleyemeyerek zayıf düşen sektörlerin ortadan kalkması ile, ekonomilerde yeni teknolojilerin ve endüstrilerin ortaya çıkacağı savunulmaktadır. Teknolojik gelişmeler ile birlikte ortaya çıkarak, ekonomik büyümeyi etkileyen ve ekonomideki yapısal değişmeye

neden olan kavram bu düşüncede teknoloji olarak da ifade edilmektedir (Diler, 2011: 46).

Bu kavram aslında içinde bulunduğumuz süreçte karşımıza tüketim çılgınlığı olarak da yansımaktadır. İnsanların doyumsuz ve ihtiyaçların sınırsız olduğu düşünüldüğünde teknolojik olarak tüm özellikleri kullanılmasa da ortaya çıkan yeni bir cep telefonu modeli alınmakta ve dolayısı ile eskisi bir yıkıma uğramaktadır ve kullanımı terk edilerek ortadan kalkmaktadır. Schumpeter yaklaşımında teknoloji içselleştirilmiş ve ekonomik büyümeyi direkt etkileyen bir unsur olmuştur.

1.2.4. Keynesyen Büyüme Teorisi

Klasik iktisat düşüncesi 1929 yılında meydana gelen ekonomik buhrana kadar kabul görmüştür. J. M. Keynes, 1936 yılında yayınladığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” eserinde ortaya attığı kamu tarafından daha önce yapılmayan hizmetlerin artık kamu tarafından yapılması gerektiği fikri ile güçlü bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Keynes’in düşüncesine göre 1929 buhran yıllarındaki ekonomik sorun efektif talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır ve bu sorunu ortadan kaldırmak için hükümet bütçe açığı vermeyi göze alarak ekonomiyi yeniden canlandırmak amacıyla işsizliği azaltmak için kamu harcamalarını arttırarak ekonomik sorunu giderecektir. Yapılan kamu harcamaları sayesinde ve çarpan kavramının etkisiyle milli gelirde yüksek artışlar yaşanacaktır. Aktif hale gelen kamu harcama kalemi sayesinde işsizlik sorunu ile mücadele etmek zorunda olan devletler politikalarını kamu harcamalarını arttırma yönünde şekillendir ve gelir düzeyini yükseltmek amacıyla kamu harcamalarında ortaya çıkan artışlara kayıtsız kalmışlardır (Diler, 2011: 7).

Keynes tarafından ortaya atılan düşünce kısa dönemli olup, kısa dönemde toplam arzın istihdam seviyesi, üretim teknolojisi ve üretimdeki teknik koşullara bağlı olacağı teorik olarak ifade edilmiştir. Keynes devletin kamu harcama politikaları sayesinde ekonomide meydana gelen sorunları toplam talebi etkileyerek çözebileceği fikrini savunmuştur. Keynes Klasiklerin ifade ettikleri ekonomide görünmez el prensibinin işlemediğinin ve ekonominin kendiliğinden ve sürekli tam istihdam koşullarında çalışmasının mümkün olmayacağını 1929 ekonomik buhranı ile kanıtladığını savunmuştur. Ortaya çıkan krizin devlet müdahalesi ile

giderilebileceğini bu nedenle de devletin ekonomiye olan müdahalesinin bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. (Görgün, 1973, s. 25-29).

Kamu harcamaları Keynes için dışsal bir değişkendir ayrıca Keynes'e göre kamu harcamalarında meydana gelen bir artışın ekonomik büyümeye neden olacağı ortaya konulmuş kamu harcamalarının bu sayede milli gelir artışına olumlu yönde bir katkı sağlayacağı fikri vurgulanmıştır (Arısoy, 2005: 64).

1.2.5. Sosyalist Büyüme Teorisi

Sosyalist büyüme teorileri Karl Marx'ın görüşlerini esas alır. Bu düşüncede emeği temel alan bir üretim ve büyüme kavramı esas alınmıştır. Devlet mülkiyetinin egemen olduğu sosyalist sistemde üretim araçlarının büyük çoğunluğu devlete aittir. Üretim, bölüşüm ve tüketim kamu otoritesi yani devlet tarafından belirlenmektedir. Sosyalist teorilerde özel mülkiyet çok az olmalıdır, özel mülkiyet artarsa bölüşümde adalet sağlanamaz ve bu açıdan işçi sınıfı sömürülür (Üçler, 2011: 68).

Marx teorisi ekonominin dengesizliğini temel alarak oluşturulmuştur. Üretim emeğin değeri ile belirlenmektedir ve emek büyümenin en önemli kaynağıdır (Tüylüoğlu, 1995: 15-16).

Bu düşünceye göre Kapitalist sistemde sermaye artışına bağlı olarak verimlilik sürekli artacaktır, sermaye artışına bağlı olarak sermaye yoğun üretimde artış sağlanarak emek dışlanacaktır ve emeğin üretimdeki payı gün geçtikçe azalacaktır. Sermaye artışına bağlı olarak artan karlılık bir yerden sonra talep yetersizliğine dönüşerek ekonomiyi dar boğaza sokacaktır. Bu dar boğaz neticesinde de işsizlik gibi bir sorun ortaya çıkacaktır (Acar, 2002: 67-70).

Diğer taraftan, artı değer kavramından hareketle üretim sürecinde beşeri sermayesi yüksek olan sınıfın tercih edilmesi ve işçi sınıfının sömürülmesi fikri ortaya atılmıştır. Sermaye birikimi arttıkça üretimde kullanılan sermaye payı artacaktır ve beşeri sermayesi yüksek olan işçi sınıfı tercih edilmeye başlanacaktır. Ayrıca, Marx bu yolla uzun yıllar emekçi sınıfın sömürüldüğünü ifade etmiştir ve sendikalaşarak emekçi sınıfın haklarına sahip çıkması gerektiğini savunmuştur. Marx'ın savunduğu bu fikirde sermayenin payının gittikçe artması ile birlikte emeğe olan talep

azalacaktır, artan verim sayesinde ise de karlılık oranı yükselecektir. Bu durum ise bir süre sonra işsizlik oranlarının yükselmesi ile birlikte ekonomide yine sorun yaratacaktır. Çünkü sermaye artışı ile emeğe duyulan ihtiyaç azalacaktır. Emek ve sermaye arasındaki uçurumu emeğin sömürülmesine olan tepkisini sosyalist bir düşünür olarak dile getiren Marks'a göre sömürü haddi üç yolla arttırılmaktadır. Öncelikle, sermaye sahipleri işçileri daha fazla çalıştırmaktadır, bu sayede mesai verilmediğinden ücret de saat olarak düşürülmüş kabul edilecektir, daha çok çalışıp daha az ücret alan emekçinin verimi de artmış kabul edilecektir. Ayrıca bu durumda işsizlik oranında artış yaşanacaktır, çalışan işçilerin ise karlılığı artacaktır. Bir süre sonra sermaye ve kazanç belirli ellerde toplanacak, işsizlik düzeyi gittikçe artacaktır, daha sonra ise sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkacaktır (Berber, 2006: 96-97).

İşte bu nedenle kapitalizmin gün geçtikçe emeği sömürmesine tepki gösteren Marx'a göre işçi sınıfının yani emektarların korunması gerekmektedir. İşçi sınıfı sadece özel sektörün ve kapitalizmin eline terk edilmeyecek kadar önemlidir. Bu yüzden özel mülkiyete tepki olarak ekonomide komünizm tarzı sosyalist bir yaklaşım benimsenmeli ve işçilerin sömürülmesi engellenmelidir (Acar, 1994: 29).

1.2.6. Post Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar Büyüme Modeli)

Temel olarak Keynesyen düşünce temelinde ortaya çıkan bu yaklaşım, Keynes'in kısa dönemli yaklaşımları uzun döneme aktarılmıştır. Dışsal büyüme modeli olarak adlandırılan bu yaklaşım Harrod' un 1939 yılında yayınlamış olduğu makalesiyle başlamıştır. Yayınlamış oldukları makalelerde sürekli olarak birbirlerine atıf yapan Harrod ve Domar, Keynesin kısa dönemli fikirlerini uzun döneme entegre etmeye çalışmışlardır. Domar'ın yapmış olduğu çalışmalarda modele katkı sağlamasından dolayı iki iktisatçının ismiyle anılmaya başlanan model temelde Bıçak Sırtı Modeli olarak da ifade edilmektedir. Harrod-Domar modelinde yatırımların talep ve kapasite arttırıcı etkileri birlikte ele alınmıştır. Bu modelde büyüme oranlarının yükselmesi için yatırımın kaynağı olan tasarrufların ya da sermayenin marjinal verimliliğinin arttırılması gerekmektedir (Fikir, 2010: 23).

Harrod Domar ekonominin itici gücü olarak sermayeyi göstermiş modeli açıklarken sermaye hasıla katsayısını kullanmıştır. Sermaye hasıla katsayısı yatırımların uzun dönemde ne kadar hasıla yaratacağını göstermektedir. Yani Keynes'in yatırımların

gelir artırıcı tezini geliştirerek, yatırımın kapasite artırıcı etkisinin olduğunu ileri sürmüşlerdir. Modele göre ekonomide sermayenin verimliliği ne kadar artarsa sermaye hasıla katsayısı o kadar düşmektedir. Diğer değişkenler sabitken sermayenin verimliliği, sermaye hasıla katsayısının tersine eşit çıkmaktadır. Harrod Domar yaklaşımına göre yapılan yatırımın ekonominin potansiyelini arttırması için kısa dönemdeki cari artışın uzun dönemdeki hasıla kapasitesindeki artışa eşit olması gerekir. İşte ekonomide bu durumu sağlamak oldukça güç olduğundan bu model Bıçak Sırtı Dengesi modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.7. Neo-Klasik Büyüme Modeli

1953 yılında Robert Solow'un Paul Samuelson ile birlikte yapmış oldukları çalışmalarında büyümenin dinamikleri uzun dönemli olarak incelenmiş ve yaptıkları çalışmalar klasik okul varsayımlarını geliştirme anlamında Neoklasik büyüme yaklaşımlarının başlangıcını oluşturmuştur (Fikir, 2010).

Keynes'in klasik iktisat modeline olan eleştirilerinin dinamik yanını oluşturan bu model ölçeğe göre sabit getiri koşullarını taşımakla birlikte temelde tasarruf, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme kavramları arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Bu yönüyle de ekonomik büyümenin dışsal kaynaklara dayalı olduğu savunulmuştur. Bu modelde teknoloji sabit düşünüldüğünde, sermaye ve emek %10 artarken, üretimde %10 artar. Bunun sebebi ise ölçeğin sabit getirisidir. Modelde emek ve sermaye artış oranı kadar toplam üretim artacağından kişi başına üretim artmaz. Kişi başı üretimin artması için kişi başına düşen sermayenin artması gerekmektedir. Ancak kişi başına sermaye artarken diğer taraftan sermaye belirli bir oranda yıpranır. Burada ifade edilen sermaye makine, teçhizat, demirbaşlar gibi fiziki sermayedir. Ayrıca modelde tüketimi en çoklaştıran tasarruf oranı seviyesine sermayenin altın kuralı denilmiştir.

Tasarruf miktarında ortaya çıkan artışlar yalnızca bir kez üretimi artırmakta, uzun dönemde büyümeyi etkilememektedir. Neo klasik büyüme modeli kuramsal çerçevede kabul görmüşse de gerçeklerle tam olarak uyuşmamaktadır. Gündelik hayatla uyuşmaması nedeniyle ve sermayeyi aşırı derecede önemsemesiyle model gerçeği yakalayamamıştır. Ayrıca model içinde sermayeyi tam anlamıyla açıklayamamaları ve teknolojik gelişmenin dışsal kabul edildiği modelde büyümenin temeli teknolojik ilerleme olarak ifade edilmiştir. Bu zıtlık modelin önemli bir

eksikliği olmuştur, bu gibi nedenler yüzünden modele tepki olarak içsel büyüme modelleri ortaya atılmıştır.

1.2.8. İçsel Büyüme Modeli

Klasik büyüme modellerinin aksine, bu modelde ekonomik büyüme dışsal olarak kabul edilen emek ve teknolojik değişmelere bağlı değildir. Beşeri sermaye, kişisel beceri, teknolojik gelişmeler, devletin ekonomideki üstlendiği yeni rol, araştırma geliştirme faaliyetleri gibi ekonomik büyümeyi etkileyen tüm unsurlar bu sistemin içindedir. Bu modellerin oluşumunda teknoloji önemli bir yerdedir. İçsel büyüme modellerinde beşeri sermayeye katkı sağlayan sağlık, eğitim, AR-GE, öğrenme ve öğretme faktörleri büyüme üzerinde olumlu katkı sağlamaktadır. Bu modelde bilgi oldukça önemlidir ve devletin bilgiye erişimi sağlaması özel mülkiyetin desteklenmesi, patent, lisans ve marka gibi koruyucu etkilerle ekonomik büyümede ilerleme sağlanacağı savunulmaktadır (Diler, 2011: 52-60).

Ayrıca, içsel büyüme modellerinin temelinde, iktisadi büyümenin sürdürülebilirliği ve sürekliliği konusundaki düşünceler de yer almaktadır. İçsel büyüme modelleri 1980’li yıllardan sonra Paul Romer, R.Lucas, R.Barro tarafından dışsal büyüme modellerine bir tepki anlamında yeni büyüme modelleri olarak ortaya çıkmıştır. İçsel büyüme modelinde teknoloji, AR-GE, bilimsel yöntemler gibi faktörlerin dünya ekonomisinde söz sahibi olmak için önemli oldukları savunulmaktadır. Modellerde ele alınan ülkeler kendi dinamiklerine yoğunlaştıkları için bu model büyüme konusunun analizi sürecini kolaylaştırmıştır. İçsel büyüme modelleri ile birlikte teknoloji, eğitim, beşeri sermaye, arge gibi kavramlar ele alınmadan büyüme üzerinde herhangi bir teori oluşturulamayacağı fikri önem kazanmıştır. Bu süreçte teknolojik bilgi önem kazanmıştır ve bilgi kısmen veya tamamıyla gizli kamusal mal olarak ifade edilmiştir (Berber, 2006: 118).

Romer ekonomik büyüme için ar-ge faaliyetlerinin önemini vurgulamıştır. Bunu vurgularken de Arrow’un çalışmalarını yoğunlaştırdığı “yaparak öğrenme” kavramından esinlenmiştir. Romer’e göre bilgiye herkes sahiptir ancak bilgiye sahip olan onun tüm getirilerine sahip değildir. Sermaye bilgiyle birleştirildiğinde sermayenin azalmakta olan verimi hükümünü yitirmektedir. Ayrıca dışsallıkların

etkisiyle sermayenin artan verimi ortaya çıkar. Kazançlarını arttırmaya çalışan bireyler yeni fikirler geliştirerek sürekli bir yenilik arayışına girmektedir. Diğer taraftan dış ticaretin serbest hale getirilmesi ile birlikte beşeri sermaye açısından zengin olan ülkelerle ilişkinin kuvvetlendirilmesi sayesinde ekonomik büyümede olumlu gelişmeler sağlanacaktır (Ercan, 2002: 131-132).

Patent ve lisanlarla korunan fikir hakları ile birlikte bireyler yenilikçi fikirler yaratmaya devam edeceklerdir ve bu sayede bilgi kullanımını artacaktır. Ancak bu süreçte teknoloji dışsal etki yaratarak rekabetçi olmayan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Microsoft'un yapmış olduğu yazılım burada güzel bir örnek oluşturabilir. Bilgi küçük bir Cd'ye sığdırılarak, patent ve lisans hakları ile tüm dünyaya yayılmış ve kullanan herkesten belli bir oranda kazanç sağlanmıştır.

Oysa ki Microsoft sadece belli bir ülkede bu bilgiyi kullansaydı ve bu bilgiyi paylaşmasaydı bu kadar gelişmesi ve ilerlemesi ayrıca ekonomiye katkı sağlaması mümkün olmayacaktı

Beşeri sermaye modeli olarak da isimlendirilen Lucas'ın öne sürdüğü düşünceye göre ise; sermayenin sadece fiziki sermaye olmadığı, bunun yanında beşeri sermayenin yani insana yapılan yatırımın da büyümeyi önemli ölçüde etkilediği ifade edilmektedir. Beşeri sermaye, iş gücünün beceri, bilgi, verimlilik ve uzmanlaşma yönünden artması demektir. Eğitim düzeyinin yükseltilmesi yoluyla beşeri sermayeye katkı sağlanması modelin temel varsayımdır. Eğitim sayesinde işgücünün mesleki ve teknik bilgisine katkı sağlanarak, işgücünün verimliliği arttırılacaktır. Bu verimlilik artışı sayesinde ekonomik büyümede süreklilik sağlanarak ekonomik büyümede artış yaşanacaktır. Yapılan çalışmalarda beşeri sermaye yönünden gelişmiş ülkelerin rekabet güçlerinin fiziki sermaye yönünden zengin olan ülkelere daha fazla olduğu sonucuna da ulaşılmış, Doğu Asya ülkelerinin başarısının iyi eğitilmiş işgüçleri ve fiziksel sermayenin düşüklüğünden kaynaklandığı örneğine dikkat çekilerek düşüncenin temeli açıklanmıştır (Fikir, 2010: 50).

Lucas tarafından 1993 yılında yapılan çalışmada Güney Kore örneğinden hareketle Asya ülkelerinin başarılarına dikkat çekilmiştir. Düşüncede işgücünün çıktı miktarında devamlı artış sağlamak için bireylerin kendi becerilerini ortaya

çıkartmalarını destekleyen politikaların olması gerektiği savunulmuştur. Eğitim seviyesi yükseldikçe ücretlerin arttığı bu süreçte eğitim yönü ağır basan üretim ile birlikte insanlar yaparak öğrenme becerilerini geliştirmekte ve iş becerilerindeki birikim artış göstermektedir. Bu sayede marjinal verimlilikte de artış sağlanacaktır. Lucas'ın modelinde eğer ülke yaparak öğrenme ile ortaya çıkan üretim gücüne sahip ise bu sayede bilgi birikiminde de artış sağlayarak daha yüksek bir büyüme gerçekleştirebilecektir (Künü, 2013: 49-51).

Ayrıca beyin göçü olarak da nitelendirilebilecek eğitim seviyesi yüksek, becerikli işgücünün göç etmesi ve buna yönelik politikaların desteklenmesinin, ekonominin verimlilik seviyesinde genel bir artış sağlayacağını ve bu sayede büyüme oranlarında yükselme yaşanacağı da Lucas tarafından savunulan bir başka düşüncedir (Fikir, 2010: 51).

Barro ise, düşüncesinde kamu altyapı yatırımlarının teknolojiyi içselleştirdiğini ve büyümenin üzerinde olumlu etkiler yarattığını ifade etmektedir. Kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin birer üretim faktörü olarak kabul edildiği ve Barro tarafından ortaya atılan Kamu Politikası modeline göre; üretim fonksiyonundan emek çıkartılmış yerine kamusal mal ve hizmet eklenmiştir. Bu modelde hükümet sadece vergi geliri elde etmekte iken, harcama kalemi kamu malı üretmek olarak adlandırılmıştır (Künü, 2013: 50).

Bu düşüncenin prensibinde, emek ve sermayenin verimliliğini arttırmak için devlet; fiziki ve sosyal altyapı harcamaları yapmalı, teknoloji transferleri sağlayarak arge harcamalarına önem vermeli ve ayrıca büyüme için gerekli olan hukuki düzenlemeleri gerçekleştirmelidir. Düşüncede, ulaştırma, enerji, iletişim gibi büyük altyapı sorunlarını çözen ekonomiler iktisadi açıdan nispeten iyi konumdadırlar. Devlet vergi aracını kullanarak ekonomide kaynak dağılımında etkinlik sağlayabilmektedir. Ayrıca mülkiyet haklarının korunması ile birlikte özel sektör kendini daha güvende hissederek verimlilik artışını da yakalayabilir buda ekonominin büyümesine katkı sağlamaktadır (Fikir, 2010: 56-57).

Barro, ekonomik büyümenin kamu harcamaları ve vergi oranları gibi mali etkilerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ona göre kamu harcamalarının büyüme üzerine hızlandırıcı bir etkisi vardır ve kamu sektörü yaptığı yatırımlarla özel sektörü destekleyici bir özelliğe sahiptir, yani kamu özel sektöre itici bir güç sağlamaktadır. Barro, artan kamu harcamalarının büyüme üzerinde olumlu bir etki yarattığını ancak artan kamu harcamalarının vergilerle finanse edilmesi halinde ise büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olacağını savunmuştur. Çünkü artan vergiler karşısında harcanabilir gelir azalarak tüketim azalacak buna bağlı olarak tasarruf ve yatırımlar da azalmalar görülecektir (Barro, 1991:7-12).

İKİNCİ BÖLÜM

KAMUNUN HARCAMA YÖNTEMİ VE POLİTİKASI

Çalışmanın bu bölümünde, kamu harcamaları kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılarak, kamu harcamaları kavramının tanımı, sınıflandırılması, kamu harcamalarının artışı etkileyen faktörler ve bu artışı açıklamaya yönelik yaklaşımlar ve ayrıca kamu harcamaları artışı açıklayan hipotezler değerlendirilmiş ve kamunun yapmış olduğu cari ve fonksiyonel harcamalar açıklanarak ekonomiye etkileri yorumlanmaya çalışılmıştır.

2.1. KAMU HARCAMALARI

Harcama yapma kavramsal olarak, gelirin tüketim için kullanılmak üzere ayrılan bölümünün, ihtiyaçların önemi ve gerekliliğine hatta önceliklerine göre dağıtılıp kullanılmasıdır. Bu açıdan devletin gideri de yani kamu harcamaları da devlet gelirlerinin, kamusal ihtiyaçların karşılanması amacıyla kullanılmasından oluşmaktadır. Yürürlükten kaldırılan 1050 sayılı Genel Muhasebe Kanununda “Devlet gideri, bütçe içinde devlet adına yapılan ya da özel bir kanun ile yapılması üstlenilen bir hizmet ve görevin karşılığı olarak devlet zimmetinde gerçekleşen borçtur.” ifadesi ile tanımlanmıştır. Ayrıca kamu harcaması kavramı devletin egemenliği altında yaşayan insanların kamusal ihtiyaçlarının karşılanması fikri ile ortaya çıkmıştır. Bireylerin bir arada yaşama istekleri toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını gerekli kılmıştır. Şüphesiz ki toplumsal ihtiyaçlar devletin görevlerinin belirlenmesinde ve bu ihtiyaçlar için yapılan harcamaların şekillenmesinde de etkili olmuştur. Diğer taraftan devletin bazı ihtiyaçlar için harcama yapma gerekliliği de kamu harcamaları kavramını ortaya çıkartmıştır. Devletler varlıklarını sürdürebilmek için ve üstlendikleri görevleri yerine getirebilmek amacıyla bazı harcamaları zorunlu olarak üstlenmişlerdir (Edizdoğan, 2007: 37-39).

Bu zorunluluk da kendisini kamu harcamaları şeklinde karşımıza çıkartmıştır. Ayrıca kamu harcaması kavramı çeşitli çalışmalarda devlet masrafı, amme masrafı, kamu giderleri, devlet harcamaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Esasen anlatılmak istenen ise aynıdır. Diğer taraftan kamu harcamaları literatürde dar ve geniş olmak üzere iki türde incelenmektedir. Devletin parasal olarak yaptığı harcamalar dar anlamda kamu harcamasıdır. Bu ayırmda bütçede ve bütçeyi ilgilendiren hesaplarda masraf kapsamında yer almayan hiçbir unsur kamu harcaması olarak ifade edilmemektedir (Aşgın, 2000: 74).

Bir diğer ifadeye ise dar anlamda kamu harcamaları hukuki anlamda kamu harcamaları olarak tanımlanmaktadır ve bu tanımlama klasik iktisatçıların ekonomik görüşlerini yansıtmaktadır. Kamu harcamaları ile ilgili yapılan çalışmaların bir çoğunda ise genel olarak dar anlamda kamu harcamalarına yer verilmektedir. Çünkü dar anlamda kamu harcamaları merkezi idare ve mahalli idareler tarafından gerçekleştirilmektedir. Zaten Merkezi Yönetim Bütçesi kavramı Genel bütçe, Özel Bütçe, Düzenleyici Denetleyici Kurumların Bütçeleri için yapılan harcamaların tümü için karşılık bulmaktadır. Merkezi hizmetler için yapılan harcamalardaki ağırlık günümüzde artmakta ve mahalli idareler gibi kuruluşların harcamaların da ise azalışlar sürmektedir. Bu açıdan dar anlamda kamu harcamaları kavramı güncelliğini hala korumaktadır (Kalenderoğlu, 2012: 57).

Geniş anlamda kamu harcamaları ise, devletin yapmış olduğu her türlü işin tüm maliyetleri anlamındadır. Yani devlet tüzel kişiliği bir başka ifade ile merkezi yönetimin ve diğer kamu tüzel kişilerinin doğrudan yaptıkları harcamaların yanı sıra bu hizmetlerin görülmesi amacıyla kullanılan araçlarda bu harcamanın içerisinde yer almaktadır (Aşgın, 2000: 74).

Geniş anlamda kamu harcamaları olarak ifade edilen, hukuki anlamda kamu harcamaları ya da sosyoekonomik anlamda kamu harcamaları bir başka tanımlamada ise şöyle tanımlanmaktadır. Bu düşüncede geniş anlamda kamu harcamaları modern iktisatçıların görüşlerini yansıtmaktadır yani bu harcamalar devletin, Sosyal Güvenlik Kurumunun ve Mahalli İdarelerin harcamaları ile vergi muafiyetleri ve istisnalarını kapsamaktadır (Kalenderoğlu, 2012: 57).

Ayrıca geniş anlamda kamu harcamaları kavramı iktisadi kamu harcamaları olarak da ifade edilmektedir. Geniş anlamda kamu harcamaları kavramında, kamu harcamalarının kapsamı ülkelere göre farklılık göstermektedir.

2.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı

Kamu ihtiyaçlarının karşılanmasının zorunluluğuna olan inanç kamu harcamalarının doğmasına neden olmuştur. Devlet olmanın bir gereği, halka hizmet etme zorunluluğu ve halkın beklentilerini karşılamaktır. Bu zorunluluk devletleri kamu için yani vatandaşı için hizmet yapmaya ve sunduğu hizmetleri karşılamak amacıyla harcama yapma görevine itmiştir. En genel ifadeyle kamu kurum ve kuruluşlarının kamusal hizmet sunmak amacıyla yaptıkları harcamalar kamu harcaması olarak tanımlanmaktadır. İşte devlet bu kamu harcamalarını yaparken çeşitli finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçları karşılamak için de devletler şüphesiz belli mal ve hizmetleri kullanacaktır. Sağlık hizmeti sunmak için doktor, hasta bakıcı, hemşire, laborant gibi kişilerden hizmet satın alınacak bu hizmeti yerine getirmek için ise hastane, acil servis, ameliyathane, ambulans gibi araçlara gereksinim duyulacaktır. Bu çerçevede kamu harcamalarını devletin vatandaşlarına sunduğu hizmetler karşılığında yapılan harcamalar olarak ifade etmek yerinde olacaktır. Devletin vatandaşlarından topladığı vergiler ve kaynaklar, bütçe yardımıyla vatandaşlarına sunduğu hizmetler için harcanan paraları ifade etmekle birlikte harcanan bu paralar kamu harcamaları olarak adlandırılmaktadır (Edizdoğan, 2007: 39-40).

Devlet olmanın gereği olarak kamu sektörünün üstlenmiş olduğu mali, ekonomik ve sosyal görevlerin yerine getirilmesi için kamu harcamalarının kullanılması özellikle I. ve II. Dünya Savaşından sonra kamu harcamalarının önemini oldukça arttırmıştır.

2.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının sınıflandırılması kavramı, kamu harcamalarının incelenmesini içeren kamu maliyesinin en önemli konularından birisini oluşturmaktadır. Kamu harcamalarının çeşitlilik göstermesi ise bu harcamaların nedenlerinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Kamu hizmetlerinde ve buna dayalı olarak kamu harcamalarında meydana gelen artışların açıklanması ayrıca yapılan harcamaların nereye, nasıl ve ne kadar aktarıldığının bilinmesi için devletin yapmış olduğu kamu harcamalarını ise sınıflandırması gerekmektedir. Şüphesiz ki bu sınıflandırma ile yapılan kamu harcamalarının vatandaşa olan maliyeti bilinecektir ve harcamaların anlaşılabilir hale gelmesi sağlanacaktır. Sınıflandırmanın asıl amacı ise aynı nitelikteki kamu harcamalarını tasnif etmek ve bu harcamaları bir araya toplamaktır. Zaten sınıflandırma kavramı; aynı nitelikte olanların bir araya getirilmesi suretiyle bir yığına, bir bölüntülü bütüne, bir karışıklığın açıklığa kazandırılması şeklinde ifade edilmektedir (Edizdoğan, 2007: 77).

Ayrıca T.D.K.'na göre sınıflandırmak “karşılaştırma esasına bağlı olarak tasnif yapmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka ifade de ise kamu harcamalarının sınıflandırılması, harcamaların niteliklerine ve alanlarına göre gruplar halinde ayrılmasıdır (Türk, 2005: 73).

Kamu harcamalarının sınıflandırılması şeklinde harcamalar arasında karşılaştırmalar yapılması harcamayı yapanlar için büyük katkılar sağlamaktadır. Örneğin harcamaların karşılıklı önemlerinin belirlenmesinde kolaylık sağlanır, devletin işlevlerinin özelliklerinin ve her işlev içindeki harcamalara yönelik yöntemlerin incelenmesi kolaylaşır, Maliye, Sayıştay ve T.B.M.M. denetimleri daha kolay yapılabilir. Kamu harcamalarının sonuçları itibariyle etkilerinin sosyal hayata katkısı ve topluma olan yükünün incelenmesi gibi hususlar daha kolay yerine getirilebilir (Edizdoğan, 2007: 78).

Bu bağlamda kamu harcamalarının sınıflandırılması kapsamında literatürde birçok çalışma mevcuttur. Günümüzde harcamaların ekonomi içindeki yeri, sosyal ve mali politikaların uygulanmasındaki değeri, harcamaların etkileri, kalkınma planları ile

harcamalar arasındaki ilişkiler göz önünde bulundurularak sınıflandırmalar yapılmaktadır. Genel olarak ele alacak olursak, kamu harcamaları; idari sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma, ekonomik sınıflandırma, sağladıkları faydanın niteliğine göre sınıflandırma, olağan olağanüstü sınıflandırma, mahalli merkezi sınıflandırma olarak ayrılmaktadır. Ayrıca ekonomik sınıflandırma kendi içinde reel harcamalar, transfer harcamaları, cari harcamalar, yatırım harcamaları, kalkınma carileri, verimli ve verimsiz giderler şeklinde alt gruplara ayrılmakta, transfer harcamaları da kendi içerisinde dolaylı-dolaysız transfer harcamaları, gelir-servet transferi ve verimli- verimsiz transfer harcamaları olarak ayrılmaktadır.

2.1.2.1. Ekonomik Ayrıma Göre Sınıflandırma

Ekonomik sınıflandırma, iktisadi ve sosyal hayatta meydana gelen kamunun yapmış olduğu harcamalar ile birlikte meydana gelen etkiler dikkate alınarak yapılmaktadır. Kamu kesimine düşen görevlerin yerine getirilmesi amacıyla yapılan harcamalara kamu harcamaları denilmektedir. Bu harcamaların daha iyi anlaşılabilmesi için bilimsel sınıflandırma ile temelde reel harcamalar (cari ve yatırım harcamaları) ile transfer harcamaları gibi alt başlıklarla incelenmektedir. Ekonomik sınıflandırmadaki asıl amaç ise yapılan kamu harcamalarının GSYİH'ya katkı sağlayıp sağlamadığının ölçülmesidir.

Tablo 3. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (1980-2003) Bin TL

Yıl	Personel Giderleri	Diğer Cari	Yatırım	İç ve Dış Borç A.Para Ödemesi	İç ve Dış Borç Faizi	Faiz ACYO	Diğer	Nazım Gider	Toplam
1980	351	113	220	37	28	3	364	32	1.148
1981	404	198	360	49	67	8	479	68	1.633
1982	462	225	384	88	77	10	444	75	1.765
1983	671	351	560	180	181	30	820	122	2.915
1984	896	543	800	294	375	66	1.104	200	4.278
1985	1.275	748	1.185	592	596	79	1.512	506	6.493
1986	1.840	1.127	1.854	1.557	1.081	250	2.159	1.270	8.311
1987	2.996	1.436	2.496	2.346	1.916	350	3.597	1.804	12.791
1988	5.053	2.340	3.631	3.738	3.378	1.600	5.444	3.661	21.446
1989	12.539	4.068	5.871	6.798	6.181	2.078	8.134	7.313	38.871
1990	26.465	6.987	9.882	10.029	12.486	1.480	11.054	14.085	68.354
1991	49.291	11.245	19.038	16.940	7.131	24.071	1.599	27.157	132.401
1992	94.076	20.367	32.691	30.545	9.753	40.298	4.000	33.966	225.398
1993	169.511	35.937	57.565	92.518	23.952	116.470	11.000	99.955	490.438
1994	273.062	74.200	77.016	233.167	65.117	298.284	34.480	145.412	902.454
1995	502.601	143.344	102.989	475.520	100.596	576.116	108.205	290.939	1.724.194
1996	974.148	312.092	255.356	1.329.087	168.314	1.497.401	335.300	587.011	3.961.308
1997	2.073.140	715.158	640.134	1.977.967	299.950	2.277.917	760.000	1.583.903	8.050.252
1998	3.871.005	1.316.835	999.320	5.629.514	547.081	6.176.595	1.400.000	1.850.686	15.614.441

1999	6.911.927	2.260.863	1.544.427	9.824.622	896.218	10.720.840	2.750.000	3.896.628	28.084.685
2000	9.978.784	3.635.153	2.475.116	18.791.862	1.648.000	20.439.862	3.321.098	6.855.015	46.705.028
2001	15.211.894	5.236.128	4.149.580	37.494.301	3.567.925	41.062.226	5.112.000	9.807.237	80.579.065
2002	23.089.184	8.018.775	6.891.836	46.807.038	5.063.621	51.870.659	11.205.000	14.606.896	115.682.350
2003	30.209.473	8.304.393	7.179.667	52.718.886	5.890.277	58.609.163	15.922.000	20.230.146	140.454.842

Kaynak: BUMKO, Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2016) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html> (Erişim 04.10.2017)

Not:(*) Bütçe giderleri 1980-1990 yıllarında harcama bazında gösterilmiştir. Yeni bir bütçe sisteminin uygulanmaya başladığı 1986 yılından itibaren iç ve dış borç anapara ödemeleri ile nazım giderler bütçe giderleri toplamına dahil edilmemiştir.2004-2005 yılları konsolide bütçe, 2006 yılı ve sonrası merkezi yönetim bütçesi tanımlıdır.

Tablo 4. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderlerinin Dağılımı (2004-2017) Bin TL

Yıl	Personel Giderleri	S.G.K. Devlet Primi	Mal ve Hizmet Alımları	Cari Transferler	Sermaye Giderleri	Ser. Trans.	Borç verme	Y.Ö	Faiz H.	Toplam
2004	28.947,995	4.024,011	12.683,651	27.682,899	8.050,334	437,298	2.668,958	37,224	56.488,490	141.020,860
2005	31.855,941	4.533,029	14.446,291	35.222,709	9.805,447	1.545,598	3.009,026	0	45.679,532	146.097,573
2006	37.812,207	5.075,096	19.001,460	49.851,206	12.097,713	2.637,015	5.688,627	0	45.962,709	178.126,033
2007	43.568,839	5.804,535	22.257,921	63.291,858	13.003,480	3.542,364	3.845,795	0	48.752,891	204.067,683
2008	48.856,322	6.407,540	24.411,518	70.360,437	18.515,893	3.173,794	4.643,753	0	50.661,305	227.030,562
2009	55.946,887	7.208,283	29.798,912	91.975,805	20.071,509	4.319,248	5.697,647	0	53.200,894	268.219,185
2010	62.315,338	11.062,515	29.184,905	101.857,081	26.010,306	6.772,643	8.857,174	0	48.298,762	294.358,724
2011	72.914,142	12.849,764	32.797,259	110.498,851	30.905,295	6.738,618	5.671,305	0	42.231,558	314.606,792
2012	86.462,710	14.728,208	32.893,602	129.477,019	34.365,315	6.006,362	9.537,423	0	48.416,047	361.886,686
2013	96.235,367	16.306,461	36.386,232	148.742,593	43.767,278	7.665,522	9.135,057	0	49.986,050	408.224,560

2014	110.370,088	18.928,941	40.800,579	162.282,182	48.200,817	7.706,603	10.549,810	0	49.913,317	448.752,337
2015	125.051,412	21.044,781	45.563,391	182.671,028	57.199,129	10.438,226	11.332,887	0	53.004,239	506.305,093
2016	148.856,931	24.695,845	53.936,587	224.871,910	59.444,060	8.881,418	12.756,029	0	50.246,537	583.689,317
2017	81.824,494	13.365,625	26.410,680	143.774,512	20.995,542	4.447,467	6.626,524	0	26.990,324	324.435,168

Kaynak: BUMKO, Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2016) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html> (Erişim 04.10.2017)

2.1.2.1.1. Cari harcamalar

Tüm ülkelerin bütçelerinde yer alması bakımından bu harcamalar aslında gerçek harcamaların kendi içinde ayrılmasıdır. Yıl içerisinde bir veya birden fazla kez kullanılmakla tüketilen, kamunun tüketimi ile ilgili olan, faydaları devamlılık göstermeyen ve her yıl tekrarlanan mal ve hizmet alımları için yapılan harcamalara cari harcamalar denilmektedir. Ayrıca genel yönetimin gerektirdiği ve sermaye mallarına ayrılmamış olan harcamalar da cari harcama olarak ifade edilmektedir. Başka bir tanımlaya göre ise ekonominin bütünü ile umumi verimini direkt olarak arttırmayan harcamalar cari harcamalar olarak tanımlanmaktadır (Edizdoğan, 2007).

Bu harcamalar genellikle her yıl tekerrür eden harcamalardır; personel maaşları, elektrik, kırtasiye giderleri, kiralar, yolluklar, yakıt giderleri vs. cari harcamalar kapsamında değerlendirilmektedir. Kamu personelinin istihdamından kamu fayda sağlamaktadır, bu faydanın devam etmesi için ise personel giderlerinin de karşılanması gerekecektir.

Ancak bazı harcamalar her ne kadar yıl içinde yapılmış olsa da faydaları devamlılık göstermektedir. Bu tür harcamalar kalkınma carileri olarak ifade edilen insana yapılan beşeri sermayeye yönelik harcamalardır. Eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal nitelikli motivasyona yönelik olan harcamalar beşeri sermaye olarak uzun vadede katkı sağlasalar bile kamu açısından cari harcama olarak ifade edilmektedir. Ancak bu harcamaların faydaları yıllar sürmektedir (Kalenderoğlu, 2012: 72).

2.1.2.1.2. Yatırım harcamaları

Yatırım harcamaları; üretim artışı sağlayan, ekonomideki üretkenliği olumlu olarak etkileyen kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayarak istihdam artışı yaratan, dayanıklı olarak ifade edilen, birden çok kez kullanmak ile tükenmeyen, üretim faktörlerinde etkinlik ile birlikte verimliliği de arttıran faydası birden fazla yıla yayılarak özellikle üretimde kullanılacak mallara yapılan harcamalar olarak karşılık bulmaktadır (Edizdoğan, 2007: 89).

Bir başka tanımlamada ise, bir veya daha çok kez kullanılmakla tükenmeyen, faydaları devamlılık arz eden, ekonomide sermaye birikimi yaratmak ile birlikte üretim araçlarına katkı sağlayarak üretimin de artmasına yardımcı olan harcamalara yatırım harcamaları denilmektedir. Yatırım harcamalarının etkileri ve yararı süreklilik göstermektedir. Ayrıca yatırım harcamaları ekonomideki tasarruf- yatırım dengesi ile de yakından ilgilidir. Yatırım harcamalarına örnek olarak; yol ve baraj yapımı, etüt ve proje giderleri, yapı tesis giderleri vb. gösterilebilir (Kalenderoğlu, 2005: 45).

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma planları büyük ölçüde kamu ekonomisi yani kamu harcamalarıyla gerçekleştirilmektedir. Yatırım harcamaları kısa dönemde enflasyonu tetikleyici harcamalar olsa da uzun vadede sermaye stoğunda meydana getireceği artıştan dolayı toplam arzın artması ile birlikte enflasyonu azaltıcı yönde etki yaratmaktadır. Diğer taraftan yatırım harcamalarının etkilerinin uzun vadeye yayıldığı hususu dikkate alındığında siyasi iktidar tarafından kesintiye uğraması gibi bir olumsuz durum da söz konusu olacaktır. Yatırım harcamalarının uzun soluklu olması toplam talep düzeyinde ve ülkelerin sermaye stoğunda artış sağlaması nedeniyle bu harcama kalemi kalkınma sürecinde de etkili olmaktadır. Milli gelir düzeyinin ülkeye yapılan yatırımlara bağlı olması ve ülkede gerçekleştirilen üretimle yaratılan istihdamın eş değer kavramlar oldukları düşünüldüğünde, yatırım harcamalarına ayrılan payın ekonomi üzerindeki etkisinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. 1929 Ekonomik Buhranından sonra devletin ekonomideki rolünün artması ve buna bağlı olarak bütçe içerisinde yatırım harcamalarının payının artması bu harcama kaleminin önemini arttırdığını ortaya koymaktadır. Yatırım harcamaları iktisadi kalkınma ve gelişme, istihdam seviyesinin artırılması ve iktisadi dengenin sağlanması ve sürdürülmesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca yatırım harcamalarının kısa dönemde enflasyonist, uzun dönemde deflasyonist etkilerine karşı devletler optimal bir harcama politikası ile hareket ederek ekonomik büyüme politikalarını ele almalıdırlar.

2.1.2.1.3. Transfer harcamaları

Satın alma gücünün fertlere ya da sosyal gruplara karşılıksız olarak aktarılmasına yarayan ve milli gelirden doğrudan bir değişiklik yaratmayan yani karşılıksız olarak

yapılan harcamalar transfer harcaması olarak ifade edilmektedir. Kaynak aktaran harcamalar aslında bir gelir aktarmasıdır, bu harcamaların dolaylı bir faydası vardır bu harcamalar üretime doğrudan bir katkı sağlamaz. Bu harcamalar ile amaçlanan toplumun suça yönelmesinin engellenmesi, fakirlikten hasta olmalarının engellenmesi ve hatta beşeri sermayenin verimsiz hale gelmesini önlemektir. Gelir farklılıklarındaki uçurumun azaltılması ile amaçlanan toplumsal sağlığın iyileşmesi, adalete ve yasalara saygının artması gibi katkılar ile ulusa katkı sağlamaktadır. Ayrıca reel harcamalar transfer harcamaları ayrımı iktisat literatüründe ilk kez A.C.Pigou tarafından yapılmıştır (Kalenderoğlu, 2012: 70).

Özellikle 1929 yılı ekonomik buhranından sonra önemi gittikçe artan bir harcama kalemi olarak karşımıza çıkan transfer harcamalarında, doğrudan bir mal ve hizmet alımı gerçekleştirilmemektedir. Transfer harcamalarıyla cari üretim döneminde doğrudan bir talep yaratılmamakta, bazı kaynakların devlet bütçesiyle kişi ve gruplar arasında karşılıksız olarak el değiştirmesi gibi bir durum karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka ifadeyle transfer harcamaları, vergi olarak toplanan kaynakların kişi ve gruplara devletin hiçbir üretim faktörü kullanmadan sadece milli gelirin el değiştirmesi suretiyle aktarılması olarak da tanımlanabilmektedir. Transfer harcamaları genellikle alım gücü zayıf olan kişilere yapılan, sosyal nitelikli ve toplumsal yarar sağlayan harcamalardır. Ancak bu harcamalar karşılıksız transfer harcamasıdır. Çünkü bu harcamalar yoluyla kendilerine ödeme yapılanlar, bu yapılan ödemeler karşılığında devlete herhangi bir şey vermezler. Buradan hareketle transfer harcamalarının kendi içerisinde dolaylı ve dolaysız transferler, gelir ve servet transferleri, verimli(üretken) transferler ve verimsiz transferler şeklinde ayrımı ile birlikte karşılık ilkesi ile yapılan ayırımıda karşılıksız transfer harcamaları olarak ifade edilen, Sosyal amaçlı transfer harcamaları, İktisadi amaçlı transfer harcamaları, Devlet borçlarının faiz ve itfa bedellerinin ödenmesi, Dış ülkelere yapılan karşılıksız yardımlar ve sermaye teşkili için yapılan transfer harcamaları olarak karşılık kriteri esas alınarak yapılan ayırımı da tabii tutulmaktadır (Edizdoğan, 2007: 91-102).

Başlıca üç gruba ayrılan transfer harcamalarına genel olarak değinecek olursak,

Dolaysız Transfer harcamaları: Bireylerin gelirlerini doğrudan doğruya arttıran harcamalardır. Bu harcamalar ile amaçlanan sosyal bir transfer yaratmaktır. Bu harcamalar gelir düzeyi düşük kişilere yapılan, maluliyet dul ve yetim aylıkları, yaşlılık aylıkları, fakirlere yapılan yardımlar, sosyal hizmetler için yapılan yardımlar, yiyecek yakacak yardımları, işsizlere yapılan işsizlik ödemeleri, fakir öğrencilere sunulan burs hizmetleri, savaş gazilerine ve şehit yakınlarına yapılan ödemeler, dolaysız transfer harcamalardır.

Dolaylı Transfer Harcamaları: Bu harcamalar genellikle iktisadi nitelikte yapılan ve bireylerin gelirlerini doğrudan etkileyen harcamalardır. Tüketicilere yönelik olarak bazı mal ve hizmet fiyatlarının düşürülmesi yoluyla yapılan sübvansiyonlar ile vergi iadesi, hazine teşviki, yatırım indirimi gibi üreticiler açısından maliyetleri azaltıcı harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kalenderoğlu, 2012: 72-73).

Gelir transferleri şeklinde yapılan harcamaları emekli aylıkları, çeşitli sosyal amaçlı yardımlar, öğrenci bursları, dul yetim aylıkları gibi kişilerin gelirlerini arttıran harcamalar olarak ifade etmek yerinde olacaktır. Sermaye transferleri ise; sermaye birikimi sağlayan harcamalardır. Sermaye transferlerinin en tipik örneği savaşta yenilen devletlerin, galip olan devletlere ödedikleri savaş tazminatlarıdır (Edizdoğan, 2007: 95).

Ayrıca mesken yapımı için yapılan yardımlar, kamulaştırma, devletleştirme, özel kişi ya da çeşitli kuruluşların yatırımlarını özendirici harcamalar da sermaye transferleri olarak ifade edilmektedir.

Son olarak verimli transferler ve verimsiz transferlere değinmek yararlı olacaktır. Adından da anlaşılacağı üzere verimli transfer harcamaları yeni bir değer yaratmak amacıyla yapılan, üretim artışı sağlayan iktisadi amaçlı transfer harcamalarıdır. İktisadi amaçlı mali transferler bu kapsamda değerlendirilir. Çünkü bu harcamalar üretim ve hasıla artışında etkili olan bir harcama olarak verimlilik artışı sağlamaktadır. Verimsiz transfer harcamaları ise tamamen karşılıksız olarak yapılmaktadır. Sosyal devlet olmanın gereği ile sosyal amaçlı yapılan öğrencilere verilen bursalar, emekli memurlara yapılan maaş ödemeleri, dul, yetim aylıkları bu

kapsamda değerlendirilir. Sosyal amaçlı mali yardım olarak ifade edilen bu harcamalar karşılıksız olması nedeniyle verimsiz niteliktedir bu harcamalar üretim üzerinde doğrudan herhangi bir etki yaratmazlar sadece sosyal amacı ağır basan harcamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2.2. İdari Ayrıma Göre Sınıflandırma

Kamu harcamalarının idari sınıflandırılması bütçe tekniği ile ilgilidir. Bu açıdan idari sınıflandırmalar birimler ya da onların işlevleri dikkate alınarak yapılmaktadır. İdari sınıflandırma devletin yapısını, organlarını, ifa ettiği fonksiyonları ele alarak yapılan bir sınıflandırmadır ve organik sınıflandırma olarak da ifade edilmektedir. Bu sınıflandırmadaki amaç harcamaların nerelere hangi miktarda yapıldıklarının belirlenmesidir. Diğer bir ifadeyle harcamaların harcamayı yapan idare birimlere göre gruplandırılması şeklinde de ifade edilmektedir (Edizdoğan, 2007: 78).İdari sınıflandırma devletin harcama yapılan organları arasında yapılmış bir sınıflandırma olduğundan organik sınıflandırma olarak da ifade edilmektedir.

Devlet bütçesi gider kalemleri kamu yönetimi kapsamındaki kurumların idari yapıları dikkate alınarak oluşturulmakla birlikte, Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, TBMM, Milli Eğitim Bakanlığı, gibi 23 ana idari kurum dikkate alınarak tasarlanmıştır. Zamana ve mekana bağlı olarak değişkenlik göstermesi nedeniyle aynı idari kuruluşun yapmış olduğu harcamanın incelenmesi ve denetlenmesinde zorluklara neden olmasından dolayı idari sınıflandırma yerini fonksiyonel (işlevsel) sınıflandırmaya bırakmıştır.

2.1.2.3. Fonksiyonel Sınıflandırma

Fonksiyonel sınıflandırmada kamu harcamaları niteliklerine göre ayrıma tabi tutulmaktadır. Fonksiyonel sınıflandırma ile devletin klasik ve soyo-ekonomik nitelikli harcamaları dikkate alınarak, yapılan harcamalar hizmet grupları itibariyle dikkate alınır. Fonksiyonel sınıflandırmadaki amaç yapılan harcamaların maliyetini belirlemek ve ulaşılmak istenen amaçlara göre sınıflandırmayı şekillendirmektir. Bu sınıflandırma ile birlikte tekrarlanması istenmeyen harcamalar makul oranlarda azaltılabilir. İçerik olarak aynı amaca hizmet eden harcama kalemleri birleştirilebilir

ve koordinasyon sağlanarak harcamalar daha etkin şekilde kullanılabilir. Genel hizmetler, sosyal hizmetler ve ekonomik hizmetler olarak gruplandırılabilen bu hizmetler maliyetlerin geniş açıdan görülmesini sağlayarak yapılan bu hizmetlerin daha verimli ve etkin bir şekilde halka sunulmasını da amaçlamaktadır.

Genel hizmetler devletlerin mutlaka yapmak zorunda oldukları ve özel sektöre devredilemeyen genel idare hizmetlerine yapılan harcamalardır. Bu harcamalar tüm vatandaşlara fayda sağlayan milli güvenlik asayiş hizmetleri, adalet hizmetleri, kamu yönetim hizmetleri, istihbarat hizmetleri vb. olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hizmetlere baktığımızda ise bu hizmetlerin sosyal devlet olmanın bir gereği olarak vatandaşlar için yapılan sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, kentleşme, kültür ve din hizmetlerinden oluştuğu görülmektedir. Son olarak Ekonomik hizmetlere değinecek olursak da bu hizmetlerin karma ekonomi sistemini benimseyen ve ekonomik yönü etkin olan büyük inşaat ve yatırım projeleri, enerji, yer altı ve yer üstü doğal kaynakların işletilmesi vb. yönlü hizmetler olduğu ifade edilebilir.

Tablo 5. Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (2000-2005 TL)

(Bin TL)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	51.344	86.972	119.604	141.248	152.093	159.687
FAİZ HARIÇ BÜTÇE GİDELERİ TOPLAMI	30.920	45.934	67.876	82.721	95.601	114.007
I-Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri	9.612	14.535	21.950	28.833	33.663	37.389
II-Mal ve Hizmet Alımları Giderleri	4.543	6.823	10.681	11.874	13.604	15.186
III-Faiz Giderleri	20.424	41.038	51.728	58.527	56.491	45.680
IV-Cari Transferler	12.749	18.073	25.412	31.429	36.306	45.871
V-Sermaye Giderleri	2.802	4.643	7.831	7.888	8.265	10.340
VI-Sermaye Transferleri	1	2	49	92	465	1.384
VII-Borç Verme	1.214	1.858	1.953	2.604	3.298	3.838
GSYİH	166.658	240.224	350.476	454.781	559.033	648.932

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, (22.07.2017)

Not: 1- 2000-2005 yılları Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri Tablosu oluşturulurken Konsolide bütçe kesin hesaplarında yer alan Bütçe Giderleri tutarlarında aşağıdaki revizeler yapılmıştır:

a) Konsolide bütçe giderlerine 2006 yılında merkezi yönetim kapsamına alınan idarelere ait gider tutarları ilave edilmiştir.

b) Red ve iade tutarları, bütçe giderlerinden netleştirilmiştir.

c) Mahalli idare ve fon payları tutarları bütçe giderlerine ilave edilmiştir.

Tablo 6. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (2006-2010 TL)

(Bin TL)	2006	2007	2008	2009	2010
HARCAMALAR	178.126.03	204.067.68	227,030,56	268,219,18	294,358,72
I-GENEL KAMU HİZMETLERİ	70.397.64	75.974.77	82,080,51	88,273,57	89,450,05
II-SAVUNMA HİZMETLERİ	11.587.93	11.833.99	12,839,13	14,567,36	14,952,25
III-KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	10.514.46	12.433.51	13,966,78	16,240,29	18,859,16
IV-EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	21.126.83	23.702.91	29,137,33	33,049,52	41,312,45
V-ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	127.28	184.07	214,86	250,48	356,93
VI-İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	3.855.20	4.714.64	3,796,67	3,739,71	6,552,90
VII-SAĞLIK HİZMETLERİ	9.273.66	11.276.37	12,972,16	15,681,73	16,070,75
VIII-DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	2.811.45	3.278.53	3,864,52	4,593,03	5,442,43
IX-EĞİTİM HİZMETLERİ	22.218.52	25.720.31	30,493,02	35,753,42	41,469,83
X-SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YRD. Hizm.	26.213.01	34.948.54	37,665,53	56,070,03	59,891,95
GSYH	648.931.71	758.390.78	950,534,25	952,558,57	1,098,799,34

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, (22.07.2017)

Not:2016 Yılı Kesin Hesap Kanun Tasarısına göre güncellenmiştir.

Tablo 7. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (2011-2015 TL)

(Bin TL)	2011	2012	2013	2014	2015
HARCAMALAR	314,606,79	361,886,68	408,224,56	448,752,33	505,992,43
I-GENEL KAMU HİZMETLERİ	91,962,23	105,237,02	114,485,91	125,847,03	141,316,21
II-SAVUNMA HİZMETLERİ	16,196,84	18,446,64	19,784,15	21,255,64	22,874,67
III-KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	22,494,64	26,370,97	29,716,61	33,789,75	38,837,18
IV-EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	44,058,42	50,121,54	57,767,52	62,228,20	73,389,81
V-ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	524,90	351,12	445,28	546,41	552,91
VI-İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	4,824,18	5,484,41	7,115,99	5,714,71	5,974,92
VII-SAĞLIK HİZMETLERİ	18,594,23	15,580,88	19,569,56	21,481,79	25,047,48
VIII-DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	6,618,91	7,450,86	8,874,43	10,147,25	11,020,60
IX-EĞİTİM HİZMETLERİ	48,558,26	56,742,71	64,884,95	75,712,01	86,810,15
X-SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YRD. Hizm.	60,774,14	76,100,48	85,580,11	92,029,50	100,168,44
GSYH	1,297,713,21	1,416,798,49	1,567,289,23	1,748,167,81	1,958,561,33

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, (22.07.2017)

Tablodan da görüleceği gibi, Fonksiyonel sınırlandırma ile harcama kalemleri Genel Kamu Hizmetleri, Savunma Hizmetleri, Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri, Sağlık Hizmetleri gibi fonksiyonlara ayrılmakta bütçeden bu fonksiyonların geçmiş yıllarda yapmış olduğu harcamalar da dikkate alınarak ödenek ayrılmaktadır. Bu sayede ayrılan ödeneklerin daha verimli kullanılması sağlanarak, harcamalardan maksimum fayda sağlamak amaçlanmaktadır. Bu ayırım sayesinde hizmet kalemleri itibari ile ne kadar harcama yapılacağı görülmekte verimli olan harcamalar

arttırılmakta, verimsiz harcamalar ise azaltılarak ihtiyaca göre ilgili kalemlere aktarım sağlanmaktadır.

2.1.2.3.1. Genel Hizmet Harcamaları

Genel Hizmet Harcamaları; devletin genel idareye yönelik görevlerini yerine getiren kuruluşların yaptıkları harcamaları kapsamaktadır (Telek, 2013: 11).

Genel hizmet harcamalarına baktığımızda bu harcamaların devletin yasama, yürütme ve yargı hizmetlerinin sağlanması amacıyla hizmet veren kurum ve kuruluşların harcamalarından oluştuğu görülmektedir. Bu kurumlar genel olarak TBMM, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı gibi kurumlardır. İşte bu kurumların harcamaları ile devlet genel idare hizmetlerini yürütmekte ve fonksiyonel sınıflandırma ile de bu kurumlara yapılan ödeneklerin ne kadar verimli kullanıldıkları ortaya koyulmaktadır.

2.1.2.3.2. Adalet ve Yargı Harcamaları

Bir ülkedeki kamu düzeni ve özel güvenliğin sağlanmasının temelinde hiç kuşkusuz adalet ve hukuk devleti ilkelerinin etkin ve verimli bir şekilde çalışması önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Son günlerde de oldukça tartışılan hukuk devleti ilkesi ve yasaların anayasaya uygunluklarının denetlenmesi konuları temelde adil ve geç işlemeyen bir adalet sistemi ile mümkün olacaktır. Ülkemizde adalet hizmetleri; Adalet Bakanlığı bünyesinde, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Uyuşmazlık Mahkemesi, gibi yüksek mahkemeler yanında yerel mahkemeler ile sağlanmaktadır. Tarafsız ve bağımsız mahkemeler Türk Milleti adına karar verirken iyi işleyen bir yargı düzeni ile daha adil kararlar vererek hukuk devleti olmanın gereğini yerine getirecektir. Bunun sağlanması içinde adalet ve yargı harcamalarının verimliliği büyük önem arz etmektedir.

2.1.2.3.3. Savunma Harcamaları

Savunma harcamaları geçmişten bugüne dek üretken olmayan bir tüketim harcaması olarak nitelendirilmektedir. Şüphesiz ki askeri amaçlara yönelik olarak yapılan kimi harcamalar, kaynakların üretken alanlarda kullanılmasını engelleyerek özel tüketim ve yatırım harcamalarının düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca geçmişten bu yana milli savunma hizmetleri olarak adlandırılan savunma harcamaları toplumsal hizmet ve toplumsal tüketimin en klasik örnekleri olarak karşımıza çıkmıştır. Bu harcamaların faydası bölünemez, toplum tarafından tüketimi engellenemez ve bu harcamalar tüm topluma fayda sağlayan harcamalardır. Diğer taraftan en geniş ifadeyle savunma harcamaları ülkelerin ulusal güvenlikleri için yapmış oldukları harcamalardan oluşmaktadır. Her ne kadar kaynak yutan hizmetler için yapılan harcama olarak tanımlansa da bir olumsuzluğu gidermek, yani ülkeye yapılacak bir saldırıyı önlemeye yönelik olarak yapıldığı için bu harcamalar üretim olarak da dikkati çekmemektedir. Ancak bu harcamanın meyvesi uzun vadede ve ülke topraklarına yapılacak bir saldırının önlenmesi ile toplumsal barışın sağlanması şeklinde vatandaşların karşısına çıkmaktadır (Bulutoğlu, 2004: 28).

Bir başka ifade ile ulus devlet olmanın gereği ve toprak bütünlüğünün sağlanması için bu harcamalar oldukça önemlidir. H.Dalton ise savunma harcamalarını ekonomik israf olarak ifade etmektedir. Askeri nitelikteki harcamaların artması özel yatırım ve tüketimlerin azalmasına neden olmaktadır. Ancak savunma amacına yönelik olarak yapılan bu harcamalar çok farklı özelliklerle karşımıza çıkmaktadır. Örneğin malzeme alımı ve personele yapılan ödemelere ayrılan harcamaların miktarı çok yüksek ise yapılan bu savunma harcamalarının üretken olmayan tüketime gittiği açıkça söylenebilir. Ancak bilimsel çalışmalar ve teknolojik gelişmelere yönelik olarak yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkan yeni buluşlar ile birlikte savunma harcamaları toplumu yakından ilgilendiren bir sanayi sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu harcamalar ekonomide yeni sanayi kollarının doğması şeklinde olumlu bir etki de yaratabilmektedir. Özel sektör tarafından salt askeri harcamalara yönelik olarak kurulmuş olan sanayi kolları küçük değişiklikler sayesinde savaşlar sonrasında sivil ihtiyaçları karşılamak için de üretim yapmaya devam etmektedir. Bunun en tipik örneği savaş uçaklarının sivil havacılığa yaptığı katkı ve askeri

amaçlarla geliştirilmiş olan havaalanlarının sivil havacılığa yol göstermesidir (Edizdoğan, 2007: 104-105).

Ayrıca günümüzde bu harcamalar teknoloji ile birleştirildiğinde ekonomik israf olmak bir yana ekonomik anlamda kazanç sağlayarak ülkelerin ekonomilerine büyük katkı sağlamaktadır. Toplumsal yaşamı da yakından ilgilendiren bu harcamalar sayesinde ortaya çıkan elektronik ve ulaştırma alanlarındaki buluşların birçoğu askeri harcamalar sonucu doğmuş ve toplumsal hayatı kolaylaştırmıştır. Savunma sanayinde gelişmiş olan ülkeler açısından büyük ölçüde önem arz etmektedir. Ayrıca Amerika, Japonya, Çin gibi ülkelerde askeri harcamalar bilimsel ve teknolojik çalışmalara zemin hazırlamaktadır. Gelişmiş ekonomiler savunma harcamalarını arttırarak daha fazla gelir elde edebilmekte iken az gelişmiş ülkeler ise milli kaynaklarının büyük bölümünü savunma harcamalarına aktarmakta bu durum da az gelişmiş ülkelerin yatırım harcamalarını azaltmaktadır. Fonksiyonel sınıflandırmada Savunma hizmetleri; Askeri savunma hizmetleri, Sivil savunma hizmetleri, Dış askeri yardım hizmetleri, Sınıflandırmaya girmeyen savunma hizmetleri olarak gruplara ayrılmaktadır (Edizdoğan, 2007: 79-82).

2.1.2.3.4. Altyapı Harcamaları

Altyapı harcamaları bir ekonomide üretim verimliliğini arttıran ve yararları uzun yıllar devam eden harcamalardır. Bu harcamaların sosyal faydası özel faydasından daha fazladır ve toplumun tümü için fayda sağlayan bir harcama kalemidir. Örneğin; tarımsal mücadele, sulama projeleri, limanlar, barajlar, yollar üreticilere ve vatandaşlara fayda sunmaktadır. Altyapı harcamaları sayesinde üreticiler örneğin otoyolları kullanarak daha kısa sürede ürünlerini alıcılara ulaştırabilirler, devlette bu yolları kullanarak köylere kasabalara sosyal niteliği ağır basan harcamalarını daha kısa sürede götürerek vatandaşına fayda sağlamaktadır. Ayrıca devletler altyapı harcamaları ile birlikte ekonomide verimlilik artışı sağlayarak ve ekonominin üretim kapasitesinin arttırılmasına yardımcı olmaktadır. Bir ekonomide çok yüksek sermaye gerektiren büyük alt yapı harcamaları örneğin barajlar, büyük sulama projeleri, otoyollar devlet tarafından yerine getirilecek büyüklükte ve oldukça maliyetli harcamalardır. Devlet bu harcamaları yaparak ekonomide itici bir rol üstlenir ve özel sektörü teşvik eder. Üretimi doğrudan etkilemeyen bu harcamalar faydalarının

sürekliği sayesinde üretim faktörlerine olumlu etki yaratarak ekonomik gelişmeyi sağlamaktadır. Kamu altyapı harcamaları üretim maliyetlerini düşürmesi açısından da ekonomiye katkı sağlar. Büyük sulama projeleri ile susuz araziler tarıma elverişli hale gelmekte, bu arazilerde üretilen tarımsal ürünlerle de ekonomiye katma değer yaratılmaktadır. Diğer yandan otoyol, havalimanı, raylı sistem gibi altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi ile ulaşım sürelerindeki düşüş ile birlikte maliyetler azalarak ticaret artmakta buda ekonomik büyümeye önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Ulaşım altyapısının gelişmesini ve en uç köylere götürülmesinin ekonomik faydasının yanında buradaki halka götürülen sağlık, eğitim, adalet, güvenlik gibi hizmetlerin daha hızlı ve daha verimli sunulması açısından da önemli bir sosyal katkısı daha karşımıza çıkmaktadır. Devletin yapmış olduğu altyapı harcamaları sayesinde varlıklı insanlar, yoksullara göre daha fazla yarar sağlar. Yolların yapılması ile güvenlik problemi azalır, bu sayede hırsızlık da azalır ve zenginlerin malları bir ölçüde korunmuş olacaktır. Ayrıca fakirlerde sağlık ve eğitim hizmetlerinde bu yapılan yolların ulaşımı kolaylaştırması ile birlikte daha kolay yararlanır bu açıdan da sosyal yönüyle altyapı harcamalarının faydaları artış gösterir (Ulutürk, 1998: 183).

2.1.2.3.5. Eğitim Harcamaları

Eğitim kavramının her şeyden önce sosyal hayat ve iktisadi hayat içindeki önemi dikkate alındığında, bu harcamaların devlet tarafından kontrollü bir şekilde sunulması gereken bir hizmet olduğu düşünülmektedir ayrıca yapılan harcamaların bireysel faydasından ziyade toplumsal faydasının daha yüksek olduğunu söylemek de yerinde olacaktır. Buradan hareketle özellikle Türkiye gibi gelişme yolunda olan ülkelerde eğitim harcamalarının ve bu harcamalar için ihtiyaç duyulan kaynakların devlet tarafından sağlanması gerekmektedir (Ortaç, 2003: 1).

İçinde bulunduğumuz günümüz koşullarında eğitimin önemi dönüşüm, değişim, gelişim, ilerleme, yönetim, teknoloji ve birçok alanda gittikçe artmaktadır. Günümüzde ilköğretim eğitiminin yetersiz bir seviyede olduğu, tüm yurttaşların eğitim seviyesinin lise ve hatta üniversite düzeyine yükseltilmesi fikri gelişmekte olan dünya ülkelerinin temel prensibi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Genç nüfusun eğitim süresinin uzatılması ve eğitim kalitesinin artırılması fikri ülkemizde de en

önemli konuların başında gelmektedir. Özellikle temel eğitim için yapılan harcamalar emek üretim faktörünün daha verimli ve daha kültürlü bir duruma gelmesinde büyük rol oynayarak emeğin verimini artırmaktadır ve bu durum uzun dönemde milli gelir artışı olarak ekonomiye katkı sağlamaktadır. Devletin her alanda olduğu gibi eğitim alanında da temel görevleri bulunmaktadır. Sosyal devlet olmanın sorumluluğuyla zorunlu eğitim ve öğretim ile belirli bir süre ülkedeki tüm çocukların okula gönderilmesi bir zorunluluktur. Zorunlu eğitim kavramı olarak ifade edilebilecek bu kavram ile devlet eğitimi vatandaşlarına belirli bir süreliğine zorunlu kılmıştır ve bunu gerçekleştirilmeyenlere cezai yaptırımlar uygulamaktadır. Yeni dünya modelinden hareketle ve dünya ülkelerinin karşılaştırılması ile birlikte ülkenin geleceğini oluşturan genç nüfusun eğitim koşulları çeşitli kriterler dikkate alınarak ülkemizde de yeniden değerlendirilmiştir.12 yıllık zorunlu eğitim uygulaması ile birlikte eğitim seviyesinin yükseltilerek daha kültürlü ve diğer ülkelerle rekabet edebilecek bir nesil yetiştirme amaçlanmaktadır. Beşeri sermaye kavramı temelde insana yapılan yatırım olarak düşünüldüğünde, eğitim seviyesi yüksek bir toplumun ekonomisinin de oldukça gelişmiş olacağı fikri doğru olacaktır. Ayrıca eğitim harcamalarının sosyal faydası yaratmış olduğu pozitif dışsallık neticesinde sosyal maliyetinden oldukça düşük olmaktadır. Eğitim sayesinde insanlardaki analitik düşünce gelişecek, pratik, yorumlayan, sorgulayan, araştıran bir nesil ile ekonomik gelişmişlik düzeyi de arttırılacaktır. Eğitim harcamalarının toplumun temelini etkilediği ve faydasının uzun yıllara yayıldığı da düşünüldüğünde, bu harcamaların en etkin ve en verimli geri dönüşü alabilecek şekilde yapılması sağlanmalıdır. Çünkü gelişmiş bir toplumun, hatta gelişmiş bir ekonominin temeli hiç şüphesiz iyi bir eğitim kalitesiyle yetişmiş ve dünya ülkeleri ile rekabet edebilir bir nesil ile atılacaktır. Ayrıca ülkemizin dinamik nüfus yapısı dikkate alındığında genç nüfusun hızla arttığı görülmektedir, buna paralel olarak eğitim harcamalarına olan ihtiyaç da artmaktadır. Kamunun eğitim harcamaları için ayırdığı kaynakların verimli olarak kullanıldığı düşünüldüğünde, ülkemizin beşeri sermayesine olan katkı artacak, beşeri sermayedeki bu ilerleme ve gelişme sayesinde ülke ekonomisi uzun dönemde de olumlu etkilenecektir. Kısacası eğitime yapılan yatırım uzun vadede de olsa ülke olarak kazançlı çıkmamıza yardımcı olacaktır (Bulutoglu, 2004:249-254).

2.1.2.3.6. Sağlık Harcamaları

Bir ülkenin refah seviyesini gösteren temel unsurlardan bir tanesi de hiç kuşkusuz ki sağlık harcamalarıdır. Sosyal devlet olmanın bir gereği olarak ülkemizde de vatandaşlara sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı anayasa ile güvence altına alınmıştır. Hatta bu hak 1982 Anayasasında Sosyal Haklar ve Ödevler başlığı altında 56. Maddede Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması kapsamında ‘‘Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlardan yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.’’ Şeklinde sağlık hizmetlerinin sosyal devlet olmanın bir sorumluluğu olduğunu ifade etmiştir. Bu hak zengin fakir ayırt edilmeden siyasi irade tarafından ülkede yaşayan tüm vatandaşlara eşit olarak dağıtılmalıdır (Karanfil ve Polat, 2008).

Fakirlerde zenginler kadar yaşama hakkına sahip olduğundan bu insanların sırf geliri olmadığı için sağlık hizmetlerinden dışlanması söz konusu değildir, böyle bir yaklaşım insan haklarına aykırı olacağı gibi sosyal devlet olma prensibine de ters düşecektir. Sağlık harcamalarının pozitif dışsallığı dikkate alındığında devletin bu harcamayı yaparken özel sektörü de özendirici bir görevi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü topluma olan faydası nedeniyle bu harcama kaleminin sadece özel sektöre bırakılması birtakım sorunları doğurabilecektir. Diğer taraftan, kamu tarafından yapılan sağlık harcamalarının beşeri sermayeye olan katkısı bu harcamaların ne kadar verimli yapıldığıyla da doğrudan ilgilidir. Verimsiz bir sağlık harcamasının beşeri sermaye üzerinde bir koruyucu etkisi olmayacağı gibi bu harcama beşeri sermayenin gelişimine de her hangi bir etki yaratmayacaktır (Fikir, 2010: 135-136).

Diğer taraftan sağlıklı bir işgücü ekonomik israfı engelleyerek zaman ve iş kaybını azaltıp ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Ayrıca ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bakıldığında gelişmiş ülkelerin sağlık hizmetlerine yapmış oldukları harcama miktarlarında artış görülecektir. Kamu kaynakları daha çok sosyal güvenlik harcamalarına ayrılacaktır. Bunun nedeni ise gün geçtikçe artan nüfusa daha sağlıklı bir çevre yaratarak, sağlık problemlerini ortadan kaldırmaktır. Ülkeler içinde buldukları ekonomik, sosyal, siyasi konjonktüre göre harcama politikalarını ayarlayarak sağlık hizmetleri ve harcamalarına yönelik yeni sistemler belirleyecektir (Belek, 1997: 141-148).

Ayrıca artan sağlık harcamaları neticesinde insanların yaşam süreleri de uzamaktadır. Şüphesiz ki bireyler hasta olmadan onlara gerekli aşılama programları uygulanarak vücutları çeşitli hastalıklara karşı bağışıklık kazanacaktır. Bu insanlara aşı yapılmadığı durumda ise geçirecekleri hastalık evrelerinde devletin bu insanları iyileştirmek için daha fazla harcama yapacağı da düşünüldüğünde sağlık harcamalarına ayrılan payın ve yapılan harcamaların etkin ve verimli alanlara dönük olması bu harcamaların pozitif etkisini oldukça arttıracaktır.

2.2. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞI VE KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Bu bölümde kamu harcamalarının artış seyrinde olması hakkında bilgi verilerek kamu harcamalarının artışına etki eden faktörler üzerinde genel hatlarıyla değerlendirilme yapılarak kamu harcamalarının artış nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Kamu harcamalarında meydana gelen değişiklikler teorik açıdan artış yada azalış seyrinde gerçekleşebilir. Ancak gerçek hayatta bakıldığında kamunun yapmış olduğu harcamalarda yükseliş olduğu, ivmenin hemen hemen her zaman artış şeklinde olduğu görülmektedir (Aşgın, 2000: 74-56).

Öteden beri bakıldığında kamu harcamaları gerek gelişmekte olan ülkeler, gerekse gelişmiş ülkelerde olsun sürekli olarak bir değişim halindedir. Bu değişim hali daha öncede ifade edildiği üzere genellikle artış seyri yönündedir. Bu durum geçmiş yıllarda da fark edilmiştir ki, kamu harcamalarının artışı meselesi irdelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ama bu artışın ne zaman ve nasıl arttığı soruları kamu harcamalarının artışını açıklama noktasında ayırım yapma gerekliliğini beraberinde getirmiştir.

Tablo 8. Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri

Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri
İktisadi Nedenler	Paranın Satın Alma Gücünde Meydana Gelen Azalma
Sosyal Nedenler	Bütçe Yöntem ve Tekniğinde Meydana Gelen Değişmeler
Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler	Ülke Sınırlarında ve Nüfusta Meydana Gelen Değişmeler
Teknolojik Gelişmeler	Kamulaştırma ve Devletleştirme
Savaş ve Savunma Harcamalarında Meydana Gelen Değişmeler	Kamu Hizmetlerinin Para İle Gördürülmeye Başlanması
Nüfus Artışı	-

2.2.1. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Ekonomide, sosyal yapıda ve gün geçtikçe değişen teknolojik koşullardaki evrime ayak uydurmak açısından kamuya çeşitli görevler düşmektedir ve yapılan harcamalar nitelik olarak farklılaşmaktadır (Diler, 2011: 12).

Kamu harcamalarının gerçek artış nedenine bakıldığında, temelde kamu harcamalarında meydana gelen artışın milli gelirden almış olduğu payının artması ile birlikte bu harcamalar nedeniyle kullanılan malların eskiye nazaran bireylere düşen miktarlarının da artmış olması ile birlikte kamu harcamaları gerçek bir şekilde artacaktır (Edizdoğan, 2007: 65).

Kamu harcamalarında meydana gelen gerçek artış nedenleri ise iktisadi, sosyal, Devlet anlayışında ortaya çıkan siyasi değişimler, savaş ve savunma harcamalarında meydana gelen değişimler, sanayi ve teknolojiye ortaya çıkan gelişmeler, nüfus artışı olarak sıralanabilir. Bu harcamalar ile birlikte topluma sunulan mal ve hizmetlerde bir artış gerçekleşmektedir (Kalenderoğlu, 2012: 63-65).

2.2.1.1. İktisadi Nedenler

İktisadın temel ve kalıplaşmış tanımlarından birisi olan sınırlı kaynaklarla sonsuz insan ihtiyaçlarının karşılanması kavramından hareketle, ihtiyaçlar tedarik edildikçe ortaya bir değerinin çıkması toplumu da yakından ilgilendiren bir husustur. Dinamik bir yapıya sahip olan toplumsal ihtiyaçlarda çeşitlilik göstererek hem miktar hem de içerik olarak artış göstermektedir (Akdoğan, 2003: 64).

Dinamik bir yapıya sahip olan toplumsal ihtiyaçların her geçen gün değişen ve gelişen seyrine istinaden toplumun mal ve hizmet taleplerinde çeşitlenmeler olacaktır, kişilerin devletten beklentileri yükselecektir işte bu yüzden devletin üstüne düşen görevleri de artış gösterecektir. Bu artış ise kamu harcamalarında gerçek bir artışa neden olacaktır çünkü daha önce sunulmayan hizmetler sunulacak yapılmayan harcamalar yapılmaya başlanacaktır.

1929 Ekonomik Kriz yılları dikkate alındığında devletin ekonomiye müdahale etmeme yaklaşımı artan işsizliğe kayıtsız kalamama haline dönüşmüş ve ekonomik müdahale kaçınılmaz olmuştur. Keynes tarafından ortaya atılan kamu harcamalarının arttırılarak işsizliğin azaltılması fikri ile de kamu harcamalarında artış trendi yaşanmıştır. Devletin iktisadi hayata önderlik edici oluşu adeta bir lokomotif görevi görerek ekonomiyi arkasından sürüklemesi ekonomik hayatın sürdürülmesi konusunda üstlendiği günümüz faaliyetlerinden belki de en önemlisidir. Kendi haline terk edilen bir ekonomide sırf kâr amacıyla hareket eden özel sektör 1929 yılına gelindiğinde ekonomiyi büyük bir krize sokmuştur. İşte devletin ekonomiye tekrar müdahale etmesi ile harcamalarında da artış meydana gelmiştir. Devletin belirli büyük altyapı projelerini kendisinin üstlenmesi halinde de kamu harcamalarında artış görülecektir. Örneğin büyük ulaştırma, tarımsal sulama ve enerji projeleri hala devlet önderliğinde devam etmektedir. Ayrıca ekonominin büyümesi ve kalkınma sürecinin yükselmesi ile birlikte vatandaşların adalet, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik hizmetleri gibi kamu hizmetlerine olan taleplerinde de artış yaşanmaktadır. Sağlık harcamalarında ve eğitim harcamalarının teknoloji odaklı olması halinde kamu harcamalarında gerçekte bir artış yaşanacaktır. Ayrıca artan kamu hizmetlerinin karşılanması için daha fazla personel istihdam edilmesi halinde de kamu harcamalarında artış yaşanacaktır (Öğretir, 2015: 94).

2.2.1.2. Sosyal Nedenler

Çağdaş toplumların sosyal yapılarında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak ekonomik ortamda da çeşitli değişimler meydana gelecektir bu değişimler devletin yapmış olduğu harcamalarda artış yaratacaktır. Köyden kente göç neticesi ile artan kentleşme ile birlikte altyapı, emniyet, enerji gibi hizmetlere olan taleplerin artması bu kalemlere yapılan harcamaları da arttıracaktır. Geleneksel toplum yapılarının çözülmesi neticesinde sosyal güvenlik hizmetleri devlet tarafından karşılanacaktır. Ayrıca sanayi sektöründe yaşanan artışa bağlı olarak da meydana gelen çevre sorunları ve kirlilikte artış yaşanacaktır. Bunların çözümü noktasında devletin yapması gereken harcamalarda yükselme görülecektir (Kalenderoğlu, 2012: 64).

Kentleşme hızının artışına bakarak kamu harcamalarının artış seyrini izlememiz oldukça kolay olacaktır. Kentsel nüfusun artması ile daha fazla yeşil ve sosyal alana ihtiyaç duyulacaktır, okullar, parklar, sağlık ocakları, yollar, altyapı hizmetleri, iletişim, su, kanalizasyon gibi yeni göçenleri ilgilendiren konularda harcama kalemleri artacak bu da kamu harcamalarının gerçek bir şekilde artmasına neden olacaktır.

2.2.1.3. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler

Uygar toplumlarda ortaya çıkan siyasal gelişmeler ve değişmeler kamu harcamalarının gerçek yönde artışında etkili olmaktadır. Seçimle iş başına gelen iktidar oy aldığı halkına bir sonraki seçimlerde tekrar oy isteyebilmek ve iktidar koltuğunu muhafaza etmek için çeşitli hizmetler sunmak zorundadır. Halkına hizmet sunması ile birlikte kamu harcamaları da çeşitlenecektir ve devlet bütçesinde artış yönünde seyredecektir. Seçmeni sırf memnun etmek için popülist bir yaklaşımla yapılan kamu harcamaları da gerçekte bir artıştır (Edizdoğan, 2007: 69-70).

Örneğin Doğu illerimizde derslik ihtiyacı olan bir okula, uzun kış koşullarının hakim sürüyor olması dikkate alınmadan sırf siyasi amaçla söz verilen bir olimpik havuz yapımı bu gerçek harcama artışına küçük bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. 1929 buhranı yıllarına kadar hüküm süren tarafsız devlet anlayışından sosyal devlet ya da korumacı devlet anlayışına geçiş ile birlikte devlet sosyal ve iktisadi alanda kendisini daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Devlet yeni teşebbüsler oluşturmuş, yeni fabrikalar kurmuştur, sosyal yönünü geliştirerek vatandaşını koruyucu politikalar izlemiş sağlık harcamalarında, eğitim harcamalarında ve çeşitli sosyal harcamalarda nitelik ve nicelik yönünden reformlar gerçekleştirmiştir. Şüphesiz ki tüm bunlar kamu harcamalarını gerçekten arttıran harcamalar olarak karşımıza çıkmıştır. Hükümetlerin oy kaybetme riski alamaması açısından genişletici politikalarla yapmış olduğu harcamalar kamu harcamalarını arttırmaktadır.

Çıkar gruplarının kendi karlarını yükseltme çabaları ile hükümetler üzerinde baskı yaratmaları da kamu harcamalarında artışa neden olacaktır. Son tahlilde sırf oy toplama düşüncesi ile hareket eden siyasi iktidarların yapmış olduğu bu harcamalar

neticesinde de kamu harcamalarının arttığını söylemek yanlış olmayacaktır (Öğretir, 2015: 94-95).

2.2.1.4. Teknolojik Gelişmeler

Esasen kamu harcamalarında artışa neden olan bir diğer önemli husus da bilimsel ve teknolojik açıdan meydana gelen değişim ve gelişmelerdir. Teknoloji öyle bir süreç ile yoluna devam etmektedir ki geliştirilip piyasaya sürülen bir ürün daha tüketilip özümsemeden eskimekte yerine hemen bir diğeri kullanıma sunulmaktadır. Teknolojik nedenlerle ekonomi yakın ilişkilidir ve bu ilişki kamu harcamalarını da gerçek olarak arttırmaktadır. Teknolojinin ilerleyişi ile birlikte yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmış, hatta mevcut ihtiyaçların kamuya sunumu bile revize edilmek zorunda kalmıştır. İletişimin ve teknolojik olarak hava, kara, deniz gibi ulaştırma sektörlerinde meydana gelen teknolojik değişimler bu alanlarda yeni hizmetlerin ve ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Edizdoğan, 2007: 70).

Kamu hizmetlerinin de daha kaliteli sunulmaya başlanması ile harcamaların artacağı ortadadır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin teknoloji odaklı olması ve kamunun bundan uzak kalamaması neticesinde harcamalar gerçek olarak artacaktır. Örneğin şuan pilot okullarda uygulanmaya başlayan Fatih projesi tüm yurda yayıldığında eğitim harcamalarında gerçek bir artışı gözle görmek mümkün olacaktır. Ya da üniversitelere teknoparkların kurulması ya da dünya ile rekabetin artması için bilimsel ve teknolojik yönden altyapı harcamalarının yapılması da kamu harcamalarını gerçekten arttıracaktır. Sonuç olarak devletin lokomotif olduğu gerçeği tekrar düşünülürse devlet her zaman teknoloji kullanacak ve yenilenen sanayileşmeye uyum sağlayacaktır bu açıdan kamu harcamaları sürekli arttıracaktır (Kalenderoğlu, 2012: 64).

2.2.1.5. Savaş ve Savunma Harcamalarında Meydana Gelen Değişmeler

Savaş ve savunma harcamaları şüphesiz ki ilk uygarlıklardan bu yana belki de harcama kalemlerinden en önemlisidir. Devletin en temel görevlerinden bir tanesi olan savunma harcamaları özel sektöre bırakılmayacak kadar da stratejik ve bir ok adar da önemlidir. Geçmişten bugüne dek uluslar var oluşlarını sürdürmek için

sürekli bir mücadele içinde olmuştur, bu mücadele de sonuçta savaşları ortaya çıkartmıştır. Ülkelerin harcama kalemlerinden belki de en büyüğünü sürekli bir tetikte olma gereksinimi ile savunma ve savaş harcamaları oluşturmaktadır. Stratejik konumları nedeniyle de bir çok ülke savunma ve savaş giderleri için eğitim ve sağlık hatta altyapı harcamalarından bile yüksek bir harcamayı bu alan için gerçekleştirmektedir (Fikir, 2010: 85-87).

Savaş ve savunma harcamalarının tedarik edilmesi gerekliliği mali araçları geliştirme konusunda ülkelere yeni fikirler sunmuştur. Örneğin İngiltere, Napolyon Savaşları yıllarında gelir vergisini kullanmışlardır. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu ilk borçlanmasını 1854 Kırım Savaşı yıllarında gerçekleştirmiştir. Devletlerin borçlanmasında savaş ve savunma harcamaları oldukça önemlidir. Geçmiş yıllardan günümüze kadar devlet hazinelerinin gelişimine bakıldığında savaş koşullarının etkili olduğu gözlemlenmektedir. Savaş yıllarında bütçelerde önemli değişikliklere gidilmiş vergi kalemleri revize edilmiştir (Edizdoğan, 2007: 71-72).

7 Ağustos 1921 tarihinde yayımlanan Tekalifi Milliye emirleri savaş ve savunma harcamalarının yakın tarihimizdeki en önemli finansman şeklini gözler önüne sermiştir. Savaş koşullarında bile devletin halkından aldıkları için borçlanması, halktan borçlanma usulüne örnektir.

Savunma sanayisinde ve silah sektöründe meydana gelen gelişmeler ve bilimsel araştırmalar neticesinde yeni bulunan savaş teknolojileri ülkelerin savunma maliyetlerini yükseltmiştir, böylece bütçede yer alan savunma harcamalarında sürekli ve dikkate değer artışlar gerçekleşmiştir (Akdoğan, 1999: 78).

Savaş ve savunma kapsamında yapılan harcamalar, savaşa hazırlık, savaş dönemi ve savaş sonrasındaki dönem için yapılan ya da yapılacak harcamalar şeklinde ortaya çıkmaktadır. İster savaş dönemlerinde isterse de barış dönemlerinde yapılsın savaş ve savunma konusunda yapılmakta olan harcamalar kamu harcamalarında gerçek bir artışa neden olmaktadır.

2.2.1.6. Nüfus Artışı

Nüfus artışı başlığında kastedilen matematiksel olarak ülke nüfusunun artmasıdır. Ülke nüfusunda meydana gelen artışlarla birlikte yeni ihtiyaçların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Devlet daha önce 10.000 nüfuslu bir ilçede 100 yataklı bir hastane ile hizmet vermekte iken nüfusun 15.000 çıkması halinde hastane yatak kapasitesinde ve çalıştırdığı personel ve kullanılan malzeme konularında yetersiz kalacak ve miktar olarak harcamalarını arttırmak zorunda kalacaktır (Kalenderoğlu, 2012: 64).

Artan nüfus ile birlikte eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve işsizlik ile mücadele konusunda yapılan harcamalarda da artış yaşanacaktır (Edizdoğan, 2007: 70-71).

2017'nin Ocak ayında yayımlanan TÜİK haber bülteninde “Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre, 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla Türkiye'nin nüfusu 79 milyon 814 bin 871 kişi oldu ve Türkiye'de ikamet eden nüfus 2016 yılında, bir önceki yıla göre 1 milyon 73 bin 818 kişi arttı.” Bu artış ile birlikte Türkiye'nin bir önceki yıla göre yapacağı belirli harcama kalemlerinde miktar itibarıyla artış görüleceği ortadadır. Yayımlanan haber bülteninde çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yaş) %1,6 oranında arttığı dikkate alınırsa artan bu nüfus için istihdam alanlarının ve politikalarının geliştirileceği ve revize edileceği düşünüldüğünde kamu harcamalarında gerçek bir artış olacağı gözlemlenecektir.

2.2.2. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu harcamalarında meydana gelen görünüşte artış, topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde, miktarında bir değişiklik meydana gelmeden yada sunulan hizmetlerde herhangi bir değişiklik olmadan, harcama rakamlarının artmasına paralel olarak bütçede oluşan rakamsal artışı ifade etmektedir (Edizdoğan, 2007: 60).

Yani topluma sunulan mal ve hizmetin kalitesinde her hangi bir artış meydana gelmese de çeşitli nedenlerden ötürü yapılmakta olan kamu harcamalarına ödenen bedellerde artış yaşanması görünüşte artış olarak ifade edilmektedir. Konunun

anlaşılması açısından kamu harcamalarının görünüşte artış nedenlerine genel hatları ile çalışmanın bu bölümünde yer verilmiştir.

2.2.2.1. Paranın Satın Alma Gücünde Meydana Gelen Azalma

Paranın değerinde meydana gelen düşmeyle birlikte; kamu harcamalarında nitelik ve nicelik itibari ile her hangi bir değişme olmasa bile, paranın satın alabileceği miktarlar azalmaktadır ve bu azalışa paralel olarak yapılan hizmetler ya da mal alışları karşılığında katlanılması gereken kamu harcamaları da nominal anlamda artmaktadır. Paranın değerindeki bu azalmaya istinaden topluma sunulan mal ve hizmet miktar olarak artmasa da rakamsal olarak artmış gibi görünecektir (Çelik, 2010: 17).

Devlet tarafından vatandaşa sunulan mal ya da hizmet esasen miktar olarak hiç bir şekilde artış göstermemektedir, enflasyon nedeni ile bütçede meydana gelen bu artış mal ya da hizmete yapılan ödemenin önceki yıllara nazaran parasal olarak artmasından kaynaklanmaktadır. Yani Devletin bir önceki yıl 150 bin TL ödeyerek satın almış olduğu tam donanımlı bir acil servis ambulansı enflasyon nedeniyle bir sonraki yıl 170 bin Türk Lirasına satın alınır hale gelmiştir. Mal ve hizmetin kalite ya da miktarında bir artış olmasa da yaşanan enflasyon ile birlikte ambulansa yapılan ödeme bütçede artmıştır (Kalenderoğlu, 2012: 62).

Buradan da anlaşılacağı üzere, enflasyonist etkiler dolayısıyla bir önceki yıla istinaden belirli bir miktar para ile gerçekleştirilen mal ve hizmet alımlarının sürdürülmesi konusunda yapılan harcamalar artış göstermektedir. Yapılan harcama miktarının parasal olarak artmasına rağmen, mal ve hizmet alımlarındaki kalitede herhangi bir artış olmamaktadır ancak bu halde bile kamu harcamaları görünüşte bir şekilde artış göstermektedir (Pelin, 1945: 40).

Gerek enflasyon gerekse devalüasyon gibi kavramlar sonucunda yapılan kamu harcamaları miktar ya da kalite olarak artmasa bile ülkenin milli parasına göre yapay olarak görünüşte bir artış göstermektedir (Erginay, 2005: 142).

Ayrıca paranın değerinde meydana gelen bu düşüşün kamu harcamaları üzerinde ortaya çıkarttığı etkilerin ortadan kaldırılması ve bu değişimleri izlemek açısından her ülke hayat pahalılığı ya da fiyat endeksi ile bu durumu kontrol etmeye çalışmaktadır (Edizdoğan, 2007: 61).

2.2.2.2. Bütçe Yöntem ve Tekniğinde Meydana Gelen Değişmeler

Bütçeleme usullerinde zamanla meydana gelen değişmeler sebebiyle kamu harcamaları görünüşte bir şekilde artış göstermektedir.20. yüzyılın başlarına dek devlet bütçesi safi yönetime göre hazırlanmıştır. Önceleri safi bir şekilde tutulan bütçe kalemlerinin yerini gayrisafi bütçeye bırakması ile birlikte kamu harcamaları artmış gibi görünmektedir. Yapılan harcamalar safi usul gereğince bütçede görünmezken gayrisafi usulün benimsenmesi ile birlikte yapılmakta olan kamu harcamaları bütçeye gider olarak yazılmaya başlanmıştır. Yapılan harcamalarda miktar ya da içerik olarak herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen gider olarak gösterilmesi nedeniyle bütçede gider rakamlarında artış meydana gelmiş ve kamu harcamaları görünüşte bir artışa uğramıştır (Kalenderoğlu, 2012: 63).

Kısaca açıklamak gerekirse, kamu kuruluşları safi usulde tahsil ettikleri kamu gelirlerinden, bu gelirler için yapmış oldukları giderleri düşmek suretiyle safi(net) tutarı bütçede göstermiştir. Ancak bu yöntemde gelir ya da giderin nerelere yapıldığı ayrı ayrı görünmezken, gelir ve gider kalemleri de birbirinin arkasına gizlenmiştir. Ancak zamanla harcamalarda meydana gelecek savurganlıkları önlemek ve kamu harcamalarında denetimi sağlayarak etkin ve verimli bir şekilde harcama yapmak açısından gayri safi bütçe usulüne geçiş sağlanmıştır. Bu yöntemle birlikte gelir ve gider kalemleri bütçeye ayrı ayrı yazılmaya başlanmıştır ve böylece bütçede daha önce olmayan gider kalemleri ortaya çıkmıştır. Bu gider kalemlerinin bütçede görünmesi ile birlikte sanki harcamalarda bir artış varmış gibi kamu harcamaları da görünüşte bir şekilde artmıştır (Edizdoğan, 2007: 61-62).

2.2.2.3. Ülke Sınırlarında ve Nüfusta Meydana Gelen Değişmeler

Ülke sınırlarında meydana gelen genişleme ya da ülke nüfusunda meydana gelen artışlara bağlı olarak kamu harcamaları görünüşte bir artış göstermektedir. Çeşitli

nedenlerle ülke sınırlarında meydana gelen genişlemeler ile birlikte mevcut durumda vatandaşlara sunulan kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesinde her hangi bir değişiklik olmamasına rağmen vatandaşlara sunulmakta olan hizmetler dolayısıyla katlanılan giderlerde artış meydana gelir. Kamu harcamalarında ortaya çıkan bu artışın sebebi daha önce hizmet götürülmeyen yerlere hizmet götürülmesinden ve yönetilecek alanların genişlemesinden kaynaklanmaktadır (Akdoğan, 1985: 61).

Savaşlar ya da çeşitli nedenlerle ortaya çıkan birleşmelerle de bir ülkenin nüfus ve topraklarında artış meydana gelebilir. Ancak ortaya çıkan bu artış görünüşte bir artıştır. Çünkü bu insanlara yapılan harcamalarda herhangi bir artış ortaya çıkmayacaktır ve ülke genelinde sunulan mal ve hizmetlerin kalitesinde bir değişim yaşanmayacaktır ancak kamu harcamaları görünüşte artmış gibi görünecektir. Savaş sonrası kazanılan ülke bütçesi kazanan ülke bütçesi ile birleşir ve kamu harcamaları artmış gibi görünür ancak bu görünüşte bir artıştır (Kalenderoğlu, 2012: 62).

Daha net ifade etmek gerekirse 1939 yılında Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına katılması ile birlikte Türkiye sınırlarında bir genişleme meydana gelmiştir. Daha önce Hatay'ın yapmış olduğu harcamalar kendi bütçesinde görünmekteyken artık Türkiye bütçesinde görünmeye başlamış ve bütçedeki harcama kalemleri artmış gibi görünmüştür ancak vatandaşa sunulan mal ve hizmetin kalitesinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Çünkü kişi başına düşen ve kamu harcamalarını finanse etmek için kullanılan iktisadi mal miktarında bir artış olmamış, sınır genişlemesi nedeniyle kamu harcamaları görünüşte bir şekilde artmıştır (Edizdoğan, 2007: 63).

Çalışmanın önceki bölümlerinde belirlendiği üzere, ülke nüfusunda meydana gelen artış ise kamu harcamalarını gerçekte arttıran bir etkidir. Çünkü buradaki nüfus artışı ile birlikte daha önce sunulmayan mal hizmetlere ihtiyaç duyulacaktır ve yapılan harcamalar artış gösterecektir.

2.2.2.4. Kamulaştırma ve Devletleştirme

Devletin kendi uhdesi dışında yönetilen bir işletmeyi ya da hizmeti satın alması ya da bunu devletleştirilmesi ile birlikte kamu harcamaları artmış gibi görünecektir. Ancak

burada da daha önce vatandaşa sunulan mal ya da hizmetin miktarında ya da kalitesinde her hangi bir artış ortaya çıkmayacaktır. Kamulaştırma ya da devletleştirme öncesinde vatandaş tarafından finanse edilen bu mal ya da hizmetler şu an devlet tarafından finanse ediliyor gibi bütçeye yansır ve yansıma ile gider bütçesi bu mal veya hizmetlere ödenen maliyet bedelinin eklenmesi ile birlikte artmış gibi görünür ancak sunulan mal ve hizmetlerde bir artış olmadığından bu artış görünüşte bir artıştır.

2.2.2.5. Kamu Hizmetlerinin Para İle Gördürülmeye Başlanması

Devletler geçmiş dönemlerde yapılan hizmetlerin ve mal alımlarının karşılıklarını mal mukabili şeklinde gerçekleştirmişlerdir. Zamanla paranın kullanılarak harcamaların para ile ifade edilmesi ile birlikte bu harcamalar bütçeye gider olarak kaydedilmeye başlanmıştır. Burada vatandaşa sunulan mal ve hizmetlerin kalite ya da miktarında her hangi bir artış olmamasına rağmen kamu harcamaları artmış gibi görünmüştür. Ancak bu artış görünüşte bir artıştır. Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, ülkemizde uygulanmış olan yol vergisi sırasında yolların yapımında çalışan işçilerin bu çalışmaları yol vergisine sayılmıştır. Benzeri bir durumun zorunlu askerlik hizmeti içinde olduğu söylenebilir. Çünkü zorunlu askerlik uygulaması durumunda da her hangi bir ücret ödemesi gerçekleşmemektedir. Yani ülkemizde uygulanmakta olan zorunlu askerlik sistemi eğer paralı askerlik sistemine dönüşürse, kamu harcamalarında askerlik ile ilgili yapılan harcama kalemlerinde artış görülecektir. Önceden parasız bir şekilde zorunlu olarak yerine getirilen bir hizmet neticesinde artık para ödenmesi halinde kamu harcamalarında ortaya çıkan bu artış görünüşte rakamsal bir artış olacaktır (Pehlivan, 2005: 77).

Çünkü askerlik hizmetinde sunulan mal ve hizmet kalitesinde her hangi bir değişim ortaya çıkmamıştır.

Sonuç olarak para ekonomisine geçilmesi ile birlikte aynı olarak sağlanan bazı mal ve hizmetler artık bütçelerde gider kalemleri oluşturmuştur. Bu hizmetler için para ödenmeye başlaması ile birlikte de kamu harcamalarında görünüşte bir artış yaşanmıştır (Edizdoğan, 2007: 64).

2.3. KAMU HARCAMALARINDAKİ ARTIŞI AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Tarihsel süreç dikkate alındığında ister gelişmekte olan ülkelerde isterse gelişmiş ülkelerde olsun kamu harcamaları sürekli olarak bir artış eğilimi göstermektedir. Bu artışın sebepleri geçmişten bugüne dek farklı düşünürler tarafından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamalarının artışına yönelik olarak ortaya atılan görüşler çalışmanın genel hatları ile değerlendirilerek sonuca ulaşılması anlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

2.3.1. Wagner Kanunu

19. yüzyılda çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalarla birlikte kamu harcamalarının sürekli bir şekilde artış gösterdiği fikri üzerinde durulmuştur. Devletin sanayileşme döneminde piyasaya müdahale etmesi ile birlikte, kamusal harcamaların arttığı görüşü Wagner tarafından ortaya atılmıştır (Çelik, 2010: 11).

Alman kökenli iktisatçı Adolph Wagner 1880 yılında İngiltere, Almanya, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri gibi sanayileşme konusunda döneminin önde gelen ülkelerini incelemiştir. Bu ülkelerde sanayileşmenin etkisi ile ortaya çıkan üretim artışı ve buna paralel olarak milli gelirin de yükselişi ile birlikte devlet tarafından yapılan kamu harcamalarında artış olduğu görülmüştür. Bu artışın nedeni ise devletin mali ihtiyaçları ve ülkenin milli geliri arasında bir ilişki olduğu görüşünü ortaya çıkartmıştır (Edizdoğan, 2007: 51).

Ayrıca Wagner 1883 yılında yazdığı makalesinde kamu sektörünün hacmi ile kamu harcamalarının artış eğilimi hakkındaki konulara da yer vermiştir (Diler, 2011: 8).

Yapmış olduğu çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, kamu harcamalarındaki artış kanunu fikri ilk olarak Wagner tarafından formüle edilmiştir.

Wagner'e göre, kamu harcamalarında meydana gelen artış hızı milli gelirden ortaya çıkan artış hızından daha yüksektir. Ayrıca kamunun yaptığı harcamalar da sürekli artmaktadır ve bu bir kanundur. Wagner tarafından ortaya atılan bu ifade maliye literatüründe "kamu harcamaları artış kanunu" şeklinde tanımlanmaktadır (Pehlivan, 2005: 72).

Kamu harcamalarında meydana gelen artışın tek nedeni ise toplumun sosyal gelişmelerine paralel olarak devlet faaliyetlerinin artmasıdır. Sosyal gelişmenin sürekli arttığı düşünüldüğünden devlet faaliyetleri de sürekli artacaktır. Çünkü belirli bir düzeye kadar özel sektör tarafından sağlanabilen bu gelişim artık devlet tarafından sunulacaktır. Çünkü özel sektör tarafından karşılanamayan sosyal ihtiyaçlar devlet tarafından karşılanmaya başlayacak ve devletin kamu harcamalarını arttırması gerekecektir. Bu yüzden sosyal ihtiyaçların sürekli artışı ve çeşitlenmesi dikkate alındığında kamu harcamalarında sürekli bir artış olacağı net bir şekilde karşımıza çıkmıştır (Kalenderoğlu, 2012: 65).

Yapılan çeşitli çalışmalarda devlet faaliyetlerindeki nispi önem ile sanayileşme, sosyal değişim ve gelişim arasında fonksiyonel bir ilişki olduğu varsayılmıştır. Sanayileşme ile birlikte kişi başına gelirin arttığı ülkelerde kamu sektörünün öneminin arttığı ileri sürülmektedir. Kamu harcamalarının miktar, bileşim ve ulusal gelir içindeki oranı zaman içinde bir değişim içine girmiştir ve bu değişim ekonomik yapı dikkate alındığında bir artış şeklinde ortaya çıkmıştır. Çünkü sosyal gelişme ile birlikte toplumun isteklerinde çeşitlenme ve artış görülmüştür. Kamu harcamalarında meydana gelen mutlak artış kamu harcamalarının sosyal gelişme ile birlikte artan isteklere paralel olarak devletin kamusal faaliyetlerini arttırmasından kaynaklanmaktadır (Eker, 2007: 33).

Diğer taraftan, sanayi sektöründe meydana gelen teknolojik gelişme ve ilerlemeye bağlı olarak, haberleşme, ulaştırma gibi sektörlerde özel kesimin yetersiz kalması ile birlikte büyük ölçekli finansmana ihtiyaç duyulan bu yatırımların devlet tarafından karşılanması gerekmiştir. Bu gereklilik sanayileşme ile birlikte kamu harcamalarının arttığını açıkça göstermiştir (Diler, 2011: 8).

Wagner kamu harcamalarının milli gelirden daha hızlı artacağını savunmuştur. Son olarak Wagner kamu harcamalarında meydana gelen artışı şöyle açıklamıştır:

Devletin belli başlı asli görevleri vardır bu görevler güvenlik, asayiş ve adalet hizmetlerinin sağlanması şeklinde ifade edilebilir. Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte devletin vatandaşına sunmuş olduğu bu hizmetler için katlandığı maliyetler artmaktadır. Nüfus artışı ile birlikte vatandaşa sunulan mal ve hizmetin kalitesini artırma çabasıyla hareket eden devlet bir yandan da özel kesim verimliliğine oranla daha düşük verimlilik gösteren kamu kesimindeki verimlilik sorunu nedeniyle maliyetlerini arttırmaktadır. Çünkü teknolojik gelişme ile artan emeğin verimliliği kamu kesiminde özel kesimden daha düşük bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu verimlilik farkı yüzünden kamu kesiminin sunmuş olduğu hizmetlerdeki birim maliyet de hızla artış göstermektedir. Böylece devlet aynı hizmet için daha fazla harcama ile karşı karşıya gelmektedir. Ayrıca devletin piyasaya girip doğrudan üretimde bulunması daha önce yapılmayan harcamalara neden olarak kamunun harcama kaleminde artışa neden olacaktır. Toplum açısından savurganlığı önleyerek özel sektörün spekülatif hırslarına terk edilemeyecek büyük çaplı yatırımların devlet tarafından sağlanması kamu harcamalarını sürekli arttıran bir faktör olarak ortaya çıkacaktır. Son olarak dışsal fayda yaratan çeşitli hizmetlerin devlet tarafından sunulması ile birlikte kamu faaliyetlerinin genişlemesi ile birlikte yapılan harcamaların artışına sebep olmuştur (Edizdoğan, 2007: 52-53).

Wagner'in çalışmalarını konu alan bazı ampirik çalışmalara değinilecek olursa, Williamson (1961) ve Thorn (1967) yaptıkları çalışmalarla, Wagner Yasasını test etmişler; milli gelir arttıkça kamu harcamaları içinde cari ve sosyal harcamaların paylarının arttığını ifade etmişlerdir. Bu yönüyle Wagner kanununu destekler nitelikte bir çalışma yapmışlardır (Çelik, 2010: 10).

Ayrıca Wagner Kanununu; Amerikalı iktisat ve maliye yazarı H.C. Adams (1851-1921), Simon Kuznets (1966), Pryor (1968) ve Reynolds'un (1971)'deki araştırmaları da destekler niteliktedir. Ancak bunların aksine; F. Nitti (1920), S. Fabricant, R.A. Musgrave ve Prof. Poole'nin yapmış oldukları çalışmalar Wagner Kanununu desteklememektedir (Telek, 2013: 23).

2.3.2. Peacock-Wiseman Sıçrama Yaklaşımı

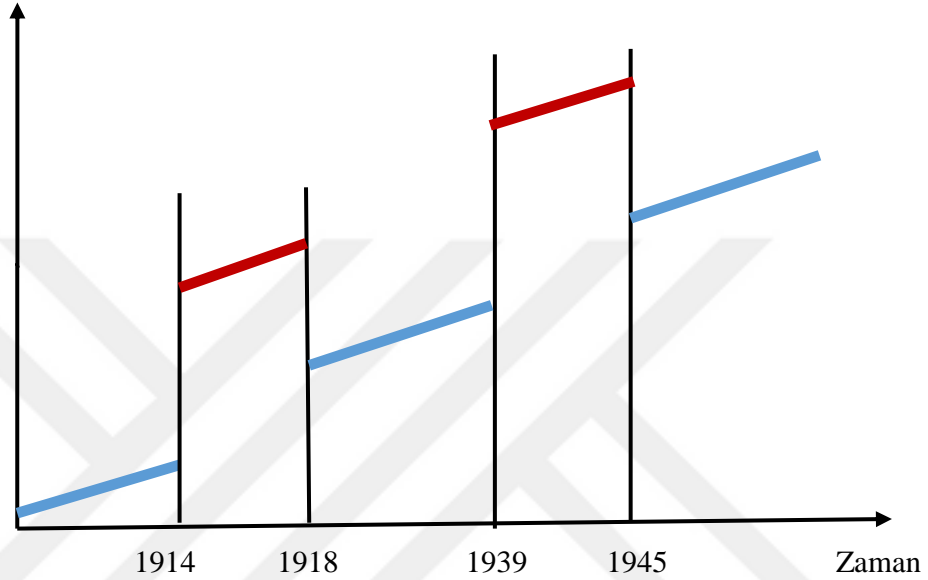
Wagner tarafından ortaya atılan kamu harcamalarının sürekli artışı teorisi uzun dönemli bir analiz olarak kısa dönemli dalgalanmaları göz ardı etmiştir. Peacock ve Wiseman'a göre ise kamu harcamaları uzun vadede ve sürekli bir şekilde artmamaktadır. Kamu harcamaları, kamu gelirleriyle birlikte artış göstermektedir. Kamu harcamalarında zaman içinde görülmekte olan ve kısa dönemde ortaya çıkan artışlar ilk kez Alan T. Peacock- Jack Wiseman tarafından ortaya atılan Sıçrama Tezi ile açıklanmıştır (Edizdoğan, 2007: 56).

İngiltere'de ekonomi üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde ortaya konulan ve Peacock-Wiseman tarafından Sıçrama yada Eşik Tezi olarak ifade edilen bu yaklaşımda, kamu harcamalarının nedeni olarak savaş sonrasındaki dönemlerde artan vergiler ile birlikte artan kamu harcamaları gösterilmektedir. Savaştan önce belli bir oranda olan vergiler savaş zamanında savaş giderlerini finanse etmek için sıçrama şeklinde artışlar göstermiş ve arttırılmıştır. Ancak savaş bitince bu vergilerde herhangi bir azalış olmadığı, bu vergilerin savaş sonrası bozulan imar için kullanıldığı görülmüştür (Çelik, 2010: 12).

Ayrıca Peacock-Wiseman tarafından 1890'dan 1950'ye kadar İngiltere'de kamu harcamaları incelenmiş, savaşlar gibi büyük bunalımların sıçrama şeklinde yukarı yönlü olarak kamu harcamalarının arttırdığı görülmüştür. Savaşların ortadan kalkmasına rağmen kamu harcamaları tekrar eski haline dönmemiştir (Edizdoğan, 2007: 56).

Kamu

Harcamaları

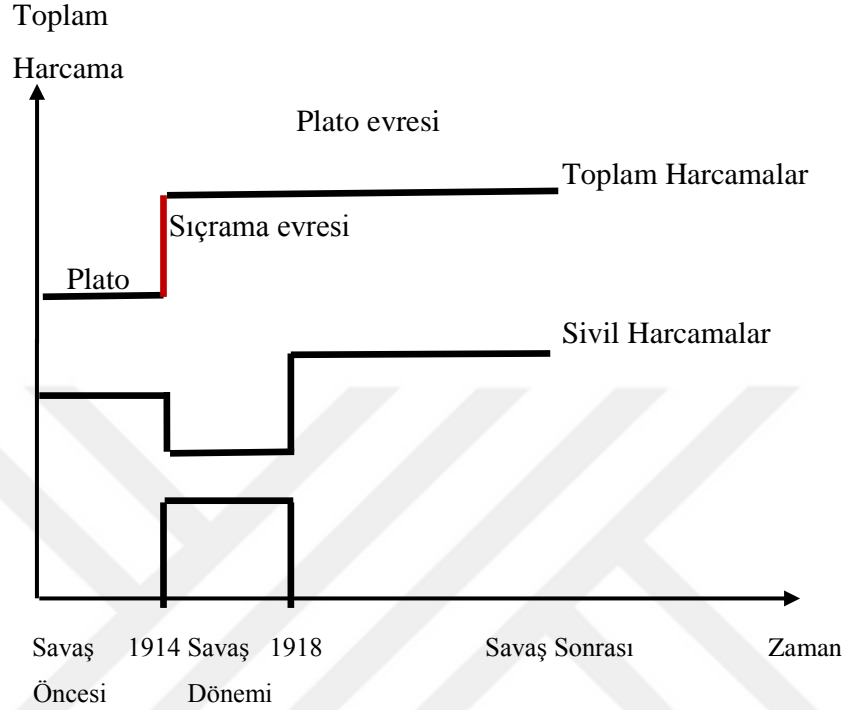
Şekil 1. Peacock ve Wiseman'ın Kamu Harcamalarının Sıçraması Görüşü

Kaynak:Edizdoğan, a.g.e., s. 59.

Kamu harcamalarında uzun dönemde artma eğilimi ortaya çıkmakta şekilden de görüleceği gibi iki dünya savaşı yıllarını izleyen dönemlerde düzlük meydana gelmekle birlikte bunu sıçramalar izlemektedir.

İşte savaş, doğal afet gibi olağanüstü ve toplumu derinden etkileyen sosyal buhranların yaşandığı dönemlerde toplumun vergiye karşı göstermiş olduğu direnç kendiliğinden kırılmaktadır. Mükellefler eski duruma göre daha ağır hale gelen vergi yükünü katlanılabilir olarak kabul etmektedir. Ortaya çıkan sosyo ekonomik sorunların piyasa ekonomisi ile değil devlet tarafından çözüleceği fikri toplumun devlete bir sorumluluk yüklemesi etkisini önemli hale getirir. Devlet toplumun bu fikrine paralel olarak vergi gelirlerini ve harcama seviyesini yüksek düzeylere çıkarma imkanı bulur ve bu süreçte kamu harcamalarında artış gözlemlenir. Olağanüstü dönem bitmesine rağmen artmış olan kamu harcamalarında ve yükselen

vergi oranlarında herhangi bir azalma gözlenmez ve yeni bir denge ortaya çıkar. Devlet de ortaya çıkan bu geliri yeni ve farklı amaçlar için kullanmaya başlar (Şener, 1998: 31).

Şekil 2. Peacock ve Wiseman'ın Kamu Harcamalarının Sıçraması Görüşü

Kaynak:Kalenderoğlu, a.g.e., s.66.

Savaş olmayan dönemlerde kamu harcamalarının artmadığı ve sabit kaldığı savunulmuştur. Harcamaların artmadığı ve sabit kaldığı bu dönemler plato olarak adlandırılmıştır. Ayrıca savaş dönemlerinde yapılan kamu harcamalarındaki sivil harcamalar oldukça azdır. Ancak toplam harcamalar savaş nedeniyle artış göstermiştir. Savaşın sonlanması ile birlikte ise toplam harcamalarda herhangi bir düşüş gözlemlenmemiştir ve toplam harcamaların bileşimi değişmiştir. Savaş öncesi duruma göre sivil harcamaların payı yükselmiştir ve askeri harcamalar düşmüştür. Yani askeri harcamalar yerini sivil harcamalara bırakmıştır. Bu durum yerini alma etkisi olarak ifade edilmiştir (Kalenderoğlu, 2012: 65).

II. Dünya Savaşından sonra ekonomik anlamda güçsüz sınıflara yönelik olarak yapılan harcamalar ve çeşitli üretim dallarında meydana gelen kamulaştırmalar,

gelirin yeniden dağılımı için alınan çeşitli önlemler yerini alma etkisini açıklar niteliktedir (Edizdoğan, 2007: 58).

2.3.3. Henry Carter Adams'ın Görüşü

H.Carter Adams 1898 yılında yayımlanmış olduğu eserde kamu harcamaları üzerine ortaya konulan araştırmalar ve istatistiki verileri kıyaslayıp inceleyerek, kamu harcamalarının mutlak ve milli gelire kıyasla nispi bir şekilde artış gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Meydana gelen artış gelişen ülkeler açısından genel bir kanun olarak sürekli bir şekilde artış şeklinde gerçekleştiğini ortaya koyarak Wagner'in görüşlerini destekler ifadeler öne sürmüştür (Edizdoğan, 2007: 53).

H.Carter Adams kamu harcamalarının artışını kabul etmekle birlikte ortaya çıkan bu artışın sebeplerinin her ülke için farklı olduğunu ve ülkelere göre değiştiğini savunmuştur. Çünkü kamu harcamalarına neden olan çeşitli, iktisadi, siyasi, sosyal, askeri faktörlerin her ülke için farklılık arz ettiğini savunmuştur. Ayrıca Adams'a göre devletlerin sahip oldukları borç yükleri de kamu harcamalarının artışına sebep olan önemli faktörlerdendir (Kalenderoğlu, 2012: 67).

2.3.4. Francesco Nitti

İtalyan maliyeci Nitti'ye göre kamu harcamalarının artış nedeni savaşla ilgili harcamalardır. Nitti birçok istatistiki rakamlardan faydalanmış ve kamu harcamalarında reddedilmesi mümkün olmayan artış olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu artışın süreklilik arz etmediğini dile getirmiştir (Edizdoğan, 2007: 54).

Francesco Nitti'nin görüşü kabul edildiğinde toplam harcamalardan savaşla ilgili harcamalar çıkarıldığında, geriye kalan harcamalarda bir artış olması gerekmektedir. Savaş harcamalarının kamu harcamalarını arttıracığı ortadadır ancak kamu harcamalarının artışını sadece savaşla ilgili harcamalardan kaynaklandığını söylemek hatalı olacaktır. Nitti bu görüşü kabul eder ancak kamu harcamalarındaki artışın en önemli ve temel sebebini savaş harcamaları olarak dile getirir (Telek, 2010: 25).

Nitti savaş ve savunma harcamaları konusunda tüm büyük devletlerin bütçelerinde bir takım ortak özellikler olduğunu söyleyerek yapılan bu harcamaların toplumun ilk ihtiyaçlarını oluşturan savaş ve savunma harcamalarına ayırmasından kaynaklandığına vurgu yapmıştır. Ayrıca ona göre savaş ve savunma harcamaları hariç tutulursa kamu harcamalarının sürekli arttığı fikri de önemini kaybedecektir. Nitti tamamıyla kamu harcamalarının artışına neden olan diğer faktörleri göz ardı etmiş gibi görünse de askeri harcamalardaki artışlarla birlikte, yapılan büyük bayındırlık işleri, kamu borçlarında meydana gelen artışlar, sosyal gelişmeler nedeniyle devletin vatandaşları için daha fazla aktif olmasından kaynaklanan harcamalar ve kamu hizmeti kavramının oldukça genişlemesi kavramlarını 19. yüzyılın ikinci yarısındaki eserinde, kamu harcamalarının artış nedenleri olarak ayrı ayrı açıklamış ve kamu harcamalarının artışının sadece savaş ve savunma harcamalarından kaynaklanmadığını, bu nedenlere bağlı olarak da kamu harcamalarının artış göstereceğine katılmıştır (Edizdoğan, 2007: 54).

2.3.5. Richard Musgrave

Musgrave, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1890-1948 yılları arasındaki kamu harcamalarının artışını incelemiştir. Savaş ve savaşla ilgili nedenlerin genel olarak kamu harcamalarında artışa neden olduğunu ve kamu harcamalarındaki artışın sürekli ve düzenli bir seyir izlemediğini savunmuştur. Bu görüşlerine paralel olarak da Nitti'nin görüşlerini destekler biçimde ABD'de savaş ve savunma harcamaları hariç tutulduğunda kamu harcamalarında önemli bir artış olmadığını dile getirmiştir (Edizdoğan, 2007: 55).

Diğer taraftan Musgrave'nin kamu harcamalarına yönelik bir başka yaklaşımının, savunma harcamalarının dışındaki kamu harcamalarının milli gelire oranının istikrarlı bir şekilde olduğudur (Kalenderoğlu, 2012: 67).

Ayrıca bir ülke ekonomisinde meydana gelen gelişim sürecinin tamamlanmasıyla birlikte kamu harcamalarında ortaya çıkan artışın, o ülkedeki demografik faktörlere, kentleşme, sanayileşme gibi sosyal ve iktisadi olaylarla da bağlantılı olarak açıklanabileceğini de ifade etmiş, kamu harcamalarının birlikteliğinin eğitim, sağlık

harcamaları gibi sosyal harcamalar yönüne değiştiğini vurgulamıştır. Burada kamu harcamalarının düzeyindeki artışı ekonominin gelişme sürecinde kamu harcamalarını etkilediği fikrini de dile getirmektedir (Edizdoğan, 2007: 55).

2.3.6. Buchanan (Kamusal Tercihler Yaklaşımı)

Kamu harcamalarında meydana gelen artışları siyasal karar alma mekanizmasına paralel olarak açıklar. Anayasal iktisat yaklaşımı olarak da ifade edilen kamusal tercihler yaklaşımına göre; seçim süreçlerinde politikacılar ve bürokratlar siyasi süreç içerisinde ortaya çıkan siyasal karar alma mekanizmasına bağlı olarak kamu harcamalarını bir araç olarak kullanmaktadırlar. Seçim dönemlerinde kamu harcamalarının popülist uygulamalar ile artmasını önlemek için de devletin ekonomiye müdahalesinin anayasaya konulacak hükümlerle sınırlanmasını aksi halde politikacılar ve siyasilerin eline bırakılmış bir kamu harcamasının gücüyle yetkilerin kötüye kullanılacağını dile getirmiştir (Kalenderoğlu, 2012: 68).

2.4. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kamu harcamalarının etkileri 19. yüzyılda maliyeciler tarafından ihmal edilen konulardan birisi haline gelmiştir. Ancak Kamu harcamalarının ekonomik, mali ve sosyal yapı üzerinde şüphesiz ki önemli etkileri bulunmaktadır. Devlet tarafından çeşitli yollarla elde edilen kaynaklar çeşitli kamu hizmetlerini yerine getirmek için farklı şekillerde kullanılarak hükümet planları ve yıllık programlarda belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için kullanılmaktadır. Kaynakların kullanımı ile doğrudan ya da dolaylı olarak gelir dağılımı, üretim, tüketim, fiyatlar genel düzeyi ve istihdam üzerinde kamu harcamalarının etkisi görülmektedir (Eker ve Tügen, 1994: 99).

Kamu harcamalarını kullanan devlet, bu harcamaların etkisi ile iktisadi ve sosyal yapının tamamını etkilemektedir. Çalışmanın bu kısmında kamu harcamalarının üretim, gelir dağılımı, tüketim, istihdam, toplam talep ve fiyatlar genel düzeyi etkileri üzerinde durulacak ve genel hatları ile söz konusu etkiler açıklanmaya çalışılacaktır.

2.4.1. Kamu Harcamalarının Üretim Üzerindeki Etkileri

Yapılan kamu harcamaları ile birlikte kullanılan kaynakların bir kısmında genel olarak bir eksilme meydana gelmektedir. Çünkü kaynakların kıt ve sınırlı olduğu düşünüldüğünde bu kaynakların bir kısmı reel harcamalar dolayısıyla kamunun tasarrufuna aktarılmaktadır. İster transfer harcaması, isterse gerçek harcama olsun kamu harcamalarının iktisadi faaliyetler ve üretim üzerindeki etkisi harcamanın yapılış amacı ile yakın bir ilişki içindedir (Nadaroğlu, 1996).

Savunma harcamalarının sunumu devletin asli görevleri arasında yer almaktadır. Kamu harcamalarının bu harcamalar için ayrılan bölümü savunma harcamaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Giray, 2005: 183).

Buradan hareketle savunma harcamalarının üretim üzerindeki etkisi incelenecek olursa. Bu harcamalar geçmişten günümüze dek üretken olmayan bir tüketim harcaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu harcamalar kaynakların üretken alanlarda kullanılmasını engelleyerek özel tüketim ve yatırım harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Savunma harcamaları için ayrılan kaynaklar özel sektörde yapılacak olan harcamaların fırsat maliyeti olarak düşünülebilir. Bu yönüyle kıt kaynakların varlığı savunma harcamaları ve diğer mal ve hizmetlere yapılacak harcamalar arasında tercih yapılmasını gerektirir. Demek oluyor ki savunma harcamaları verimli ekonomiye karşılık olarak bir fırsat maliyeti oluşturmaktadır. Daha fazla savunma harcaması ancak diğer mal ve hizmetler için yapılacak harcamalardan fedakarlık ederek gerçekleştirilecektir (Giray, 2005: 186).

Ayrıca savunma harcamaları tam kamusal mal olduklarından ülkede yaşanan tüm bireyler bu harcamalardan dışlanmadan eşit ölçüde yararlanmaktadır. Çünkü bu hizmetlerin faydaları bölünemez ve tüketimi engellenemez. Bu özellik bile savunma harcamalarının tüketim harcaması olduğu gerçeğini değiştirmez (Edizdoğan, 2007: 104).

Malzeme alımları ve personel giderlerine yönelik olarak yapılan yüksek tutardaki savunma harcamalarının üretken olmayan alanlara yapıldığı söylenebilir. Buna rağmen savunma harcamalarının pozitif dışsallıklara sahip olduğu düşünüldüğünde bu dışsallıkların etkisi ile faktör verimliliğini arttırmak mümkündür. Araştırma ve geliştirme faaliyetleri nedeniyle meydana gelen yeni teknolojiler çok kısa sürede toplumsal yaşamı etkileyerek yeni sanayi dallarının ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Elektronik ve ulaştırma alanlarındaki icatların tamamına yakının askeri araştırmalar sonucunda oluşması bunun en tipik örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Giray, 2005: 189).

Askeri amaçla yapılan harcamalar imalat sektörü üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Savunma yatırımları amacıyla askeri araç ve gereçler için ortaya çıkan talep özel kesimi bu talebi karşılamaya iterek yeni sanayi dallarının ortaya çıkmasını sağlar. Hatta savaş dönemlerinde kurulan askeri fabrikalar ufak tefek revizyonlarla savaş sonrasında özel kesimin talebini karşılama amaçlı olarak da kullanılmıştır (Edizdoğan, 2007: 105).

Diğer taraftan savunma harcamaları ekonomilerde aşırı büyümeyi kontrol etmek için kullanılan bir kamu harcama yöntemi olarak da kullanılmaktadır. Büyük derecede kontrol edilebilir olması hatta ekonomik istikrarı düzenleyici etkisi dikkate alındığında bu harcamalar durgunluk döneminde arttırılarak ekonominin canlanması, enflasyonist baskılar söz konusu iken bu harcamaların azaltılması ile enflasyonun emilmesi sağlanabilir (Giray, 2005: 190).

Diğer taraftan kamu harcamalarından bir diğeri olan iktisadi olarak yapılan sübvansiyonların üretim üzerindeki etkilerine değinilecek olursa; Bu harcamaların devlet tarafından yapılan desteklemeler ile endüstriyi, ticareti, tarımı teşvik etmek yada korumak amaçlı olarak yapılan ve karşılığında her hangi bir değer alınmayan yardımlar oldukları söylenebilir. Sübvansiyonlar aslında dolaylı vergilerin geri iadesi olarak da ifade edilebilir. Yani sübvansiyonlardan yararlananlar açısından ek bir gelir niteliği vardır. Sübvansiyonların üreticilere verilmesi ile birlikte ek bir gelir niteliğinden dolayı üreticilerin maliyetlerinde bir azalma meydana gelir ve üretim miktarlarında artış gözlemlenir. Üretimin artışı ile birlikte fiyatlar düşer. Sübvansiyonların tüketiciye verilmesi halinde ise satın alınan malın tüketiciye olan maliyeti azalarak tüketimin artması sağlanabilir. Tüketim artışına paralel olarak ise üretim miktarlarında ve fiyatlarda tekrar artış görülecektir, bu sayede sübvansiyon üretici ve tüketici arasında paylaşılmış olacaktır (Edizdoğan, 2007: 105).

Son olarak sosyal harcamaların üretim üzerindeki etkilerine değinmek gerekirse bu harcamaların gerçek harcamalar ve transfer harcamaları kapsamında yer aldığı unutulmamalıdır. Gerçek harcamalar kapsamında yapılan sağlık harcamalarına, ülkenin kültür düzeyini yükselten harcamalar ve eğitim amaçlı harcamalar örnek verilebilir. Düşük gelir gruplarına yapılan harcamalar ise transfer harcamaları kapsamında değerlendirilebilir. Devletin yapmış olduğu bu harcamalar sayesinde düşük gelirli grupların gelirlerinde bir artış meydana gelir, bu gelir artışı ile birlikte talep artar ve talep artışı ile birlikte üretim ve istihdam seviyesinde bir artış meydana getirebilir. Böylece dolaylı da olsa üretim üzerinde bir etki meydana gelir.

2.4.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Bir ekonomide yapılan kamu harcamalarının ortaya çıkan gelir dağılımı üzerinde, olumlu ya da olumsuz birtakım etkileri bulunmaktadır. Gelir dağılımında meydana gelen adaletsizlik yapılan harcamaların niteliğine göre artabilir ya da azalabilir. Diğer taraftan kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ifade ederken akla ilk gelen vergi ile finanse edilen transfer harcamalarıdır. Ekonominin dinamik yapısı içinde vatandaşların kimileri yaşamlarını idame ettirebilmek için gerekli olan mal ve hizmetlere doğrudan sahip değildir. Sosyal devletler bu kişilerin hastalık, sakatlık, yaşlılık veya işsizlik problemleri karşısında yaşayacakları olumsuzluklar karşısında bir takım önlemler alacaktır. Devlet bu durumlara maruz kalan ya da kalma ihtimali olan vatandaşlarına kamu maliyesi enstrümanlarını kullanarak sosyal transfer ödemeleri sayesinde gelir dağılımlarını düzenleyici yönde harcamalar yapacaktır (Tuncer, 2013: 20-21).

İşte vergiler ve kamu harcamalarının etkisi ile bireylerin ve sosyal grupların düşük olan gelirlerinde birtakım değişiklikler ortaya çıkar. Bu değişiklik ise gelirin yeniden dağılımı olarak ifade edilir (Edizdoğan, 2007: 107).

Ayrıca bir ülkede Lorenz eğrisi sayesinde gelirin ne kadarının ülkedeki nüfusun ne kadarı tarafından kullanıldığı da görülebilir. Lorenz eğrisi ile gelirin ülke içerisinde ne kadar adil dağılıp dağılmadığı izlenebilir. Kamu harcamalarının türü de kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Kimi harcamalar gelir dağılımını eşitleyici özelliğe sahipken kimi harcamalar da bu eşitsizliğin giderek artmasına neden olabilmektedir. Sosyal amaçlı transfer harcamaları kapsamında değerlendirilecek olan öğrenci bursları ve sağlık harcamaları düşük gelirli kişilerin gelirini arttırdıkları için gelir dağılımı üzerinde eşitleyici bir etki yaratmakta iken kamu harcamalarından geliri yüksek olan kesimin yararlanması ile ortaya çıkan adaletsizlikle birlikte gelirin eşitsizliğinin arttığı ifade edilebilir. Devletin yapmış olduğu iktisadi gayeli mali transferler ve devlet tahvil faizleri için yapılan ödemeler bu açıdan birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak milli savunma, adalet, ulusal güvenlik ve asayiş gibi devletin zorunlu olarak yaptığı

harcamalar bir ülkede yaşayan herkes için fayda sağladığından gelir dağılımını etkilemez (Kalenderoğlu, 2012: 78-79).

2.4.3. Kamu Harcamalarının Tüketim Üzerindeki Etkileri

Devletin yapmış olduğu kamu harcamaları sayesinde özel tüketim harcamalarında artış yaşanabilir. Kamu harcamalarının durgunlukla mücadelede kullanılan bir enstrüman olduğu düşünüldüğünde genişletici maliye politikaları ile tüketim uyarılarak artmakta ve durgunluktan çıkmak bu sayede kolay bir hal almaktadır. Nitekim durgunluk dönemlerinde vergi oranlarının düşürülmesi kişisel reel geliri arttırarak artan gelirin tüketim harcamasına dönüşmesi ile ekonominin durgunluktan çıkmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca devlet yapmış olduğu kalite kontrolleri sayesinde tüketim mallarının belli standartlarda üretilip üretilmediğini denetlemektedir. Bu denetimler sayesinde çeşitli kuruluşlarla işbirliği halinde yapılan çalışmalar neticesinde vatandaşlar daha kaliteli, daha sağlıklı ve daha dayanıklı tüketim malzemelerine çok daha ucuz bir şekilde erişebilir (Edizdoğan, 2007: 108).

Temel ihtiyaç maddelerinin daha kaliteli ve ucuz olarak tüketicilere sunulmasının yanı sıra sağlık hizmetlerinin dar gelirli gruplar için parasız hale getirilmesi, ulaşım harcamalarının maliyetlerinin düşürülmesi, fakirlere yapılan sosyal yardımlar sayesinde bu kişilerin gelirlerinin artması ile birlikte vatandaşların gelir seviyelerinin dolaylı olarak yükseltilmesi özel tüketim harcamalarını arttırabilmektedir. Ayrıca ülkemizde Toki tarafından yapılan ucuz konutlar sayesinde dar gelirli kesimin daha önce ev almak gibi bir tüketim harcaması yokken ucuza ev sahibi olma isteği ile tüketim harcaması artacaktır (Tuncer, 2013).

2.4.4. Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri

Üretim kapasitesinde artış sağlayan yatırım harcamaları sayesinde kamu harcamalarının eksik istihdam üzerindeki etkisi sağlanmış olur. Emek yoğun şekilde yapılacak kamu harcamaları sayesinde emek talebinde bir artış meydana gelecek ve bu artış tam istihdamın sağlanmasında etkili olacaktır. Ayrıca kamu harcamalarının üretim kapasitesinde artış sağlayan harcamalara yönlendirilmesi ile eksik istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratılacaktır (Edizdoğan 2007: 108).

Devletin temel görevlerinden birisinin ekonomik istikrarı sağlamak olduğu düşünöldüğünde ekonomide meydana gelen dalgalanmalara devletin müdahalesi kaçınılmaz olacaktır. Ekonomide meydana gelen dalgalanmalar istikrarı bozarak istihdam hacmini olumsuz etkileyeceğinden, kamu harcamaları enstrümanı kullanarak bu sorun aşılmaya çalışılacaktır. Yapılan bu kamu harcamaları sayesinde istihdam hacminde artış sağlanacaktır. İstihdam hacmini arttırmaya uygun olarak yapılan yatırım harcamaları sayesinde ise üretimde artış sağlanarak daha fazla üretim faktörü kullanılması sağlanmış olur ve bir noktadan sonra eksik istihdam yerini tam istihdama bırakabilir (Eker, 1996).

Ayrıca değinilecek olursa, gelişmiş ölkelerde bireyler gelirlerinden büyük bir kısmını tasarrufa yönlendirdikleri için yatırımların gerçekleşmesinde sıkıntı yaşanmamaktadır, ancak az gelişmiş ve nispeten gelişmekte olan ölkelerde en önemli sorun tasarruf oranlarının düşük olmasıdır. Bu gibi ölkelerde zorunlu tasarruf uygulamalarına başvurularak tasarruf hacmi arttırılmaya ve eksik istihdamdan çıkış için ihtiyaç duyulan yatırım harcamalarına kaynak sağlanmaya çalışılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU GERÇEK HARCAMALARININ TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNE ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ekonometrik çalışmayla incelenmiştir. Öncelikle literatürde konuyla ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilerek gözden geçirilmiştir. Daha sonra uygulanacak ekonometrik yöntemler tanıtılmıştır. Araştırmanın analiz kısmı, ele alınan ekonometrik yöntemler çerçevesinde incelenmiş, elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin büyük ölçüde ampirik olarak incelendiği birçok çalışmayla karşılaşılmıştır. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ortaya çıkan bu birliktelik sayesinde ekonomi politikalarına yön verilmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında ise birçok gelişmekte olan ülke için ya da gelişmiş ülkeler için yapılan çalışmaların çoğunda kamu harcamalarının sürekli artmış olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Ancak uygulanan yöntem ve ülke çeşitliliğinden dolayı farklı sonuçlar içeren çalışmaların olduğu da görülmektedir. Konunun öneminin gün geçtikçe artıyor olması ise bu tez çalışmasını önemli kılmıştır.

Literatür taramasında kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin bire bir araştırıldığı makale bazında çalışmalara rastlanılmıştır.(Arısoy 2005; Altay ve Altın 2008; Bağdigen ve Beşer 2009; Uysal ve Mucuk 2009; Başar vd. 2009; Berber 2009; Gül ve Yavuz 2010-2011; Altunç 2011; Yüksel ve Songur 2011; Oktayer 2011; Kabaklarlı ve Er 2014; Ulucak 2014; Abar vd. 2014; Bakkal 2016;).

3.1.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Yabancı Literatür

Yurtdışında yapılan çalışmalara bakıldığında, Ram (1986), tarafından Türkiye'nin de içinde bulunduğu toplam 115 ülke için yapılan çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişki 1960-1980 dönemi ele alınarak incelenmiştir. Yazarın geliştirmiş olduğu model ile panel veri seti tekniği kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 100 ülkede kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkinin olumlu 15 ülkede ise olumsuz olduğu kanaatine varılmıştır. Ram (1986), yapmış olduğu bu çalışma ile kamu kesiminin büyüklüğünün ekonomik verimlilik ve ekonomik büyüme üstünde pozitif bir etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bu çalışma kapsamında gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında ekonomik büyüme üzerindeki pozitif yönlü bir etkinin kamunun ekonomideki büyüklüğünden kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Ram tarafından 1950-1980 yıllarını ele alarak Türkiye'yi de kapsayan 115 ülke için yapılan çalışmada Wagner Kanunu'nun geçerliliği test edilmiştir. Bu ülkelerden %60'ında Wagner kanununun geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan analiz sonucunda Türkiye için ise analizin yapıldığı yıllarda kamu harcamaları açısından ortaya çıkan bir artış ve kamunun büyüklüğünün ekonomik büyüklük üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu kanaatine varılmıştır.

Carr (1989), tarafından yapılan çalışmada ise, kamu harcamalarında ortaya çıkmış olan artışın ekonomik büyüme açısından olumsuz bir izlenim yarattığı ifade edilmiştir. Bu sonucun nedeninin ise devletin ekonomik faaliyetlerindeki verimsizliklerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada ekonomiye müdahale eden bir devletin kamusal faaliyetlerden dolayı ortaya çıkacak fayda ve faktör verimliliğini azaltacağı üzerinde durulmuştur.

Landau (1986) tarafından az gelişmiş 27 ülke ele alınarak yapılmış olan ve en küçük kareler regresyon yönteminin kullanıldığı bir diğer çalışmada, 1960-1980 dönemi verileri baz alınmıştır. Reel Kamu harcamaları ve reel ekonomik büyüme gibi

değişkenlerin kullanıldığı çalışmada, kamu harcamalarında gerçekleşen artışın ekonomik büyümedeki artıştan etkilendiği kanaatine varılmıştır. Yani Landau'nun yapmış olduğu bu çalışmada ekonomik büyümeden kamu harcamalarına yönelik tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca Landau tarafından 1983 yılında 104 ülke baz alınarak yapılan bir diğer çalışmada ise , kamunun tüketim üzerine yaptığı harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin zıt yönlü olduğu anlaşılmıştır.

Conte ve Darrat (1988) ise OECD ülkelerinde kamunun büyüklüğü ile reel ekonomik büyüme kavramları arasında nedensel bir ilişkinin varlığını Granger Nedensellik Yaklaşımından hareketle incelemiştir. OECD ülkelerinin bir kısmında kamunun büyüklüğü ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir ilişki gözlemlenmişken bir kısmında negatif bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır. Çalışmanın sonunda bu iki değişkenin farklı etkiler yarattığı anlaşılmıştır. Ayrıca çalışmada ele alınan OECD ülkelerinin büyük bir kısmında kamusal büyüme ile gerçekleşen ekonomik büyüme arasında önemsenecek düzeyde bir etkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Scully (1989), az gelişmiş ve gelişmiş 115 ülkenin verilerini kullanarak bağımlı değişken olarak reel kamu harcamalarını, bağımsız değişken olarak ise reel ekonomik büyümeyi 1960-1980 yılları arasındaki dönemi esas alarak incelemiştir. En küçük kareler regresyon yönteminin kullanıldığı çalışmada, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ortaya çıkan birliktelik ele alınmıştır. Bu çalışma sonucunda ise ekonomik büyümenin kamu harcamalarını tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kamu harcamalarında ortaya çıkan artışın ekonomik büyümeden dolayı gerçekleştiği anlaşılmıştır.

Barro (1991), 98 ülkeyi kapsayan çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1960-1985 dönemini dikkate alarak yatay kesit analizini kullanmış ve bu ilişkinin negatif yönlü bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan bu çalışmanın sonucunda kamunun yatırımları sayesinde ortaya çıkan verimlilik artışının büyüme üzerinde pozitif bir etki yarattığını gözlemiştir.

Oxley (1994), tarafından İngiltere ele alınarak yapılmış olan çalışmada kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişki 1870-1913 yılları ele alınarak incelenmiştir.Yapılan analizde eş bütünleşme testinin uygulandığı görülmüştür.Çalışmada kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğu anlaşılmıştır.Ayrıca Granger nedensellik testi kullanılarak yapılan çalışmada değişkenler arasındaki ilişki ele alınmıştır ve ortaya çıkan sonuçta; ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişkinin olduğu kanaatine varılmıştır.

Devarajan vd. (1996), tarafından 43 gelişmekte olan ülke verileri üzerine yapılan çalışmada 1970-1990 yıllarını kapsayan bu çalışmada kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri panel veri yöntemi ve en küçük kareler yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada bir kısım harcamaların sağlık, ulaşım gibi pozitif yönlü bir etki yarattığı ancak savunma ve eğitim harcamalarının negatif yönlü bir etkisi olduğu görülmüştür. Çalışmanın sonunda yazarların görüşü gelişmekte olan ülkelerde cari harcamaları gerçekleştirmek için sermaye harcamalarında yanlış tahsis yapıldığı yönünde olmuştur.

Kweka ve Morrisey (2000), yaptıkları çalışma ile Tanzania ekonomisi için kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 1965-1996 yıllarının verileri üzerinden incelemiş ve çalışmalarında eş bütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde verimli kamu harcamalarında meydana gelen artışın düşük büyüme hızıyla karşılık bulduğu, tüketim harcamalarında meydana gelen artışın ise negatif büyüme ile sonuçlandığı kanaatine varılmıştır.

Al Faris (2002), çalışmasında ise Suudi Arabistan Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman, Bahreyn ve Katar gibi Körfez ülkelerini incelemiştir. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelerken Kointegrasyon ve Granger Nedensellik Testlerini ele almıştır.Analizdeki sonuçlardan Wagner hipotezini doğrular neticelere ulaşılmıştır.Ayrıca çalışmada ele alınan ülkelere Bahreyn hariç hepsinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme açısından kuvvetli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Sjöberg (2003), ise incelemesini İsveç için kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkilerini 1960-2001 yıllarını kapsayacak şekilde yapmıştır. Bu çalışmada en küçük kareler yöntemi ele alınmıştır. Çalışmada özel yatırım harcamalarının büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve bu nedenle özel yatırım harcamalarına daha çok dikkat edilmesi gerektiği düşüncesi vurgulanmıştır. Çalışmada kamu transfer harcamaları ile faiz harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği ancak özel yatırım harcamaları ile birlikte özel tüketim harcamaları, kamu yatırım harcamaları ve kamu tüketim harcamalarının ise ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğinin ifade edildiği gözlemlenmiştir.

Gupta vd., (2005), düşük gelirli 30 ülke için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1990-2000 yıllarını kapsayan dönemlerin verilerini GLS analizini esas alarak analiz etmişlerdir. Bu analizde yatırım harcamaları ve ücret dışında kalan mal ve hizmetler için yapılan harcamalardaki artış ile ekonomik büyümenin sağlanacağı anlaşılmıştır. Analizde ele alınan bu koşulun gerçekleşmesi ile ekonomik büyüme üzerinde kamu yatırım harcamalarının daha fazla etki yaratacağı görülmüştür. Ancak bu durumun tersi halinde bu olumlu etkinin çok daha düşük olacağı ileri sürülmüştür.

Huang (2006), Tayvan için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişkiyi 1966-2002 yılları verilerini kullanarak araştırmıştır ancak yapmış olduğu çalışmada Wagner Kanunu'nu doğrulayan bir bulgu elde edememiştir.

Bose vd. (2007), gelişmekte olan 30 farklı ülke verilerini harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ortaya çıkan ilişkiyi 1970-1980 dönemini dikkate alarak, görünüşte ilişkisiz regresyon ve panel veri analizi kullanılarak incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığı, ancak yapılan cari harcamaların ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı hipotezi test edilmiştir.

Guerrero ve Parker (2007), tarafından yapılan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik verilerinin 1972-2004 yılları için incelendiği çalışmada Kointegrasyon ve

Granger Nedensellik testleri kullanılmıştır. Bu analiz neticesinde Wagner Kanunu'nu destekler bir neticeye ulaşılmıştır. Ancak Liu vd. (2008), tarafından yapılan ve 1947-2002 yıllarını kapsayan bir başka çalışmada Wagner Kanunu'nun tersine Keynesyen teoriyi destekler nitelikte sonuçlara varılmıştır.

Ávila ve Strauch (2008), Avrupa Birliği üyesi 15 ülke verileri kullanılarak yapılan ve 1960-2000 yıllarını esas alan çalışmada FMOLS modeli uygulanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda ekonomik büyüme üzerinde oluşan pozitif bir etkinin kamu yatırım harcamaları ile gerçekleşebileceği gözlemlenmiştir. Fakat toplam kamu harcamalarının ise ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumsuz bir faktör olduğu anlaşılmıştır.

Alam vd. (2010), gelişmekte olan Asya ülkelerinin ekonomik verilerini ele alarak ve 1970-2005 yıllarını kapsayacak şekilde panel eş bütünleşme yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Yapılan çalışmada bu ülkelerde sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmanın sonunda ise bu harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca yapılan bu harcamaların devamlılığı sayesinde sürdürülebilir ve hızlı bir büyüme sağlanacağı anlaşılmıştır.

Durevall ve Henrekson (2011), İsveç'in ekonomik verileri 1800-2006 yıllarını kapsayacak, İngiltere'nin ekonomik verileri ise 1830-2006 yıllarını kapsayacak şekilde yıllık zaman serisinin kullanılması ile incelenmiştir. Çalışmada kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişki Wagner Kanunu ve ratchet etkisi ele alınarak test edilmiştir. Yapılan çalışma ile yazarlar farklı bir bakış açısı ile bu durumu yorumlamaya çalışmıştır. Çalışmada Wagner Kanunu'nun uzun dönemde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan kamu harcamalarında meydana gelen artışın ratchet etkisinden kaynaklanmadığı anlaşılmıştır.

Christie (2012), tarafından yapılmış olan ve Asya, Avrupa, Orta Asya (ECA) ülkeleri olarak ifade edilen ve 136 ülkeyi kapsayan çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1971-2005 dönemi verileri ile ele alınmıştır. Çalışmada yazar panel veri analizini kullanarak ele aldığı ülkelerde yapılan kamu harcamalarının

ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu bir etkisinin olduğu kanaatine varmıştır. Görüldüğü üzere gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin ele alındığı belirli dönemlerin verileri kullanılarak yapılmış olan ve literatürde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin test edildiği, sayısız çalışma mevcuttur. Literatür taramasında yurtdışında yapılan bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında bu etkinin olumlu ya da olumsuz çıktığı ve birbiriyle çelişen sonuçlara ulaşılmış olan bir çok çalışmaya rastlanmıştır. Kimi çalışmalarda Wagner Kanunu'nun geçerli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır, (Ram, 1986; Guerrero ve Park, 2007 ; Al Faris, 2002), ancak bazı çalışmalarda ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında hiçbir ilişkinin olmadığı da gözlemlenmiştir (Huang, 2006; Bose vd.,2007; Liu,2008).

Tüm bu çalışmalara ilaveten literatür taramasında Tablo 9'da sunulan çalışmalara da rastlanılmıştır.

Çeşitli ülkeler üzerinde yapılan çalışmalar aşağıdaki tabloda kronolojik olarak sıralanmıştır. Bu tablo ile yapılan çalışmalar, konunun daha iyi anlaşılması için yapılan testlerin türüne ve analiz sonuçlarına göre sınıflandırılmıştır.

Tablo 9. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Yabancı Literatür

ÇALIŞMANIN YAZARI VE YILI	DÖNEM	ÜLKELER	YÖNTEM VE BULGULAR
Peacock-Wiseman (1961)	1890-1955	İngiltere	Peacock-Wiseman Modeli ve Granger nedensellik testi kullanılarak hazırlanan çalışmada Wagner kanununun İngiltere verileri ele alındığında olumlu olduğu görülmüştür.
Singh-Sahni (1984)-	1926-1980	Kanada	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi ile hazırlanan çalışmada, reel GSYİH bağımlı değişken olarak ele alınmış ayrıca bağımsız değişken olarak ise reel Kamu harcamaları kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda kamu harcamalarından ekonomik büyüme üzerine tek yönlü bir nedensellik gözlemlenmiştir.
Yaser-Rajan (1985)	1950-1982	Gelişmekte Olan 17 ülke ve 11 Endüstriyel Piyasa Ekonomisi Ülkesi	En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi kullanılarak yapılan inceleme neticesinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi yarattığı anlaşılmıştır.

Ram (1986)	1950-1980	Türkiye dahil 115 ülke	Panel Veri Seti Tekniğinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda ele alınan Ülkelerin % 60'ında Wagner kanununun geçerli olduğu görülmüştür.
Rao (1989)	1960-1980	48 Ülke	Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında meydana gelen nedensellik ilişkisinin ele alındığı bu çalışmanın sonucunda ise; kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkarttığı etkinin, yöntemin kullanıldığı ülkeye göre değiştiği gözlemlenmiştir.
Nagarajan, Spears, (1990)	1925-1976/ 1950-1980.	Meksika	En küçük kareler regresyon yönteminin dikkate alınarak hazırlanmış olan çalışmanın sonuç kısmında; ekonomik büyümenin kamu harcamalarını tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ile etkilediği anlaşılmıştır.
Barro (1991)	1960-1985	98 ülke	Yatay kesit analizinin kullanıldığı çalışmanın neticesinde ekonomik büyüme ile kamu harcamaları değişkenleri arasında pozitif bir ilişkinin olmadığı değişkenlerin birbirine negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Henrekson (1993)	1861-1990	İsveç	Engle-Granger koentegrasyon yöntemi ile en küçük kareler regresyon yöntemleri kullanılarak ele alınan veriler ışığında ulaşılan sonuçta, Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ile etkilediği anlaşılmıştır.
Oxley (1994)	1870-1913	İngiltere	Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik yönteminin kullanılması ile yapılan çalışma sayesinde; ekonomik büyümenin kamu harcamalarını tek taraflı bir nedensellik ilişkisi ile etkilediği görülmüştür.
Shantayanan vd. (1996)	1970-1990	Sahra Altı Afrika Doğu ve Güney Asya ve Latin Amerika gibi ülkeleri ele alan ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu 43 ülke	Panel veri modeli kullanılarak ele alınan veriler neticesinde ortaya çıkan çalışmada incelenen ülkelerde genel olarak; cari harcamalarda meydana gelen artışların ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Strauss (1998)	1970-1993	21 gelişmiş ülke, 43 az gelişmiş ülke olmak üzere toplamda 64 ülke	Regresyon analizi yöntemi ile ulaşılan sonuçlar kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi önemli bir şekilde etkilemediği ve özellikle az gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarında ortaya çıkan artışların, yükselen bütçe açıkları ve borçlanmaya neden olmasından dolayı, yapılan kamu harcamalarının

			ekonomik büyümei negatif yönde etkilediğini göstermiştir.
Asseery-Law Perdikis (1999)	1950- 1980	Irak	Johansen-Juselius koentegrasyon yöntemi, Engle-Granger ile Granger Nedensellik analizlerinin birlikte kullanılması sonucunda elde edilen bulgularla Irakta Kamu harcamalarının ekonomik büyümei etkilediği yönünde bir kanaate varılmıştır.
Arghyrou (2000)	1970- 1990	Yunanistan	Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi ile ele alınan veriler sonucunda kamu kesimi tarafından yapılan yatırım harcamalarının uzun vadede büyümei olumlu olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Heitger (2001)	1960- 2000	21 OECD ülkesi	Panel veri setinin kullanıldığı çalışmada kamu harcamalarından ekonomik büyümee yönelik pozitif bir etki meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır.
Al-Faris (2002)	1970- 1997	Körfez Bölgesi Ülkeleri	VAR analizi kullanılarak ele alınmış olan veriler neticesinde, Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üstünde olumlu bir etki yarattığı gözlemlenmiştir.
Sjöberg (2003)	1960- 2001	İsveç	Sıradan en küçük kareler yöntemi ile hazırlanmış olan çalışmanın ulaştığı sonuca göre özel yatırım harcamalarının ekonomik büyümei pozitif yönde etkilediği görülmüştür.
Ramayandi (2003)	1969- 1999	Endonezya	Kointegrasyon yönteminin kullanıldığı analizde kamu harcamalarında meydana gelen artışın ekonomik büyümei uzun ve kısa dönemde olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Bose vd. (2003)	1970- 1990	Gelişmekte olan 30 ülke	Panel veri analizi ile görünüşte ilişkisiz regresyon analizi yöntemleri kullanılarak yorumlanan veriler neticesinde; Kamu tarafından yapılan yatırım harcamalarının GSYİH üzerindeki katkısının anlamlı olduğu ayrıca bu katkının pozitif yönde olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan bu etkileşimin ekonomik büyüme ile de ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Fakat çalışmada cari harcamaların ise herhangi bir anlam ifade etmediği gözlemlenmiştir.
Torgler (2004)	1981- 2001	İsviçre	Panel veri tekniği kullanılarak yapılmış olan bu çalışmada hükümetin büyüklüğü ve yapmış olduğu kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kuvvetli bir şekilde negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir.
Loizides ve Vamvoukas	1948-	Yunanistan,İrlanda	Kointegrasyon ve Granger

(2005)	1995	ve İngiltere	nedensellik Testlerinin kullanılması sonucunda elde edilen veriler ile birlikte değerlendirildiğinde çalışmada incelenen ülkelerden biri olan Yunanistan'da Wagner'in görüşlerini doğrulayan sonuçlar elde edilmiştir.İrlanda verileri ele alındığında ise (1960-1995) yıllarında kamunun genişlemesinin ekonomik büyüme üzerinde engelleyici etkisinin olduğu anlaşılmıştır.Ayrıca Yunanistan verilerinin neticesine benzer bir sonuç İngiltere içinde tespit edilmiştir.
Huang (2006)	1979-2002	Çin ve Tayvan	Çin ve Tayvan gibi iki ülkenin ekonomik verileri sınır testi yaklaşımı kapsamında irdelenmiştir.Çalışmanın sonucunda analizin gerçekleştirildiği ülkelerde Wagner Yasasını destekler yönde bir bulguya rastlanılmamıştır.
Narayan v.d. (2007)	1970-2002	Fiji	Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testinin kullanılması sonucunda elde edilen veriler; uzun vadede milli gelirden kamu harcamalarına doğru Granger nedensellik ilişkisinin olduğunu doğrular niteliktedir.
Kelly (2007)	1970-1989	73 ülke	Panel veri yöntemi ile yapılmış olan analiz neticesinde kamu yatırım harcamalarının ve sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği ifade edilmiştir.
Ávila ve Strauch, (2008)	1960-2000	AB'ye üye 15 ülke	FMOLS modeli ile ele alınmış olan verilerin incelenmesi neticesinde bu ülkelerde yapılan toplam kamu harcamaları değerlendirildiğinde, bu harcamaların ekonomik büyümeyi olumsuz bir şekilde etkilediği, ayrıca kamu yatırım harcamalarının ise ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.
Hirnisca vd. (2009)	1965-2006	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN-5)	Analiz yapılırken Peseran sınır testi ile Stock Watson DOLS yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Yapılan çalışmada ele alınan ülkelere, Tayland, Endonezya, ve Singapur dikkate alındığında bu ülkelerde savunma harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde bir ilişki içinde olduğu bulunmuştur. Ancak Singapur için çift yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.Ayrıca Tayland ile Endonezya'da savunma harcamalarından ekonomik

			büyümeye yönelik tek taraflı bir ilişki elde edilmiştir. Malezya ve Filipinler gibi farklı ülkelerde ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir
Alexiou (2009)	1995-2005	Güneydoğu Avrupa'da yer alan 7 ülke	OLS, FEM ve RCM yöntemleri kullanılarak yapılmış olan bu çalışmada ise ekonomik büyümenin kamu harcamalarından pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.
Alam vd. (2010)	1970-2005	Gelişmekte olan Asya ülkeleri	Panel eş bütünleşme yönteminin kullanılması ile hazırlanan çalışmada sosyal alanlara yönelik olarak yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu bit etki yarattığı tespit edilmiştir.
Christie, (2012)	1971-2005	Asya, Avrupa-Orta Asya (ECA) ülkeleri	İncelenen ülke verileri kullanılarak panel veri analizi ile yapılmış olan çalışmanın neticesinde; ekonomik büyümenin kamu harcamalarından olumlu bir şekilde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.2. Türkiye için Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Literatür

Bir başka açıdan Türkiye için belirli bir dönemin ele alındığı ve kamu harcamaları ile ekonomik büyüme üzerinde meydana çıkan etkilerin incelendiği çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Türkiye ele alınarak yapılan çalışmaların bir çoğunda genel olarak Wagner Kanunu ve Keynes hipotezi test edilmiştir. Buradan hareketle Türkiye için yapılan çalışmalara değinecek olursak; Yamak ve Küçükkale (1997), Türkiye için yapmış oldukları çalışmalarında 1950-1994 dönemlerini içeren ekonomik verileri , Engle-Granger ile Johansen- Juselius eş bütünleşme testleri kullanılarak analiz etmiştir. Bu çalışma sonucunda araştırmacılar; Türkiye'de yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi uzun dönemde etkilediğini görmüşlerdir.

Terzi (1998), Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyümeye ilişkin 1938-1995 yılları verilerini ele almıştır. Çalışmada zaman serisi yöntemi kullanılmıştır ve Wagner Kanunu test edilmiştir. Araştırma kapsamında yazar ulusal gelirin kamu harcamalarını etkilediğini gözlemlemiştir ve yapmış olduğu çalışmasında Wagner Kanunu'nu doğrular sonuçlara ulaşmıştır.

Demirbaş (1999), tarafından Türkiye için yapılan çalışmada ise ekonomik büyümenin kamu harcamalarından her hangi bir şekilde etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca Taşseven (2000), Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerini 1960-1998 yılları için ele alarak Wagner kanununu farklı bir bakış açısı ile değerlendirmiştir. Yazar yapmış olduğu bu çalışmasında Wagner Kanunu'nu destekleyen sonuçlara ulaşmıştır.

Ulutürk (2001), Türkiye ekonomik verilerini 1963-1993 yıllarını kapsayan ve beş yıllık kalkınma planlarının başladığı yıl olan 1963 yılı başlangıç olarak seçtiği araştırmasında, verileri incelemek için iki sektörün ele alındığı üretim fonksiyonu modelini kullanmıştır. Çalışma sonunda Türkiye'de yapılan kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir etki olduğu gözlemlenmiştir.

Ulutürk (2001), çalışmasında kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediğini ayrıca büyük bir kamu kesiminin ekonomik büyümeyi hızlandırarak kamu harcamalarının ekonomik büyümeye yön verdiğini görmüştür. Yazar inceleme döneminde kamu harcamalarında meydana gelen artışın ekonomik büyümeye olumlu etkisinin olduğunu ve pozitif bir etki ortaya çıktığını gözlemlemiştir. Ayrıca çalışmada özel sektör üzerinde meydana gelen pozitif dışsallık etkisinin kamu kesiminden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan yapılan analiz ile birlikte kamu harcamalarından ekonomik büyümeye yönelik ortaya çıkan olumlu ilişkinin kamu kesiminde meydana gelen faktör verimliliğinin özel sektördeki faktör verimliliğinden yüksek oluşundan kaynaklandığı kanaatine varılmıştır.

Uzay (2002), tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise Türkiye için ekonomik verileri 1971-1999 dönemi ile sınırlı olarak ele alınmıştır. Ve çalışmada iki sektörlü üretim fonksiyonu kullanılmıştır. Bu çalışma ile kamu harcamalarındaki artış ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Yapılan çalışma neticesinde ulaşılan sonuç; Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik büyümenin yapılan kamu harcamalarında meydana gelen artışlardan olumlu bir şekilde etkilendiği yönünde olmuştur.

Sarı (2003), Türkiye ekonomik verilerini toplam kamu harcamaları ile kamu harcamalarının alt bileşenlerini meydana getiren üçer aylık veriler ile ele almıştır. Çalışma 1987-2000 yılları ile sınırlandırılmıştır. Yazar yapmış olduğu çalışma ile Türkiye'de Wagner Kanunu'nu destekleyen sonuçlara ulaşmıştır.

Ancak Bağdigen ve Çetintaş (2003), tarafından Türkiye için 1965-2000 dönemi ekonomik verileri ele alınarak yapılan bir diğer çalışmada ise Wagner Kanunu'nu destekleyen her hangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Ayrıca Kar ve Taban (2003), tarafından Türkiye için ortaya konulmuş olan bir diğer eserde ise kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişki 1971-2000 dönemi verileri kullanılarak eş bütünleşme testi ile değerlendirilmiştir. Çalışma kamu harcamalarını oluşturan eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları ile altyapı harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde meydana getirdiği etkileri incelemiştir. Çalışmanın sonunda altyapı harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Fakat sosyal yönü ağır basan sosyal kamu harcamalarının ise ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği anlaşılmıştır. Ayrıca çalışmanın sonuç kısmında ekonomik büyüme üzerinde sağlık harcamalarının negatif bir etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Arısoy (2005), Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2003 yılları arasındaki 53 yıllık ekonomik verileri dikkate alarak analiz etmiştir. Bu çalışmada ise toplam kamu harcamaları hariç olmak üzere uzun dönem dikkate alınmıştır. Çalışmada ekonomik büyüme, ekonomik tasnif usulüne göre cari harcamalardan ayrıştırılmıştır. Ayrıca ekonomik büyümeden yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve transfer dışı harcamalardan oluşan kamu harcamalarına yönelik tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Yine aynı yılda Işık ve Alagöz (2005), tarafından yapılmış olan ve Türkiye'de meydana gelen ekonomik büyümenin ele alındığı çalışmada 1985-2003 verileri kullanılmıştır. Bu çalışma ile kamu harcamalarının ekonomik büyümeden pozitif olarak etkilediği görülmüştür. Ayrıca ekonomik büyümenin kamu harcamalarını tek taraflı bir nedensellik ilişkisi içerisinde etkilediği görülmüştür.

Işık ve Alagöz (2005), yapmış oldukları bir başka çalışmada ise Türkiye'yi kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi kapsamında 1985-2003 yılları için incelemişlerdir. Yazarlar tarafından yapılmış olan bu çalışmada Eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Yazarlar çalışmanın sonunda ise Türkiye için Wagner Kanunu'nu destekleyen bulgulara ulaşmıştır.

Yine Çavuşoğlu (2005), tarafından Türkiye için ekonomik veriler 1923-2003 ve 1950-2003 yılları ile ARDL Sınır Testi kullanılarak incelenmiş ancak yapılan bu çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında Wagner Kanunu'nu reddeden sonuçlara ulaşılmıştır.

Gacener (2005), tarafından yapılan bir başka çalışmada ise, Türkiye için ekonomik verilerin kullanıldığı 1987-2003 dönemi dikkate alınarak elde edilen sonuçlar Wagner Kanunu esas alınarak yorumlanmış ve bu suretle kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişki incelenmiştir. Söz konusu çalışmada Granger nedensellik, Vektör Otoregresyon (VAR), Johansen-Juselius (JJ) Eş-bütünleşme Testleri uygulanarak veriler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda Türkiye'de yapılan kamu harcamalarının uzun dönemli bir ilişki içerisinde ekonomik büyümeyi etkilediği gözlemlenmiştir. Çalışmada Wagner Kanunu'nu destekler nitelikli sonuçlara ulaşılmış olup; Türkiye'de ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ile birlikte kamu harcamalarında meydana gelen artışın ekonomik büyümeden daha hızlı olduğu gözlemlenmiştir.

Ay (2006), ise Türkiye ekonomik verilerini 1980-2005 dönemini baz alarak incelemiştir. Bu çalışmada yazar VAR analizini kullanmıştır. Eserde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında var olan ilişki ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda ise kısa dönemde yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilemediği, fakat uzun dönem dikkate alındığında kamu harcamaları ile ekonomik büyümenin ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Hızarcı (2007), tarafından Türkiye 'deki kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında ortaya çıkan ilişki 1950-2005 yıllarını esas alarak çeşitli modeller kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada (Peacock-Wiseman , Goffman-Mahar, Musgrave ve Gupta-Michas modelleri) kullanılarak ilgili dönemlerde yalnızca

GSMH içerisinde kişi başı kamu harcamalarına yönelik tek taraflı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Bu sonuç (Gupta-Michas modeli) desteklemektedir.

Altay ve Altın (2008), tarafından yapılmış olan çalışma ile Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1980-2005 arası dönemi ile incelenmiştir. Bu çalışmada En Küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada yazarların ele aldıkları iki sektörlü üretim fonksiyonu modeli analiz edilmiştir. Analizin sonuç kısmında Türkiye’de yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Ayrıca analizin yapıldığı yıllarda ortaya çıkan faktör verimliliğinin kamu sektöründe düşük olduğu fakat özel sektörde daha yüksek olduğu fikri ağır basmıştır.

Bakış vd. (2008), ise Türkiye için uzun dönem ekonomik verileri kullanılarak ve 1924-2003 yıllarını kapsayacak şekilde yapılan çalışmalarında Korelasyon, Johansen Koentegrasyon ve Granger Nedensellik Analizlerini kullanmışlardır. Bu çalışmada kamu sektörü tarafından yapılan yatırım harcamaları, eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları ile birlikte reel ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu anlaşılmıştır. Ancak askeri harcamaların Türkiye’de gerçekleşen ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkarttığı etkinin negatif yönde olduğu anlaşılmıştır.

Demir ve Sever (2008), Türkiye’de yapılan kamu altyapı harcamaları ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişkiyi 1980-2007 dönemine ait verileri kullanarak, VAR analizini yorumlayarak incelemiştir. Çalışmada turizm sektörü, sanayi sektörü ve ulaşım sektörlerine yönelik yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde artış yarattığı ifade edilmiştir.

Bağdiğer ve Başer (2009), yılındaki çalışmalarında ise Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto Nedensellik analizi ile birlikte Granger Nedensellik Testini kullanarak test etmiştir. Yazarlar tarafından yapılan bu çalışmada Türkiye’deki kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi herhangi bir şekilde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Uysal ve Mucuk (2009), ise Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini 1980-2006 dönemini ele alarak Johansen-Juelius koentegrasyon testi ile

incelemiştir. Analizin sonunda iki değişken arasında karşılıklı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca hata düzeltme modelinin kullanılması ile kısa vadede kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi tek taraflı bir ilişki çerçevesinde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Selen ve Eryiğit (2009), tarafından yapılan farklı bir çalışmada ise Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi 1923-2006 yıllarına ait ekonomik veriler ile Wagner Kanunu ele alınarak incelenmiştir. Türkiye örneği, toplam kamu harcamaları, GSMH ile nüfus verileri kullanılarak uzun dönem dikkate alınmak suretiyle araştırılmıştır. Koentegrasyon analizi ile birlikte Johansen analizi uygulanan bu çalışmada, Türkiye için Wagner Kanunu'nun geçerli olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca GSMH'nin kamu harcamalarını olumlu bir şekilde etkilediği gözlemlenmiştir.

Başar vd. (2009), yılındaki çalışmasında ise Türkiye örneğini kamu harcamaları ve büyüme ilişkisi ile 1975-2005 dönemi yıllık verilerinden hareket ederek incelemiştir. Yazarlar çalışmalarında Sınır Testi Yaklaşımını kullanarak Türkiye için Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezini test etmiştir. Analizde uygulanan eş bütünleşme testi, Türkiye'de yatırım harcamaları ve transfer harcamalarının GSMH'yi uzun dönemde etkilemediğini göstermiştir. Bu açıdan yapılan çalışmada analiz edilen dönemler için Wagner ve Keynes tarafından kamu harcamaları üzerine ortaya atılan hipotezlerin ikisinin de Türkiye örneği için her hangi bir etki yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Fikir (2010), yılında yapmış olduğu doktora çalışmasını Türkiye'deki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2007 yılları ile sınırlayarak derinlemesine analiz etmiştir. Çalışmada VAR analizi, Varyans Ayırıştırma, Etki-Tepki analizleri kullanılarak sağlık harcamaları, savunma harcamaları ve eğitim harcamaları gibi kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini sınırlamıştır. Bu çalışmanın neticesinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin düşük olduğu ve hatta genel anlamda iki değişkeninin birbiri üzerinde etkisiz olduğu anlaşılmıştır.

Bir başka çalışma Tan vd.,(2010), tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu çalışmada Gecikmesi-Genişletilmiş VAR modeli kapsamında Toda-Yomamoto tarafından

önerilmiş olan Wald test istatistiği tekniği kullanılmıştır. Böylece Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezi Türkiye için test edilmiştir. Bu çalışmada altyapı harcamalarının GSYİH'yi nedensellik ilişkisi çerçevesinde etkilediği, eğitim harcamaları ve GSYİH'nın ise birbirlerini çift yönlü bir nedensellik ilişkisi içinde etkilediği gözlemlenmiştir. Ancak sağlık harcamalarının GSYİH'yi herhangi bir şekilde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kanca (2011), tarafından Türkiye için 1980-2008 yılları ekonomik verilerinin ele alındığı çalışmada yazar kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkarttığı ilişkinin yönünü anlamaya çalışmıştır. Bu çalışmada Eş Bütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi kullanılmıştır. Diğer taraftan bu çalışmada kısa dönemde Keynesyen Hipotezin unsurları kabul edilmişken uzun dönemde Wagner Kanunu kabul edilmiştir.

Nişancı v.d. (2011), yapmış oldukları farklı bir çalışmada Türkiye'de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2010 yılları verilerini kullanarak incelemiştir. Diğer taraftan Wagner Kanunu ve Keynes Hipotezi bu çalışma ile test edilmiştir. Engle-Granger ve Granger nedensellik testleri uygulanarak kısa dönemde milli gelir ile kamu harcamaları arasında bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Uzun dönemde ise milli gelirin kamu harcamalarını tek yönlü nedensellik ilişkisi ile etkilediği görülmüştür.

Yilgör ve Ertuğrul (2012), yaptıkları çalışmada Türkiye'deki kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini ve 1980-2010 yılları verilerine dayanarak incelemiştir. Çalışmada VAR ve etki-tepki analizi kullanılmış çalışma sonucunda Türkiye'deki cari harcamalar, transfer harcamaları ve toplam harcamaların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğunu gözlemlemişlerdir. Ancak çalışmada ekonomik büyümenin yatırım harcamalarından herhangi bir şekilde etkilemediği anlaşılmıştır.

Mızırak ve Üçler (2012), yapmış oldukları çalışmada ise Türkiye için kamu harcamaları büyüme arasındaki ilişkiyi 1970-2009 dönemine ilişkin verileri ARDL sınır testi yöntemini kullanarak test etmişlerdir. Bu çalışma ile ekonomik büyümenin

cari harcamalar ve yatırım harcamalarından olumlu bir şekilde etkilendiği ancak transfer harcamalarında yapılan değişikliklerin ise ekonomik büyümeyi olumsuz bir şekilde etkilediği gözlemlenmiştir.

Ayrıca Kabaklı ve Er (2014), yapmış oldukları çalışma ile Türkiye ekonomik verilerini 1930-2012 dönemi için Wagner Yasası'nın Musgrave modelini kullanarak ele almışlardır. Çalışmada Wagner Yasası Türkiye açısından sınır testi yaklaşımı ile ele alınmıştır ve analizin sonunda Türkiye'de Wagner Yasası'nı destekleyen sonuçlar olduğu gözlemlenmiştir.

Ulucak ve Ulucak (2014), ise Türkiye üzerinde yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini 1950-2011 verilerini kullanarak ve Keynes ile Wagner tarafından geliştirilmiş olan yaklaşımlardan hareketle test etmiştir. Ancak her iki düşüncenin de Türkiye için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak iki hipoteze ilişkin sonuçlar karşılaştırılarak ele alındığında ise çalışmanın sonuç kısmında Türkiye için Wagner tarafından geliştirilmiş olan yaklaşımı destekleyen bulguların olduğu vurgulanmıştır.

Bakkal (2016), yapmış olduğu çalışmada ise Türkiye'de yapılan kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişkiyi 1980-2013 verilerini kullanarak FMOLS modeline göre incelemiştir. Bu çalışmada kamu kesimince yapılan cari harcamalar ile yatırım harcamalarının, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi uzun dönemde analiz edilmiştir. Çalışmada Türkiye'de uygulanan kamu mali yönetimi ile birlikte yapılan cari harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin 2006 yılından önceki dönemlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca analizin sonucunda cari harcamalarda meydana gelecek %100 artış ile ekonomik büyümeye %43 daha fazla katkı sağlanacağı sonucuna ulaşılmıştır. 2006 yılından önceki dönemlerde ise ekonomik büyüme üzerinde yapılan yatırım harcamalarının kısmi bir etki yarattığı görülmüştür. Ayrıca çalışmanın sonunda ortaya çıkan verilerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı kanaatine varılmıştır.

Türkiye üzerinde yapılan çalışmalar aşağıdaki tabloda kronolojik olarak sıralanarak daha iyi anlaşılması için yapılan testlerin türüne ve analiz sonuçlarına göre sınıflandırılmıştır.

Tablo 10 . Türkiye için Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Literatür

ÇALIŞMANIN YAZARI VE YILI	DÖNEM	ÜLKE	YÖNTEM VE BULGULAR
Krzyzaniak, (1974)	1950-1969	Türkiye	Esneklik Hesaplaması kullanılarak hazırlanan çalışmanın sonucunda reel kamu harcamalarının gelir esnekliği istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca çalışmada incelenen dönemlerde yapılan analizler sonucunda Türkiye için Wagner tarafından ile sürülen düşüncenin geçerli olduğu anlaşılmıştır.
Önder (1974)	1927-1967	Türkiye	Bu çalışmada ise Veri Karşılaştırması yöntemi kullanılarak Wagner hipotezi Türkiye için test edilmiştir ancak çalışmada elde edilen veriler ile kesin bir sonuca ulaşılamamıştır.
Yamak ve Zengin, (1996)	1950-1994	Türkiye	OLS Regression ve Kalman Filtre Yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada; Türkiye için Reel kamu harcamaları ile reel ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Wagner Yasasının çok sayıdaki farklı fonksiyonel biçimi arasından seçilmiş dört model açısından da geçerli olduğu gözlemlenmiştir.
Yamak ve Küçükkale (1997)	1950-1994	Türkiye	1997 yılında yapılan bu çalışmada Eş bütünleşme ve Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında elde edilen verilerin yorumlanması ile kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği, bu iki değişkenin ise yıllar itibarıyla birlikte hareket ettiği anlaşılmıştır.
Terzi (1998)	1938-1995	Türkiye	Basit Regresyon ve Eş-bütünleşme testleri kullanılarak hazırlanan çalışmanın sonucu Türkiye için Wagner Yasası'nın geçerli olduğunu destekleyen niteliktedir.
Ulusoy ve Zengin (1998)	1950-1994	Türkiye	OLS Regression ve Kalman Filtre Yöntemi ile hazırlanan çalışmada, ortaya çıkan veriler neticesinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki olduğu görülmüştür.
Terzi (1999)	1950-1995	Türkiye	Uyumlu Beklentiler Temelli Koentegrasyon Modelinin kullanıldığı bu çalışmada kamu harcamaları ile reel GSMH olarak ele alınan iki değişkenin birlikte hareket ettiği ve Eş bütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmış olup; Çalışmada Türkiye için Wagner kanununu destekleyici sonuca varılmıştır.
Günaydın (2000)	1950-1998	Türkiye	Türkiye ekonomik verileri dikkate alınarak yapılan çalışmada Johansen-Juselius Koentegrasyon ve Nedensellik Analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde Türkiye'de yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Taşseven (2000)	1960-1998	Türkiye	Johansen Eş-bütünleşme testi ile hazırlanan çalışmanın sonuçları Türkiye için Wagner Kanununu doğrulamaktadır.
Ulutürk (2001)	1963-1994	Türkiye	En küçük kareler yönteminin kullanılmış olduğu çalışma kapsamında Türkiye'de ekonomik büyüme artışının yapılan kamu harcamalarından kaynaklandığı ifade edilmiştir.
Kar ve Ağır (2002)	1926-1994	Türkiye	Granger nedensellik testi kullanılarak yapılan analiz sonunda, Türkiye'de eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru, ekonomik büyümeden ise sağlık harcamalarına yönelik bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.
Kar ve Taban (2003)	1971-2000	Türkiye	Eş bütünleşme yaklaşımının kullanıldığı çalışmada Türkiye'de yapılan eğitim harcamaları ve sosyal güvenlik harcamalarının pozitif bir etki ile ekonomik büyümeyi etkilediği, ekonomik büyümenin sağlık harcamalarından negatif yönde etkilendiği görülmüştür. Ayrıca yapılan altyapı harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Bağdigen ve Çetintaş (2003)	1965-2000	Türkiye	Nedensellik Analizi ve Engle-Granger Koentegrasyon yönteminin kullanıldığı analizde kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilemediği gözlemlenmiştir.
Artan ve Berber (2004)	1987-2003	Türkiye	Çoklu ko-entegrasyon tekniği dikkate alınarak yapılan çalışmada Türkiye'de kamu harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkilediği görülmüştür. Fakat kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediği yönünde bir nedensellik ilişkisine ulaşılamamıştır.
Çavuşoğlu (2005)	1923-2003 ve 1950-2003	Türkiye	Sınır testi yaklaşımı ile Türkiye verileri kullanılarak uzun dönemde ele alınan değişkenler arasında Wagner ilişkisini destekleyecek sonuçlara ulaşılamamıştır.
Ay (2006)	1980-2005	Türkiye	VAR analizi kullanılarak hazırlanan çalışmada Türkiye için kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında meydana gelen ilişki kısa dönemde her hangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı ancak uzun dönemde bir ilişki olduğu fikrine yer verilmiştir.
Hızarcı (2007)	1950-2005	Türkiye	Hsiao ve Granger Nedensellik teknikleri ile ele alınmış olan çalışmanın sonucunda Türkiye verileri açısından Wagner hipotezi reddedilmiştir.
Bağdigen Beşer (2009)	1950-2005	Türkiye	Granger, Hsiao, ve Toda-Yamamoto Nedensellik Analizlerinin kullanıldığı çalışmanın sonucunda Türkiye'de yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi herhangi bir şekilde etkilemediği anlaşılmıştır.
Tan vd. (2010)	1969-2003	Türkiye	Gecikmesi-Genişletilmiş VAR modelleri ile birlikte Toda-Yomamoto tarafından önerilen Wald test istatistiğinin kullanılması ile elde edilen çalışma sonunda Türkiye'de yapılan altyapı harcamalarından gayrisafi yurtiçi hasılaya yönelik bir nedensellik ilişkisinin varlığına ulaşılmıştır. Ayrıca eğitim harcamaları ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca yapılan bu çalışmada gayrisafi yurtiçi hasılanın

			sağlık harcamalarından etkilenmediği anlaşılmıştır.
Altunç (2011)	1960-2009	Türkiye	ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile Vektör Otoregresif (VAR) Granger nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi ile ele alınan veriler neticesinde Türkiye'de yapılan kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Wagner Kanununu destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca kamu harcamalarının bileşenlerinin ekonomik kategoriye göre ayrıştırılması ile nedenselliğin yönünde değişiklik olduğu anlaşılmıştır.
Yüksel ve Songur (2011)	1980-2010	Türkiye	Engle- Granger eş bütünleşme testi ile Granger nedensellik testinin kullanılması ile hazırlanan analiz sonucunda Türkiye'de borç faizi için yapılan ödemelerin dikkate alınmadığında, değişkenlerin diğerlerinin ekonomik büyüme ile arasında uzun dönemli bir ilişki içinde olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca ekonomik büyümenin cari harcamalar ile toplam kamu harcamalarından tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ile etkilendiği gözlemlenmiştir.
Mızırak ve Üçler, (2012)	1970-2009	Türkiye	ARDL Sınır Testi kullanılarak hazırlanan çalışmanın sonucunda ekonomik büyümenin cari harcamalar ile yatırım harcamalarından olumlu bir şekilde etkilendiği, transfer harcamalarından ise olumsuz bir şekilde etkilendiği anlaşılmıştır.
Altunöz (2014)	1975-2012	Türkiye	Toda- Yamamoto, Granger Nedensellik Testi ile hazırlanmış olan çalışmada Türkiye için 5 farklı model kullanılmış olup; 2. Model Türkiye için Wagner Kanunu'nu destekler nitelikte sonuçlar vermiştir.
Bakkal (2016)	1980-2013	Türkiye	FMOLS modeli ile hazırlanan çalışmanın sonucunda Türkiye'de cari harcamalarda meydana gelecek %100 artış ile ekonomik büyümeye %43 daha fazla katkı sağlanacağı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye'deki kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisini ölçmek amacıyla ekonometrik analizde kullanılan 1980-2017 dönemine ait yıllık veriler, Kalkınma Bakanlığı ve BÜMKO'nun resmi internet sitesinden temin edilmiştir. Bu çalışmada, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ilk önce bir bütün olarak ele alınmıştır. Daha sonra cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları bağlamında araştırılma yapılmıştır. Çalışmada bu amaç doğrultusunda, GSYİH (Y), cari harcamalar (CE), yatırımlar (I), borç faiz ödemeleri (DI), diğer transferler (OT) ve son olarak toplam kamu harcamalarından (G) yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Barro (1990) modelinden hareketle ekonominin üretim kapasitesine doğrudan etki eden reel harcama kalemleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Çalışmada E-Views6.0 ve Gauss 6.0 paket programları kullanılmıştır. Seriler doğal logaritması alınarak, analize dâhil edilmiştir.

Bu çerçevede, analizde kullanılan zaman serilerinin bütünleşme derecelerinin ve ortak trendlerin olup olmadığı gibi konuların bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca zaman serileriyle yapılan analizlerde, öncelikle modelde kullanılan serilerin durağan olup olmadığının sınılanması gerekmektedir. Bir zaman serisinin, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmiyorsa ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise durağandır. Bu çalışmada ele alınan zaman serilerinin durağanlık analizi, Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilmiş olan "Genişletilmiş Dickey-Fuller" (ADF) birim kök testi ve Philips; Perron (1988) kullanılarak yapılmıştır (Gül ve Yavuz, 2011: 78).

3.2.1. Birim Kök Testleri

Çalışmada, serideki yapısal kırılmayı dikkate almadan birim kökün varlığını araştıran testlerden birisi olan Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF) ile birlikte Phillips-Perron (PP) testleri kullanılmıştır.

3.2.1.1. ADF (Augmented Dickey-Fuller) Birim Kök Testi

Çalışmada zaman serilerinin durağanlığını tespit etmek için öncelikle Dickey & Fuller (1981) tarafından önerilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Çalışmada kullanıldığından da anlaşılacağı üzere Literatürde de en çok kullanılan yöntemlerden birisi ADF birim kök testidir. Bağdigen ve Başar (2009), yapmış oldukları analizde durağanlığın birim kökle tespitini, Gujarati (2004:814) tarafından yapılan çalışmadan hareketle kullanılmış oldukları aşağıdaki model ile ele almışlardır. Modelde bu dönemdeki değeri ifade eden Y_t değeri ile, formülde Y_{t-1} değeri olarak karşılık bulan bir önceki dönem arasındaki ilişki aşağıdaki şekilde bulunmaktadır.

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Burada ifade edilen modelde, Y değişkeninin t döneminde aldığı değeri (Y_t), $t-1$ dönemdeki değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi biçiminde kurulmaktadır. Ayrıca u_t ; ortalaması sıfır, σ^2 ; varyansı değişmeyen, ardışık bağımlı olmayan olasılıklı hata terimini ifade etmektedir. Eğer regresyonda ρ katsayısı, bir e eşit ($\rho=1$) bulunursa, Y_t olasılıklı değişkeninde birim kök sorununun var olduğu kabul edilmektedir. Yani bu model;

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

Haline gelmektedir. Diğer taraftan; ekonometride rassal yürüyüş olarak ifade edilmesi için birim kökü olan bir zaman serisinin olması gerekmektedir. Böyle bir sonucun elde edilmesi bir önceki dönemde değişkenin değerinin, maruz kalınan şokun sistemde kaldığını göstermektedir. Bu şokların kalıcı olması ise serinin durağan olmaması ve zaman içerisinde gösterdiği trendin olasılıklı olması anlamına gelmektedir. Modelde kullanılan denklemin her iki tarafından bir önceki değerleri çıkarılırsa yani bu değerlerin farkı alınırsa seri durağan olacaktır. Bu durumda ise model aşağıdaki şekli almaktadır;

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Burada; $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ (birinci fark) dir. Δ ; ise birinci farkın operatörüdür. $(\rho-1)$, δ olarak karşılık bulmaktadır. Denklemden $\rho=1$ olduğunda ise $\delta=0$ olacaktır. Ayrıca Y_t , bu durumda birinci farkı $I(1)$ alındığında durağan olacaktır. Eğer seriyi durağan yapmak için iki kez fark alma yoluna gidilirse bu işlem $I(2)$ olarak ifade edilecektir. Böylece serinin durağan hale getirilmesiyle kalıcı şoklar giderilmiş olur. Birim kök testi için ise aşağıdaki hipotezlerden yararlanılır:

$H_0: \delta=0, \rho=1$ ise; Y_t zaman serisi durağan değildir ayrıca normal dağılmamaktadır ve otokorelasyona sahiptir (birim kök vardır).

$H_1: \delta \neq 0$ ise; Y_t zaman serisi durağandır ve normal dağılmaktadır ancak otokorelasyona sahip değildir (birim kök yoktur).

$H_0: \rho=1$ hipotezi varsayımla hesaplanan istatistik değeri t istatistiği olarak bilinmektedir ve buna Dickey-Fuller testi denilmektedir. Aşağıda Dickey-Fuller testine ilişkin kullanılmakta olan formüllere değinilmiştir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{Sabit terimsiz ve trendsiz model}) \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{Sabit terimli model}) \quad (5)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 \text{trend} + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (\text{Sabit terimli ve trendli model}) \quad (6)$$

Burada, t ; zaman ya da bir başka ifadeyle genel eğilim değişkeni olup, trend doğrusal zaman trend faktörünü göstermektedir. Eğer u_t ardışık bağımlı ise yani bir başka şekilde ifade edilecek olursa hata terimi oto korelasyonlu ise kullanılacak regresyon modeli aşağıdaki gibi olacaktır

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 \text{trend} + \delta Y_{t-1} + \alpha_j \sum_{i=1}^m -\Delta Y_{t-i} + u_t \quad (7)$$

Burada optimal gecikme düzeyi ; m ile ifade edilmektedir. Hata terimlerinin ardışık bağımsız olmasını sağlayacak düzeyde gecikmeli fark terimleri modele katılmaktadır. Birim kökün varlığının söz konusu olması ise $\delta= 0$ ya da $\rho= 1$ koşulu ile gerçekleşecektir. Eğer bu modele DF sınaması uygulanırsa buna Genişletilmiş DickeyFuller (GDF) sınaması adı verilmektedir.

3.2.1.2. Phillips-Perron Testi (PP)

DF ve ADF testleri hata teriminin beyaz gürültüye sahip olduğunu; yani hata terimlerinin birbirinden bağımsız ve homojen dağılıma sahip olduğu varsayımı altında geçerlidir. Bu testlere alternatif olarak geliştirilen P-P durağanlık testinde hata terimlerine ilişkin beklenen değerin sifıra eşit olduğu ($E_t= 0$) varsayılmakla birlikte, hata terimlerinin değişen varyanslı hali ele alınmıştır. Başka bir ifadeyle, ADF testindeki varsayımlar yumuşatılmıştır (Enders, 1995;239). Bu test hareketli ortalama (MA) sürecini de göz önünde tutan (yani ARIMA içerikli) ve parametrik olmayan bir testtir. Aynı zamanda, bu test küçük örneklem için daha iyi sonuç vermektedir (Üçler, 2010: 165).

P-P testi Philips; Perron (1988)'e dayanmaktadır;

$$Y_t = a_0^* + a_1^* y_{t-1} + \mu_t \quad (8)$$

$$Y_t = \tilde{a}_0 + \tilde{a}_1 y_{t-1} + \tilde{a}_2 \left(t - T/2 \right) \mu_t \quad (9)$$

Bu modellerde, μ_t hata teriminin beklenen değeri, sıfır olmakla birlikte serisel bağımsızlık ve sabit varyans şartı yoktur. T, toplam gözlem sayısıdır. $(t-T/2)$ terimi, t trend değişkeninin sıfır etrafında normalize etmektedir. $(a_0^*$ ve $a_1^*)$ trendsiz modelin, $(\tilde{a}_0, \tilde{a}_1, \tilde{a}_2)$ trendli modelin sıradan EKK katsayılarını göstermektedir. Fakat burada hata terimleri arasında içsel bağlantının (serial correlation) olmadığı veya homojenlik varsayımı gereklidir. Bu açıdan bakıldığında DF testinin bağımsızlık ve homojenite varsayımları PP testinde terk edilmiş hata terimlerinin zayıf bağımlılığı ve heterojen dağılımı kabul edilmiştir. Böylece PP, Dickey-Fuller t istatistiklerini geliştirmesinde hata terimlerinin varsayımları konusundaki sınırlamaları dikkate almamıştır.

3.2.1.3. Johansen Eş bütünleşme Testi

Johansen yaklaşımı (Johansen 1988), eş bütünleştirici vektörlerin varlığını Maksimum olabilirlik tahmin yöntemi kullanılarak test etmektedir. Bu yaklaşım VAR (Vector Auto Regression) tahmininden oluşmaktadır ayrıca bu tahmin durağan olmayan serilerin farkları ile birlikte serilerin seviyelerini içermektedir. Modelin uzun dönemdeki özellikleri konusundaki bilgiler değişkenlerin seviyelerine ilişkin parametre matrisi ile saptanmaktadır. Ayrıca Johansen yöntemi, Dickey-Fuller yönteminin genelleştirilmiş bir halidir. Buradan hareketle birinci farklarında durağan olan iki değişkenden meydana gelen $[Z=(X,Y)]$ vektör otoregresif modelin aşağıdaki denklemdeki gibi olduğunu düşünersek;

$$Z_t = A_t Z_{t-1} + e_t \quad (10)$$

Yukarıdaki denklemde, $A_i (i = 1, 2, \dots, p)$ Z_{t-1} kapsamındaki değişkenlerin parametre matrisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Z_t kapsamındaki değişkenlerin birinci dereceden fark durağan oldukları varsayılırsa, yukarıda ki VAR modelini, serilerin hem birinci farklarını hem de seviyelerini kapsayacak şekilde aşağıdaki VAR modeline dönüştürmek faydalı olmaktadır.

$$\Delta Z_t = \sum_{t=1}^{p-1} \pi_1 \Delta Z_{t-1} + \pi Z_{t-p} + \hat{o}_t \quad (11)$$

Burada, π matrisinin rankı sıfır olduğunda, Z_t kapsamındaki hiç bir seri, diğer seri ya da serilerin doğrusal bir bileşimi olarak gösterilemez. Diğer taraftan, π matrisinin rankı bir ise, Z_t kapsamındaki serilerin, doğrusal ve bağımsız bir bileşimi ortaya çıkar ki, bu da, seriler arasında tek bir uzun dönem ilişkisinin (eş bütünleşmenin) mevcut olduğunu ifade eder. Eğer, π 'nin rankı birden büyük ise, seriler arasında birden fazla eş bütünleşme ilişkisi var demektir.

Z_t' 'yi oluşturan seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkileri, iki test istatistiği yardımıyla değerlendirilebilir. Bunlardan biri İz Test, diğeri Maksimum Öz değer Test istatistiğidir. İz Testi, π matrisinin rankını inceler ve matris rankının r 'ye eşit ya da r 'den küçük olduğunu ifade eden H_0 hipotezini test eder. Burada r , eş bütünleşme vektör sayısını göstermektedir. Maksimum öz değer test istatistiği ise, eş bütünleşme vektörün r olduğunu ifade eden H_0 hipotezini, $r+1$ olduğunu ifade eden alternatifine karşı test eder. Her iki test istatistiğinin kritik değerleri, Johansen ve Juselius (1990) tarafından verilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında uzun dönemde ilişki bulunması nedeniyle çalışmanın bu kısmından sonra Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) uygulanmıştır. Uzun dönemde birlikte hareket ettikleri gözlemlenen GSYİH (Y), cari harcamalar (CE), yatırımlar (I), borç faiz ödemeleri (DI), diğer transferler (OT) ve son olarak toplam kamu harcamaları (G) değişkenlerinin kısa dönemde ortaya çıkan ilişkilerinin belirlenmesi için hata düzeltme modeli tahmin edilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin saptanmasına rağmen, eşbütünleşme ilişkisinin tahmin edilmesinde durağan olmayan serilerin farklarının alınması ile ortaya çıkan bilgi kaybı kısa dönemde denge değerinden sapmalara yol açabilmektedir. Bu sapmaların ne kadar sürede düzeltildiği VECM kullanılarak belirlenmektedir. VECM'e göre hata düzeltme katsayısının negatif bir değer alması ve bu katsayının (CointEq1) istatistikî açıdan anlamlı olması gerekmektedir. Katsayının anlamlı ve negatif olması, değişkenlerde ortaya çıkan bir standart hatalık şokun etkisinin azalarak devam ettiğini ve uzun dönemde tekrar dengeye yaklaşılacağını ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısı pozitif ve anlamlı ise, şokun etkisi artarak devam etmekte ve dengeden uzaklaşmaktadır.

3.2.1.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Bağdigen ve Başar (2009), yapmış oldukları çalışmada Toda ve Yamamoto tarafından geliştirilen nedensellik yöntemini kullanmışlardır. Bu yöntem Granger nedensellik yönteminden hareketle uygulanmaktadır. Bu yöntemin tutarlı ve doğru sonuçlar vermesi için sistemde gecikme uzunluğunun doğru olarak belirlenmesine ve

modele girilmesi gereken tüm bileşenlerin kullanılması gerekmektedir. Ayrıca Toda ve Yamamoto (1995), yöntemi VAR modeline dayanmaktadır ve modele dâhil edilen değişkenlerin birim kök taşıması durumunda dahi seviye değerlerinin yer aldığı VAR modelinin tahmin edilmesine olanak tanır. VAR ve VEC modellerinin tahminlerine dayanan Granger nedensellik analizlerinde ise genellikle F testi kullanılmaktadır. TodaveYamamoto (1995), sistemdeki serilerin durağan olmadığı durumda, geleneksel F-istatistiğinin standart dağılıma sahip olmayacağı için Granger nedensellik testi için kullanılan bu testin sonucunun geçerli olmayabileceğini göstermişlerdir. Toda ve Yamamoto (1995)'ya göre seriler durağan olmasalar da serilerin düzey değerlerinin yer aldığı VAR modelinin tahmin edilebileceğini ve standart Wald testinin uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Bu yöntemde Granger nedensellik testi için, $[k+(d_{max})]$ dereceden VAR model tahmin edilmekte ve katsayılar matrisinin ilk k tanesine Wald testi uygulanmaktadır. Toda ve Yamamoto (1995), ilgili serinin durağan, trend etrafında durağan veya eş bütünleşik olup olmadığı dikkate alınmaksızın, bu testin k serbestlik derecesiyle asimptotik dağılımına sahip olduğunu göstermişlerdir. Burada; k , tahmin edilen VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunu, d_{max} ise modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini ifade etmektedir. Böylece yöntemin ilk aşaması sistemde yer alan değişkenlerin bütünleşme derecesinin tespiti, ikinci aşaması ise sistemin tahminidir. Buna göre yöntemin başarısı, sistemin gecikme uzunluğunun (k) ve serilerin bütünleşme derecelerinin (d_{max}) doğru tespitine bağlıdır (Yavuz, 2006: 169). Toda ve Yamamoto tarafından önerilen bu yöntemin önemli bir özelliği, birim kök ve eş bütünleşme özelliklerinin tespitinde kullanılan potansiyel eğilimli ön testlere gereksinim olmayışıdır. Böylece, ilgili yöntemin kullanımıyla serilerin bütünleşme derecesinin yanlış tespit edilmesiyle ilgili risk en aza indirilmektedir. Bu nedensellik testinde oluşturulan modellerin görünüşte ilişkisiz regresyon (Seemingly Unrelated Regression, SUR) yöntemiyle tahmin edilmesinin ardından bir değişkenden diğer değişkene doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemek amacıyla $H_0: \delta_{li} = 0$ hipotezi düzeltilmiş (modified) WALD test istatistiği (MWALD) kullanılarak sınanmaktadır. Hesaplanan bu MWALD test istatistiği k serbestlik dereceli tablo değerinden büyük ise nedenselliğin olmadığını belirten sıfır hipotezleri (H_0) reddedilmektedir. Böylece iki değişken arasında nedensellik ilişkisi saptanmış olur.

3.3. BULGULAR

Tablo 11’de kamu harcamalarını etkileyen ekonomik faktörlerin araştırılmasında kullanılacak olan değişkenlerin ADF birim kök test sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 11. Değişkenlere İlişkin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

<i>DEĞİŞKEN</i>	<i>SABİTLİ</i>	<i>TRENDLİ ve SABİTLİ</i>
	<i>t-istatistik</i>	<i>t-istatistik</i>
<i>Y</i>	-3,9042 * [8]	-3,2299*** [9]
<i>CE</i>	-3,7146* [7]	-2,7993 [9]
<i>I</i>	-3,4563** [9]	-1,6483 [9]
<i>DI</i>	-1,6601 [1]	-2,8225 [1]
<i>ΔDI</i>	-4,2615* [0]	-4,1952* [0]
<i>OT</i>	-0.6126 [9]	-0,5366 [9]
<i>ΔOT</i>	-2,1219 [3]	-0,1552 [0]
<i>ΔΔOT</i>	-2,6430*** [4]	-3,8250 * [4]
<i>G</i>	3,1912 [2]	1,0193 [2]
<i>ΔG</i>	-2,2540 [0]	-3,8453** [1]

Not: Köşeli parantez içindeki değerler gecikme uzunluklarını belirtir. Gecikme uzunlukları AIC (Akaike Info Criterion) kriterine göre belirlenmiştir.

*, **, *** notasyonları sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyine göre değişkenin durağanlığını belirtmektedir. Kritik değerler sırasıyla sabitli modelde -3,6891, -2,9718, -2,6251, trendli ve sabitli modelde -4.3393, -3.5875, -3.2292’dir.

Δ parametresi birinci farkı, ΔΔ parametresi ikinci dereceden farkı göstermektedir.

Tablo 11'den elde edilen bilgiler ışığında; ekonomik büyüme, cari, harcamalar ve yatırım harcamaları değişkenleri düzey değerlerinde yapılan ADF birim kök sinamasına göre, durağandır. Borç-faiz ödemeleri ve toplam kamu harcamaları değişkenlerinin birinci farkı alınarak yapılan ADF birim kök testleri sonuçları bu değişkenlerin % 99 güvenle birinci farklarında durağan olduğunu göstermektedir. Diğer transferler değişkeni ise birinci farkı alınarak yapılan ADF birim kök testleri sonuçlarına göre durağanlaşmamıştır. İkinci farkı alınarak yapılan teste göre durağanlaşmıştır.

Tablo 12: Değişkenlere İlişkin PP Birim Kök Testi Sonuçları

<i>DEĞİŞKEN</i>	<i>SABİTLİ</i>	<i>TRENDLİ ve SABİTLİ</i>
	<i>t-istatistik</i>	<i>t-istatistik</i>
<i>Y</i>	-7,7455 [4]	-3,0199 [2]
ΔY	-1,1060 [0]	-3,7593 **[2]
<i>CE</i>	-13,7146 [3]	-7,0396[9]
ΔCE	-2,0158 [3]	-1,4534 [3]
$\Delta\Delta CE$	-6,4713*[2]	-7,6081*[2]
<i>I</i>	5,4972 [4]	2,6214 [4]
ΔI	-3,8840* [4]	-6,9245 [4]
<i>DI</i>	-1,3555[3]	- 2,3079 [2]
ΔDI	-4,0252* [4]	-3,9286**[8]
<i>OT</i>	12,5437 [5]	9,5964 [11]
ΔOT	-0,3082 [1]	-2,6790 [2]
$\Delta\Delta OT$	-6,5904* [4]	-8,2693 *[9]
<i>G</i>	6,4096 [6]	2,2458 [7]
ΔG	-2,0592 [3]	-3,3852*** [7]

Not: Köşeli parantez içindeki değerler bant genişliği (Bernett Karna) değerlerini belirtir.

*, **, *** notasyonları sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyine göre değişkenin durağanlığını belirtmektedir. Kritik değerler sırasıyla sabitli modelde -3,6267, -2,9458, -2,6115, trendli ve sabitli modelde -4.2349, -3.5402, -3.2024'dir.

Δ parametresi birinci farkı, $\Delta\Delta$ parametresi ikinci dereceden farkı göstermektedir.

PP birim kök sınamasına göre ise, tüm değişkenler birinci farklarının alınması ile durağanlaşmıştır. Ancak cari harcamalar ve ADF testinde olduğu gibi diğer transferler değişkenleri ikinci farklarının alınması ile durağanlaşmıştır. Tüm değişkenlerde sabitli ile trend ve sabitli model dikkate alınmıştır. Bunun sebebi değişkenlerin birinci farklarında yapılan ADF ve PP birim kök testlerine ilişkin test istatistik değerlerinin %1 Mac Kinnon kritik değerlerinden büyük olarak bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada kullanılan seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı Johansen eş bütünleşme testiyle analiz edilmiştir. Elde edilen Johansen eş bütünleşme test bulguları Tablo 13’de verilmektedir.

Tablo 13. Çok Değişkenli Johansen Eş bütünleşme Testi Sonuçları

Hipotez		Özdeğer	iz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık	Max. Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer (Max.)	Olasılık
H ₀	H ₁							
r=0	r≥1	0.999862	687.4598	63.87615	0.0001	271.7703	32.1183	0.0000
r≤1	r≥2	0.999562	415.6895	42.91525	0.0001	239.7262	25.82321	0.0001
r≤2	r≥3	0.995239	175.9633	25.87211	0.0000	165.7645	19.38704	0.0001
r≤3	r≥4	0.280352	10.19880	12.51798	0.1184	10.19880	12.51798	0.1184
r≤4	r≥5	0.1500595	3.089909	6.841466	0.7643	5.089909	6.841466	0.1643

Hem iz hem de maksimum öz değer testi, hiç eş bütünleşme vektörü olmadığını söyleyen boş hipotezini ret etmektedir. En çok bir eş bütünleşme vektörü olmadığını söyleyen hipotez ise %5 düzeyinde kabul edilmektedir. Buna göre değişkenler arasında %5 düzeyinde üç eş bütünleşme vektörü yani üç eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, durağan olmayan değişkenlerden oluşan sistem, uzun dönem denge noktasına sahiptir. Dolayısıyla ekonomik büyüme ile cari harcamalar, yatırım harcamaları, borç faiz ödemeleri, transferler ve toplam kamu harcamaları arasında uzun dönem ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmasıyla çalışmanın bundan sonraki kısmında Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) uygulanmış ve uzun dönemde

birlikte hareket ettikleri tespit edilen GSYİH (Y), cari harcamalar (CE), yatırımlar (I), borç faiz ödemeleri (DI), diğer transferler (OT) ve son olarak toplam kamu harcamaları (G) değişkenlerinin kısa dönemli ilişkilerini belirlemek için hata düzeltme modeli tahmin edilmiştir.

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki belirlenmesine rağmen, eş bütünleşme ilişkisinin tahmininde durağan olmayan serilerin farklarının alınması nedeniyle ortaya çıkan bilgi kaybı kısa dönemde denge değerinden sapmalara yol açabilir. Bu sapmaların ne kadar sürede düzeltildiği VECM ile belirlenmektedir. VECM'e göre hata düzeltme katsayısının (CointEq1) istatistikî açıdan anlamlı olması ve negatif bir değer alması gerekir. Katsayının negatif ve anlamlı olması, değişkenlerde meydana gelen bir standart hatalık şokun etkisinin azalarak devam ettiğini ve uzun dönemde tekrar dengeye yaklaşılacağını ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısı pozitif ve anlamlı ise, şokun etkisi artarak devam etmekte ve dengeden uzaklaşmaktadır. VECM analizinden elde edilen hata düzeltme katsayıları tablo 14'de sunulmuştur.

Tablo 14. Hata Düzeltme Modeli (VECM) Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hatalar	t-	Olasılık
D(CE)	15.29867	2.214095	6.909675	0.0000
D(I)	13.02578	1.741729	7.478648	0.0000
D(DI)	4.854108	1.214298	3.997460	0.0004
D(OT)	2.594861	1.368425	4.897562	0.0009
D(G)	-4.634573	1.034356	-4.480635	0.0001
HATATERIMLERI(-1)	-0.295297	0.129228	-2.285096	0.0295

Modelde, hata düzeltme terimine ilişkin parametrenin t-istatistiğinin anlamlı olması ve negatif olması gerekmektedir. Tablo 14'de sunulan hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, hata düzeltme parametresi istatistiksel olarak anlamlı ve (-0.295297) negatiftir. Bu parametre, değişkenleri uzun dönem denge değerine yakınlaşmaya zorlamaktadır. Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, hata düzeltme teriminin istatistiksel olarak anlamlı olması, uzun dönem dengesinden oluşabilecek bir sapmanın yaklaşık %29'unun her dönemde düzeltildiği anlamına gelmektedir. Buna göre VECM'in çalıştığı söylenebilir. Bu durum, yapılan uzun dönem analizinin güvenilir olduğuna dair kanıt oluşturabilmektedir.

Toda-Yamamoto nedensellik testine göre iki değişken arasında gösterilen yönde nedenselliğin olması için tablodaki p değerlerinin (probability values-olasılık değerleri) 0,10'dan düşük olması gerekmektedir. Böylece yüzde 10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin varlığı bulunmaktadır.

Tablo 15'deki bulgulara göre, tüm değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani bağımlı değişkenimiz ekonomik büyüme değişkeni tüm kamu harcama çeşitlerini etkilemekte iken, diğer tüm kamu harcama çeşitleri de büyüme değişkenini etkilemektedir, doğal olarak ekonomik büyüme değişkeni ile toplam kamu harcamaları değişkeni arasında çift yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 15.Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	Optimal VAR Gecikme Uzunluğu ($k+d_{max}$)	Wald (X^2)	p Değeri	Sonuç
$Y \nRightarrow CE$	1	5,0377	0,024	Nedensellik vardır.
$CE \nRightarrow Y$	1	8,2329	0,004	Nedensellik vardır.
$Y \nRightarrow I$	4	13,8151	0,007	Nedensellik vardır.
$I \nRightarrow Y$	4	14,3363	0,006	Nedensellik vardır.
$Y \nRightarrow DI$	1	2,8244	0,092	Nedensellik vardır.
$DI \nRightarrow Y$	1	6,2737	0,012	Nedensellik vardır.
$Y \nRightarrow OT$	2	7,5917	0,022	Nedensellik vardır.
$OT \nRightarrow Y$	2	6,5758	0,037	Nedensellik vardır.
$Y \nRightarrow G$	3	8,4004	0,038	Nedensellik vardır.
$G \nRightarrow Y$	3	20,6225	0,001	Nedensellik vardır.

Not: Gecikme uzunlukları SIC kriterine göre seçilmiştir. Tablodaki \nRightarrow notasyonu ise; ilgili iki değişken arasında gösterilen yönde Granger nedensellik ilişkisi olmadığı hipotezini ifade etmektedir.

SONUÇ

Tarihsel olarak bakılacak olursa küreselleşmeyle birlikte devletin ekonomiye olan müdahalesi günden güne artmıştır. Devlet anlayışında meydana gelen yapısal ve işlevsel değişikliklerle birlikte kamu harcamalarının miktarı ve bileşimi tartışılır hale gelmiştir. Ayrıca devletin ekonomiye müdahalesindeki en önemli aracın kamu harcamaları olması ve ekonomik büyümenin de devletler için ana hedef olması konunun önemini oldukça arttırmıştır. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye bakıldığında özellikle 1929 ekonomik bunalımından sonra iktisat literatüründe incelenen ve önemsenen konulardan birisi haline geldiği görülmektedir. Konunun önemi ve güncelliği, esasında bu tarihten sonra kapsamlı çalışmalarla birlikte araştırılmaya değer görülmüştür. Bu açıdan konu günümüzde de incelenmeye devam edilmiştir.

1980'li yıllarda artan sanayileşme hareketleri ekonomide devlet faaliyetlerinin de artışı beraberinde getirmiştir ve Wagner tarafından ortaya atılan sosyal yönü ağır basan kamu harcamalarında meydana gelen artışlar bu dönemden itibaren yükselmeye devam etmiştir.

Ayrıca çalışmaya esas olan 38 yıllık dönemde ortalama ekonomik büyüme oranı % 4,15 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında -2,4 olarak gerçekleşen ekonomik büyüme oranı ekonomide liberal politikaların izlenmeye başlanması ile yükselmeye başlamıştır. Piyasa ekonomisinin öncülüğünde ve dışa açık ekonomi politikaları sayesinde ekonomik büyümede dönemler itibariyle artış gözlemlenmiş, 1980-2017 yılları içinde en yüksek büyüme oranı % 9,5 ile 1987 yılında gerçekleşmiştir. Ayrıca cari, transfer ve sosyal harcamaların kamu harcamaları içinde önemli bir yer tuttuğu harcamalardaki artış sayesinde gözlemlenmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular sayesinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu çerçevede kamu harcamalarının sürekli arttığı görülmektedir, bu artışlar büyüme artışına da neden olmuş ve GSYİH'da artış gözlemlenmiştir.

Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz yılları hariç düşünülecek olursa kamu harcamalarında meydana gelen artışlar hem ekonomik büyümede artışla hem de GSYİH'da meydana gelen artışla doğrudan ilişki içinde olmuştur. Türkiye'de 1980 döneminde gerçekleşen siyasi istikrarsızlığın neden olduğu kriz yılları ile 1994, 2001, 2009 yıllarında ortaya çıkan ekonomik krizler ve dış riskler dikkate alındığında kriz dönemlerinde ise ekonomik büyümede önemli düşüşler gözlemlenmiştir.

Ayrıca Türkiye ekonomisi 1990 yılından 2000 yılına kadar borç faiz ödemelerinin yükü ile ezilmiş kamu dengesinde ciddi tahribatlar yaşanmıştır. Artan faiz ödemeleri ekonomik istikrarsızlıklara neden olarak tasarruflardaki azalışın etkisi ile de sermaye yatırımlarını azaltmıştır. Bu azalış ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye'de artan enflasyonu düşürmek için 2000 yılından bu yana sıkı maliye politikası izleyerek kamu harcamalarının kısılması amaçlanmıştır. Arttırılan vergi oranlarıyla enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılırken, cari harcamalar ve sosyal güvenlik harcamalarına yapılan transfer harcaması gibi kamu harcama kalemlerinde azalışa gidilmesi temel amaç olmuştur. Ne yazık ki bu politikalar gerçekleşen beklenmedik krizlerle birlikte yerini yeniden ekonomik istikrarsızlıklara bırakmıştır.

Çalışmada yapılan ekonometrik analiz ile Wagner ve Keynes hipotezlerinin her ikisinin de belli dönemler itibariyle geçerli olduğu görülmektedir. Çünkü elde edilen bir takım bulgular kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi yani GSYİH'yı etkilediğini ortaya koymuştur, bu durumda Wagner hipotezi geçerlidir. Diğer taraftan Keynes hipotezinin geçerli olduğunu gösteren dönemler de gözlemlenmiştir şöyle ki kamu harcamaları dışsal bir değişken olarak GSYİH'yı etkilemiştir ve ekonomik büyümede artışa neden olmuştur. Dolayısıyla incelenen dönemler için kamu harcamalarının Türkiye'de önemli bir politika aracı olduğu, kamu harcamaları sayesinde belirli dönemlerde GSYİH artışlarının sağlandığı anlaşılmaktadır. Kamu harcamaları arttıkça ekonomik büyümenin de arttığı dönemler olduğu için Türkiye'de ekonomi politikası aracı olarak kamu harcama politikalarının kullanılmasının uygun olduğu söylenebilir. Fakat bu durumun sürdürülebilir olduğunu söylemek mümkün değildir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerinde devletten beklenen çeşitli görevler vardır. Bunlar alt yapı yatırımlarının arttırılarak özel sektörü teşvik edecek adımlar atmak ve sosyal yanı ağır basan toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik mal ve hizmet sunmaktır. Bu çerçevede değinilmesi gereken bir diğer konu da kamu harcamalarının finansmanını oluşturan nispeten dolaylı vergi gelirleri yüksek olan ve son dönemde sıklıkla tartışılan KDV, ÖTV gibi adil olmayan bir vergilemenin kamu harcamalarının finansmanı için hangi noktaya kadar arttırılacağıdır. Ayrıca dolaysız vergi olarak bilinen servete yönelik vergi gelirlerinin az olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının finansmanının sağlıklı bir şekilde temin edilmesi için dolaylı vergilerin aksine daha adil olan dolaysız vergi gelirlerinin arttırılarak, zenginden çok fakirden az alınan adil bir vergi düzeni sağlanması uzun vadede ülke ve kamu finansmanı için yararlı olacaktır.

Başka bir açıdan bakmak gerekirse Türkiye'de yapılan kamu harcamalarının etkinliği kişi başına büyümeyi gerçekleştirme konusunda da yetersiz kalmaktadır. Siyasi bir araç olarak kullanılan kamu harcamalarında yapılan ani reformlar ve uygulanan popülist politikalar belki de bu durumun en önemli sebebini oluşturmaktadır. Belki de bu yüzden 1980'li yıllardan bugüne kadar Türkiye uzun dönemli ve istikrarlı bir büyüme artışını gerçekleştirememiştir. Ayrıca ortaya çıkan siyasi ve ekonomik krizler ile dış şokların ülkede gerçekleşen ve gerçekleşmesi muhtemel olan büyüme artışlarını olumsuz bir şekilde etkilediği unutulmamalıdır.

Eleştirilecek bir başka konu ise Türkiye'de göz ardı edilemeyecek oranda kayıt dışı ekonomik faaliyetin olmasıdır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler büyüme rakamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kamuda yapılan kaynak israfları kamu harcamalarının etkinliğini azaltarak bu harcamaları verimsiz hale getirmektedir.

Çalışmada incelenen yıllarda bütçe gelirlerinin büyük bir kısmının borç faizi ödemelerine harcandığı dönemler gözlemlenmiştir. Dolayısıyla yapılan bu faiz ödemelerinin gelecek nesillerin refah düzeyine olumsuz bir etki yarattığı da ortadadır. Ayrıca gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırmasının yanında ekonomik büyümenin de bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilendiği gözlemlenmiştir.

Aslında Türkiye'de çalışmada ele alınan yıllarda ve hatta günümüzde uygulanan politikaların amacına bakıldığında düşük enflasyon, düşük faiz, kamu borçlarının azaltılması, cari açığın düşürülmesi buna paralel olarak ihracatın arttırılarak ithalatın azaltılmasının temel hedef olduğu görülmektedir. Son yıllarda yapılan altyapı harcamalarının birçoğunun ekonomiyi olumlu yönde etkilediği düşünülse de dışa bağımlı bir ekonomik yapı ile istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanamayacağı ve dolayısıyla küreselleşen dünya ekonomilerinin birbirleri üzerinde olan etkisine paralel olarak ortaya çıkması muhtemel ekonomik krizlerin Türkiye üzerinde önemli bir etki yaratacağı da unutulmamalıdır.

Türkiye ekonomisi gibi genç nüfusu yoğun ve gelişmekte olan bir ülke için; eğitim harcamalarına önem vererek daha yaratıcı bir nesil yetiştirmek, sağlık harcamalarını arttırarak daha sağlıklı bir toplum yapısına kavuşmak, kamu yatırımlarını verimli sektörlere kaydırmak faydalı olacaktır. Yapılan cari harcamaların reel GSYİH üzerinde meydana getirdiği artışlar ise anlamlı ve pozitif yönlü olarak dikkate alınmalı, yapılacak bu kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağlayacak şekilde siyasi irade tarafından etkin ve verimli bir şekilde kullanılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Abar, Hayri, Erkal, Gökhan, Yılmaz, Ömer, “Kamu Harcama Çeşitleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Panel Veri Analizi”, **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 2, 2014 s.127-146.

Acar, Sadık, **Uluslar arası Reel Ticaret: Teori, Politika**, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2007.

Acar, Yalçın, **Büyüme Teorileri**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa,1994.

Acar, Yalçın, **İktisadi Büyüme ve Modelleri**, Vipasa Yayınları, İzmir, 2000.

Acar, Yalçın, **İktisadi Büyüme Ve Büyüme Modelleri**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, Vipasa Yayınevi, Bursa, 2002.

Afşar, Muharrem, “Türkiye’de Eğitim Yatırımları ve Büyüme İlişkisi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı , 2009 s.85–98.

Ahışhalı, Murat A.,“Kaya Gazı:Dünya Enerji Düzenine Etkileri ve Türkiye Potansiyeli”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 3, 2013 s.12-34.

Ahmet, Alkan, Çelik, Ekonomik Büyüme İle Kamu Harcamalarının Nedensellik Analizi:Suudi Arabistan, B.A. Emirlikleri ve Kuveyt Uygulaması, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Akdoğan, Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1985.

Akdoğan, Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, gözden geçirilmiş 7. baskı, Ankara, 1999.

Akdoğan, Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitapevi, Fersa Matbaacılık, Ankara, 2003.

Alam, S., Sultana, A. ve Butt M.S., “Does Social Expenditures Promote Economic Growth? A Multivariate Panel Cointegration Analysis for Asian Countries ”, **European Journal of Social Sciences**. No 14/1, 2010 pp.44-54.

Al Faris, A. F., “Public Expenditure And Economic Growth in The Gulf Cooperation Council Countries”, **Applied Economics**, No 34, 2002 pp.1187-1193.

Altay, Oğuzhan, Altın, Onur, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Yatırımlar Üzerine Etkilerinin Analizi (1980-2005)”, **Ege Akademik Bakış**, Sayı 8/1, 2008 s.267-285.

Altın, Onur ve Kaya, Ayşen, “ Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Ege Akademik Bakış**, Sayı 9/1, 2009, s. 251-259.

Arısoy, İbrahim, “Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 14/2, 2005 s.63-80.

Aşgın, Sait, Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

Ávila, D., G., Strauch, R., “Public Finances and Long-Term Growth in Europe: Evidence from A Panel Data Analysis”, **European Journal of Political Economy**, No 24, 2008 pp.172–191.

Ay, Ahmet, “Türkiye’de Wagner Teorisi Üzerine VAR Analizi”, **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 12, 2006 s.293-314.

Bağdigen, M. ve Çetintaş, H., “Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case.” **Journal of Economic and Social Research**, No 6/1, 2003 pp. 1-18.

Bağdıġen, Muhlis ve Beşer, Berna,“Ekonomik Büyüme İle Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkinin Wagner Tezi Kapsamında Bir Analizi: Türkiye Örneği”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5/9, 2009 s.1-17.

Bakış, O. Jobert, T. ve Tuncer, R.,“Kamu Harcamaları ve Büyüme, Zaman Serileri Analizi”, Betam ve Açık Toplum Enstitüsü Yayını, 2008.

Bakkal, Hakan, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki etkisi ve Yeni Kamu Mali Yönetiminin Rolü”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 10, 2016 s.125-138.

Barro, R.,“Economic Growth in a Cross Section of Countries”, **The Quarterly Journal of Economics**, No 106/2, 1991 pp.407-443.

Barro, R.,“Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth,” **NBER Working Papers**, No: 1050, 1991 pp. 1-29.

Başar, Selim, Aksu, Hayati, Temurlenk, M., Sinan, ve Polat, Özgür, “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”,**Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 13/1, 2009 s.301-314.

Başol, Koray, Durman, Mustafa ve Çelik, Mehmet Yunus, “Kalkınma Sürecini Lokomotif; Doğal Kaynaklar”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı 14, 2005.

Belek, İlker,“Türkiye’de Sağlık Harcamaları: Makro Düzeyde Bir Değerlendirme”, **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı 24-25, İlkbahar-Yaz 1997 s.147-156.

Berber, Metin,**İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2004.

Berber, Metin,**İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2006.

Bose N.,Haque M., E., Osborn, D., “Public Expenditure and Economic Growth: A Disaggregated Analysis for Developing Countries”, **The Manchester School**, No 75, 2007 pp.533-556.

Bulutoğlu, Kenan, **Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı**, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Carr, J.L.,“Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time Series Data: Comment”, **The American Economic Review**, No 7/1, 1989 pp.267-271.

Christie, T.,“The Effect of Government Spending on Economic Growth: Testing The Non-Linear Hypothesis”, **Bulletin of Economic Research**, 2012 pp.1-22.

Conte, M.A.and Darrat, A.F.,“Economic Growth and the Expanding Public Sector: A Reexamination”, **The Review of Economics and Statistics**, No 70/2 1998 pp.322-330.

Çavuşoğlu, A. T.,“Testing the validity of Wagner’s law in Turkey: The bounds testing approach”, **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 60/1 , 2005 s. 73-87.

Çobanoğlu, F., ve Öğretim, M. “İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Sosyalleşme Düzeyleri”. **Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi**, Sayı 5/2, 14, 2015.

Diler, H.Gonca, **Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme:Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama**, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2011.

Demir, Osman ,**Ekonomide Devlet**, SPK yayınları, Ankara 1997.

Demir, M., Sever, E., “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1980-2007)”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 25/2, 2008 s. 99-108.

Demirbaş, S., “Cointegration Analysis - Causality Testing and Wagner’s Law: The Case of Turkey, 1950-1990”, 1999.

<https://ira.le.ac.uk/bitstream/2381/4297/1/econ99-3.pdf> (Erişim 09.09.2017)

Dinler, Zeynel, **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi yayımları, Bursa, 1998.

Devarajan, S., Swaroop, V. ve Zou H., “The Composition of Public Expenditure and Economic Growth”, **Journal of Monetary Economics**, No 37, 1996 pp.313-344.

Durevall, D. ve Henrekson, M., “The Futile Quest For A Grand Explanation of Long-Run Government Expenditure”, **Journal of Public Economics**, No 95/7-8, 2011 pp.708-722.

Edizdoğan, Nihat, **Kamu Maliyesi**, Güncelleştirilmiş 9.b, Ekin Kitabevi, Bursa, 2007.

Eker, Aytaç ve Tüğen, Kamil, **Kamu Maliyesine Giriş**, Takav Matbaası, İzmir, 1994.

Eker, Aytaç, **Kamusal Maliye**, Doğu Matbaası, İzmir, 1996.

Enders, W., “Applied Econometric Time Series”, **John Wiley & Sons**, New York 1995.

Ercan, Y. Nihal, “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış”, **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı, 2002 s.129-138.

Erginay, Akif, **Kamu Maliyesi**, Gözden Geçirilmiş ve İşlenmiş 17.b., Savaş Yayınları, Ankara, 2005.

Eker, Murat, **Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama: (1980-2004)**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007.

Fikir Halit, **Türkiye’ de Kamu Harcamaları ve İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Gacener, A.,“Türkiye Açısından Wagner Kanunu’nun Geçerliliğinin Analizi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi**, Sayı 1, 2005.

Giray, Filiz,“Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2005 s.181-199.

Görgün, Sevim **Maliye Politikası**, 1. Basım, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1973.

Guerrero, F. ve Elliott, P., “The Effect of Federal Government Size on Long- Term Economic Growth in the United States, 1792-2004”, **UNR Economics Working Paper Series**, 2007 pp.02-07.

Gujarati, D.N.,“Basic Econometrics 4th Edition, ” **The Mc Graw-Hill Companies.**, 2004.

Gupta, S.,Clements, B., , Baldacci, E., Mulas-Granados, C., "FiscalPolicy, Expenditure Composition, and Growth in Low-IncomeCountries", **Journal of International Money and Finance**, No 24, 2005 pp.441-463.

Gül, Ekrem, Yavuz, Hakan, “AB’nin Yeni Üyeleri ile Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1996-2008 Dönemi”, **Maliye Dergisi**, Sayı 158, Ocak-Haziran 2010 s.164-178.

Gül, Ekrem, Yavuz, Hakan,“Türkiye’de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1963-2008 Dönemi”, **Maliye Dergisi**, Sayı 160, Ocak-Haziran 2011 s.72-85.

Han, Ergül, ve Ayten, Aysen Kaya, **Kalkıma Ekonomisi: Teori ve Politika**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2004.

Hızarcı, Berna, **Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Wagner Kanunu ile Analizi: Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2007.

Huang, C., “Testing Wagner’s Law Using Bounds Test and a New Granger-Non-Causality Test: Evidence for Taiwan”, **The Journal of American Academy of Business**, No 8/2, 2006 pp.86-90.

Işık, N. ve Alagöz, M., “Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 24, 2005 s. 63-75.

Johansen, S. ,“Statistical Analysis of Cointegrating Vectors”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol. 12, 1988 pp. 231-254.

Johansen, S. ve Juselius, K., “Maximum Likelihood Estimation Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models”, **Econometrica** , No 55, 1990 pp. 1151-1180.

Kabaklarlı, Esra, Er, Perihan, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Analizi”, **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Dergisi**, Sayı 16, 2014, s.268-285.

Kalenderoğlu, Mahmut, **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, Seçkin yayınevi, Ankara, 2005.

Kalenderoğlu, Mahmut, **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, Seçkin yayınevi, Ankara, 2012.

Kanca, O.C.,“Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma)”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı 1, 2011 s.75-92.

Karagül, Mehmet, “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı” **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 5, 2003 s.79-90.

Karanfil, Fatih ve Polat, Sezgin, “Sağlık ve Eğitim Harcamalarının İllere Göre Karşılaştırmalı İncelemesi”, **Betam ve Açık Toplum Enstitüsü Yayını**, 2008 s.58-80.

Kibritçioğlu, Aykut, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 53, Ocak-Aralık 1998 s.1-4.

Kibritçioğlu, Aykut ve Selahattin, Dıbaoglu, “Long-run Economic Growth: An Interdisciplinary Approach”, **University of Illinois at Urbana-Champaign, College of Commerce and Business Administration Office of Research**, 2001 Working Paper.1-121.

Künü, Serkan, **Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.

Kweka, P. J. and Morrissey, O., “Government Spending and Economic Growth”, Credit Research Paper, Centrefor Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham, No 00/6, May 2000.

Landau, D. (1986). “Government and Economic Growth in Less Developed Countries: an Empirical Study For 1960-1980”, Economic.

Mızırak, Zekeriya ve Üçler, Gülbahar, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi (1970-2009)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 11/42, 2012 s.178-202.

Nadaroğlu, Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 9.b., Beta Yayınları, İstanbul, 1996.

Oktayer, Asuman, “ Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi:1950-2009”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı 1, 2011 s.261-282.

Ortaç, F. Rifat, “Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 2, 2003.

Oxley, L., Cointegration, Causality and Wagner’s Law. *Scottish Journal of Political Economy*, No 41, 1994 pp.286-298.

Ömer, Faruk, Altunç, “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar”, **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi, Sayı 2, 2011.

Özel H. Alp, “Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 1, Bahar 2012 s.63-72.

Öztürk, Nazım, Piyasanın Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına Ekonomide Devletin Değişen Rolü, Palme Yayıncılık, Ankara, 2007.

Pala, Aynur ve Teker, Dilek, “ AB-27 Ülkeleri ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Statik Panel Veri Modeli Uygulaması”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, Sayı 6/1, 2014 s.151-162.

Pehlivan, Osman, **Kamu Maliyesi**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2005.

Pelin, İbrahim, Fazıl, **Finans İlimi ve Finansal Kanunlar**, Birinci kitap, 3. basım, İsmail Akgün Basımevi, İstanbul, 1945.

Pınar, Abuzer, **Maliye Politikası:Teori ve Uygulama**, Turhan Kitabevi, 6.Baskı, Ankara, 2013.

Ram, R. “Government Size and Economic Growth: A New Framework and Some Evidence from Cross-Section and Time-Series Data”, **The American Economic Review**, No 76/1, 1986 pp.191-203.

Sarı, R., “Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi ve Türkiye'de

Ulusal Gelir ile İlişkisi”. **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı 209 (Ek), 2003 s. 25-38.

Scully, G. W., “Size of the State, Economic Growth, and the Efficient Utilization of National Resources”, **Public Choice**, No 63/2, 1989 pp.149-164.

Selen U. ve Eryiğit, K., “Yapısal Kırılmaları Varlığında, Wagner Kanunu Türkiye İçin Geçerli mi?”, **Maliye Dergisi**, 2009 s. 156.

Şener Orhan, **Kamu Ekonomisi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998.

Seyidoğlu, Halil, **İktisat Biliminin Temelleri**, Güzem Can Yayınları, No:21, İstanbul, 2006.

Sjöberg, P., “Government Expenditures Effect on Economic Growth: the Case of Sweden 1960-2001”, **Bachelor’s Thesis, Lulea University of Technnology**, No 130, 2003 pp.1404-5508.

Sloman, John, **İktisat Makro**, Ahmet Çakmak (çev.). 1. Basım, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2004.

Şeref, Saygılı, Cengiz, Cihan ve Hasan, Yurtoğlu, “Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme ve Verimlilik”, **Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)**, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Sayı 2665, Ankara 2002, s.6.

Tan, B. K., Merter, M., ve Özdemir, Z. A., “Kamu yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisine bir bakış: Türkiye, 1969-2003”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt:25, Sayı:1, 2010 s.25-39.

Taşseven, Özlem, **The Wagner’s Law: Time Series Evidence for Turkey 1960-1998**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara, 2000.

Tekalifi Milliye Emirleri <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-15/tekalif-i-milliyemirleri-ve-uygulanisi> (Erişim 07.05.2017)

Teknoloji, **TMMOB 50. Yıl Yayınları**, Kozan Ofset, Ankara, 2014.

Telek, Cebail, **Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Analizi (1998-2012)**, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2013.

Terzi, H., “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı 142, 1998, s. 67-78.

Tezel, Yahya, Sezai, **İktisadi Büyüme**. 2. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2000.

Toda, H.Y., Yamamoto, T.,. “Statistical Inference İn Vector Auto Regressions With Possibly İntegrated Process. ” **Journal of Econometrics** No 66, 1995 pp.225–250

Tomanbay, Mehmet ve Gümüş, Turgut , **Genel Ekonomi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.

Tuncer, Güner, **Kamu Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisinin Mekansal Analizi: Türkiye Uygulaması**, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2013.

Türk, İsmail, **Kamu Maliyesi**, 5. Baskı. Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (Erişim 18.07.2017)

Türkiye Cumhuriyeti Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü , Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2016) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html> (Erişim 04.10.2017)

Türkiye Cumhuriyeti Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü , Ekonomik Göstergeler (1950-2018)<http://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2018.html> (Erişim 14.02.2018)

Türkiye Cumhuriyeti Muhasebat Genel Müdürlüğü
[https://www.muhasibat.gov.tr/content/genel-yonetim-mali-istatistikleri.](https://www.muhasibat.gov.tr/content/genel-yonetim-mali-istatistikleri) (Erişim
17.08.2017)

Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24638> (Erişim
05.05.2017)

Tüylüoğlu, Şevket, **İçsel Büyüme Modelleri (Teorik Çerçeve-Ampirik Bulgular)**,
Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 1995.

Üçler, Gülbahar, **Kamu Harcama Çeşitleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:
Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Analiz (1970-2009)**, Doktora Tezi,
Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.

Ülgener, Sabri, **Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme**, Der Yayınevi, İstanbul,
1980.

Ünen, Çetin, **Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye
Ekonomisinde Wagner Yasası Analizi (1998-2014)**, Yüksek Lisans Tezi, Nuh Naci
Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2015.

Ünsal, Erdal M, **Makro İktisat**, 8. Baskı, İmaj yayınları, Ankara, 2009.

Ulucak, Recep, Ulucak, Ş., Zübeyde, “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme
Arasındaki Nedensellik:Türkiye Örneği”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme
Dergisi**, Sayı 23, 2014 s.81-97.

Ulutan,Burhan, **İktisadi Doktrinler Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1978.

Ulutürk, S. **Türkiye’de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve
Devletin Ekonomideki Rolü**, Akçağ Basım Yayım Dağıtım, Ankara, 1998.

Ulutürk, S.,“Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, **Akdeniz
İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 1, 2001 s. 131-139.

Uzay, N., “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği (1971-2000)”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 19, 2002 s. 151-172.

Uysal, Doğan, Mucuk, Mehmet, “Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 2009.

Yavuz, N.Ç., “Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı 7/2, 2006 s. 162-171.

Yıldırım, Kemal, Karaman, Doğan, Taşdemir, Murat, **Makroekonomi**, Seçkin yayıncılık, Eskişehir, 2007.

Yilgör M., Ertuğrul C., Celepcioğlu M., E. “The Effect of Public Expenditure on Economic Growth: Turkey Example”, **Investment Management and Financial Innovations**, No 9/2, 2012 s. 193-202.

Yüksel, Cihan ve Songur, Mehmet, “Kamu Harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010)”, **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Dergisi**, Sayı 161, Temmuz –Aralık 2011 s.365-380.

EKLER

TABLO 1/A: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI (1980-1990)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI (*) [1980-1990]											
											(Bin TL)
	PERSONEL	DİĞER CARİ	YATIRIM	TRANSFERLER						TOPLAM	GSYH
				İÇ VE DIŞ BORÇ ANAPARA ÖDEMESİ	İÇ VE DIŞ BORÇ FAİZİ	FAİZ ACYO	DİĞER	NAZIM GİDER	TOPLAM TRANSFER		
1980	351	113	220	37	28	3	364	32	464	1.148	7.031
1981	404	198	360	49	67	8	479	68	671	1.633	10.621
1982	462	225	384	88	77	10	444	75	694	1.765	14.104
1983	671	351	560	180	181	30	820	122	1.333	2.915	18.693
1984	896	543	800	294	375	66	1.104	200	2.039	4.278	29.570
1985	1.275	748	1.185	592	596	79	1.512	506	3.285	6.493	47.177
1986	1.840	1.127	1.854	1.557	1.081	250	2.159	1.270	3.490	8.311	68.663
1987	2.996	1.436	2.496	2.346	1.916	350	3.597	1.804	5.863	12.791	100.445
1988	5.053	2.340	3.631	3.738	3.378	1.600	5.444	3.661	10.422	21.446	173.709
1989	12.539	4.068	5.871	6.798	6.181	2.078	8.134	7.313	16.393	38.871	305.579
1990	26.465	6.987	9.882	10.029	12.486	1.480	11.054	14.085	25.020	68.354	528.369

(*) Bütçe giderleri 1980-1990 yıllarında harcama bazında gösterilmiştir. Yeni bir bütçe sisteminin uygulanmaya başladığı 1986 yılından itibaren iç ve dış borç anapara ödemeleri ile nazım giderler bütçe giderleri toplamına dahil edilmemiştir.

Kaynak:T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü

TABLO 1/B: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI (1991-2003)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI (*) [1991-2003]											(Bin TL)	(Bin TL)
	PERSONEL	DİĞER CARİ	YATIRIM	TRANSFERLER						TOPLAM	GSYH	
				İÇ VE DIŞ BORÇ ANAPARA ÖDEMESİ	İÇ VE DIŞ BORÇ FAİZİ	FAİZ ACYO	DİĞER	NAZIM GİDER	TOPLAM TRANSFER			
1991	49.29	11.24	19.03	16.94	7.13	24.07	1.59	27.15	52.82	132.40	847.03	
1992	94.07	20.36	32.69	30.54	9.75	40.29	4.00	33.96	78.26	225.39	1.469.75	
1993	169.51	35.93	57.56	92.51	23.95	116.47	11.00	99.95	227.42	490.43	2.664.11	
1994	273.06	74.20	77.01	233.16	65.11	298.28	34.48	145.41	478.17	902.45	5.200.11	
1995	502.60	143.34	102.98	475.52	100.59	576.11	108.20	290.93	975.26	1.724.19	10.434.64	
1996	974.14	312.09	255.35	1.329.08	168.31	1.497.40	335.30	587.01	2.419.71	3.961.30	19.857.34	
1997	2.073.14	715.15	640.13	1.977.96	299.95	2.277.91	760.00	1.583.90	4.621.82	8.050.25	38.762.50	
1998	3.871.00	1.316.83	999.32	5.629.51	547.08	6.176.59	1.400.00	1.850.68	9.427.28	15.614.44	70.203.14	
1999	6.911.92	2.260.86	1.544.42	9.824.62	896.21	10.720.84	2.750.00	3.896.62	17.367.46	28.084.68	104.595.91	
2000	9.978.78	3.635.15	2.475.11	18.791.86	1.648.00	20.439.86	3.321.09	6.855.01	30.615.97	46.705.02	166.658.02	
2001	15.211.894	5.236.128	4.149.580	37.494.301	3.567.925	41.062.226	5.112.000	9.807.237	55.981.463	80.579.065	240.224.083	
2002	23.089.184	8.018.775	6.891.836	46.807.038	5.063.621	51.870.659	11.205.000	14.606.896	77.682.555	115.682.350	350.476.089	
2003	30.209.473	8.304.393	7.179.667	52.718.886	5.890.277	58.609.163	15.922.000	20.230.146	94.761.309	140.454.842	454.780.659	

Not: 2004-2005 yılları konsolide bütçe, 2006 yılı ve sonrası merkezi yönetim bütçesi tanımlıdır.

Kaynak:T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü

TABLO 1/C: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI (2004-2017)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI [2004-2017]											(Bin TL)	(Bin TL)
	PERS. GİDERLERİ	S.G.K. DEVLET PRİMİ	MAL VE HİZMET ALIMLARI	CARİ TRANSFERLER	SERMAYE GİDERLERİ	SERMAYE TRANSFERLERİ	BORÇ VERME	YEDEK ÖDENEKLER	FAİZ HARCAMALARI	TOPLAM	GSYH	
2004	28.947,99	4.024,01	12.683,65	27.682,89	8.050,33	437,29	2.668,95	37,22	56.488,49	141.020,86	559.033,02	
2005	31.855,94	4.533,02	14.446,29	35.222,70	9.805,44	1.545,59	3.009,02	0	45.679,53	146.097,57	648.931,71	
2006	37.812,20	5.075,09	19.001,46	49.851,20	12.097,71	2.637,01	5.688,62	0	45.962,70	178.126,03	758.390,78	
2007	43.568,83	5.804,53	22.257,92	63.291,85	13.003,48	3.542,36	3.845,79	0	48.752,89	204.067,68	843.178,42	
2008	48.856,32	6.407,54	24.411,51	70.360,43	18.515,89	3.173,79	4.643,75	0	50.661,30	227.030,56	950.534,25	
2009	55.946,88	7.208,28	29.798,91	91.975,80	20.071,50	4.319,24	5.697,64	0	53.200,89	268.219,18	952.558,57	
2010	62.315,33	11.062,51	29.184,90	101.857,08	26.010,30	6.772,64	8.857,17	0	48.298,76	294.358,72	1.098.799,34	
2011	72.914,14	12.849,76	32.797,25	110.498,85	30.905,29	6.738,61	5.671,30	0	42.231,55	314.606,79	1.297.713,21	
2012	86.462,71	14.728,20	32.893,60	129.477,01	34.365,31	6.006,36	9.537,42	0	48.416,04	361.886,68	1.416.798,49	
2013	96.235,36	16.306,46	36.386,23	148.742,59	43.767,27	7.665,52	9.135,05	0	49.986,05	408.224,56	1.567.289,23	
2014	110.370,08	18.928,94	40.800,57	162.282,18	48.200,81	7.706,60	10.549,81	0	49.913,31	448.752,33	1.748.167,81	
2015	125.051,41	21.044,78	45.563,39	182.671,02	57.199,12	10.438,22	11.332,88	0	53.004,23	506.305,09	1.952.638,40	
2016	148.856,93	24.695,84	53.936,58	224.871,91	59.444,06	8.881,41	12.756,02	0	50.246,53	583.689,31	2.148.120,94	
2017*	81.824,49	13.365,62	26.410,68	143.774,51	20.995,54	4.447,46	6.626,52	0	26.990,32	324.435,16	2.404.108,22	

Not: 2004-2005 yılları konsolide bütçe, 2006 yılı ve sonrası merkezi yönetim bütçesi tanımlıdır. 2017*2017 yılı Haziran ayı verileri ile oluşturulmuştur.

Kaynak:T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.

TABLO 2/A: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN GSYH'YE ORANLARI (%) (1980-1990)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN GSYH'YE ORANLARI (%) (1980-1990)										
	PERSONEL	DİĞER CARİ	YATIRIM	TRANSFERLER						TOPLAM
				İÇ VE DIŞ BORÇ ANAPARA ÖDEMESİ	İÇ VE DIŞ BORÇ FAİZİ	FAİZ ACYO	DİĞER	NAZIM GİDER	TOPLAM TRANSFER	
1980	5.0	1.6	3.1	0.5	0.4	0.04	5.2	0.5	6.6	16.3
1981	3.8	1.9	3.4	0.5	0.6	0.1	4.5	0.6	6.3	15.4
1982	3.3	1.6	2.7	0.6	0.5	0.1	3.1	0.5	4.9	12.5
1983	3.6	1.9	3.0	1.0	1.0	0.2	4.4	0.7	7.1	15.6
1984	3.0	1.8	2.7	1.0	1.3	0.2	3.7	0.7	6.9	14.5
1985	2.7	1.6	2.5	1.3	1.3	0.2	3.2	1.1	7.0	13.8
1986	2.7	1.6	2.7	2.3	1.6	0.4	3.1	1.8	5.1	12.1
1987	3.0	1.4	2.5	2.3	1.9	0.3	3.6	1.8	5.8	12.7
1988	2.9	1.3	2.1	2.2	1.9	0.9	3.1	2.1	6.0	12.3
1989	4.1	1.3	1.9	2.2	2.0	0.7	2.7	2.4	5.4	12.7
1990	5.0	1.3	1.9	1.9	2.4	0.3	2.1	2.7	4.7	12.9

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.

TABLO 2/B: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN GSYH'YE ORANLARI (%) (1991-2003)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN GSYH'YE ORANLARI (%) (1991-2003)										
	CARİ		YATIRIM	TRANSFERLER						TOPLAM
	PERSONEL	DİĞER CARİ		İÇ BORÇ FAİZİ	DIŞ BORÇ FAİZİ	TOPLAM FAİZ ÖDEMELERİ	SOSYAL GÜVENLİK	DİĞER TRANSFERLER	TOPLAM TRANSFER	
1991	5.0	1.3	1.9	1.8	0.8	2.6	0.2	1.9	4.7	12.9
1992	5.8	1.3	2.2	2.0	0.8	2.8	0.2	3.2	6.2	15.6
1993	6.4	1.4	2.2	2.1	0.7	2.7	0.3	2.3	5.3	15.3
1994	6.4	1.3	2.2	3.5	0.9	4.4	0.4	3.8	8.5	18.4
1995	5.3	1.4	1.5	4.5	1.3	5.7	0.7	2.8	9.2	17.4
1996	4.8	1.4	1.0	4.6	1.0	5.5	1.0	2.8	9.3	16.5
1997	4.9	1.6	1.3	6.7	0.8	7.5	1.7	3.0	12.2	19.9
1998	5.3	1.8	1.7	5.1	0.8	5.9	2.0	4.1	11.9	20.8
1999	5.5	1.9	1.4	8.0	0.8	8.8	2.0	2.6	13.4	22.2
2000	6.6	2.2	1.5	9.4	0.9	10.2	2.6	3.7	16.6	26.9
2001	6.0	2.2	1.5	11.3	1.0	12.3	2.0	4.1	18.4	28.0
2002	6.3	2.2	1.7	15.6	1.5	17.1	2.1	4.1	23.3	33.5
2003	6.6	2.3	2.0	13.4	1.4	14.8	3.2	4.2	22.2	33.0

Kaynak:T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.

TABLO 2/C: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN GSYH'YE ORANLARI (%) (2004-2016)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN GSYH'YE ORANLARI (%) (2004-2016)										
	PERSONEL GİDERLERİ	SOSYAL GÜV.KUR. DEVLET PRİMİ	MAL VE HİZMET ALIMLARI	CARİ TRANSFERLER	SERMAYE GİDERLERİ	SERMAYE TRANSFERLER İ	BORÇ VERME	YEDEK ÖDENEKLE R	FAİZ HARCAMALAR I	TOPLA M
2004	5.02	0.70	2.20	4.80	1.40	0.08	0.46	0.01	9.79	24.44
2005	4.73	0.67	2.14	5.23	1.46	0.23	0.45	0.00	6.78	21.69
2006	4.79	0.64	2.41	6.32	1.53	0.33	0.72	0.00	5.82	22.57
2007	4.95	0.66	2.53	7.19	1.48	0.40	0.44	0.00	5.54	23.18
2008	4.91	0.64	2.45	7.07	1.86	0.32	0.47	0.00	5.09	22.82
2009	5.60	0.72	2.98	9.21	2.01	0.43	0.57	0.00	5.32	26.84
2010	5.37	0.95	2.52	8.78	2.24	0.58	0.76	0.00	4.16	25.38
2011	5.23	0.92	2.35	7.92	2.22	0.48	0.41	0.00	3.03	22.56
2012	5.51	0.94	2.10	8.25	2.19	0.38	0.61	0.00	3.08	23.05
2013	5.32	0.90	2.01	8.22	2.42	0.42	0.50	0.00	2.76	22.56
2014	5.40	0.93	2.00	7.94	2.36	0.38	0.52	0.00	2.44	21.95
2015	5.35	0.90	1.95	7.81	2.45	0.45	0.48	0.00	2.27	21.66
2016	5.75	0.95	2.09	8.68	2.30	0.34	0.49	0.00	1.94	22.55
Not: 2004-2005 yılları konsolide bütçe, 2006 yılı ve sonrası merkezi yönetim bütçesi tanımlıdır.										

Kaynak:T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.

TABLO 3/A: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN KONSOLİDE BÜTÇE TOPLAMINDAKİ PAYLARI (%) (1980-1990)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN KONSOLİDE BÜTÇE TOPLAMINDAKİ PAYLARI (%) (1980-1990)										
	PERSONEL	DİĞER CARİ	YATIRIM	TRANSFERLER						TOPLAM
				İÇ VE DIŞ BORÇ ANAPARA ÖDEMESİ	İÇ VE DIŞ BORÇ FAİZİ	FAİZ ACYO	DİĞER	NAZIM GİDER	TOPLAM TRANSFER	
1980	30.6	9.8	19.2	3.2	2.4	0.3	31.7	2.8	40.4	100.0
1981	24.7	12.1	22.0	3.0	4.1	0.5	29.3	4.2	41.1	100.0
1982	26.2	12.7	21.8	5.0	4.4	0.6	25.2	4.2	39.3	100.0
1983	23.0	12.0	19.2	6.2	6.2	1.0	28.1	4.2	45.7	100.0
1984	20.9	12.7	18.7	6.9	8.8	1.5	25.8	4.7	47.7	100.0
1985	19.6	11.5	18.3	9.1	9.2	1.2	23.3	7.8	50.6	100.0
1986	22.1	13.6	22.3	18.7	13.0	3.0	26.0	15.3	42.0	100.0
1987	23.4	11.2	19.5	18.3	15.0	2.7	28.1	14.1	45.8	100.0
1988	23.6	10.9	16.9	17.4	15.8	7.5	25.4	17.1	48.6	100.0
1989	32.3	10.5	15.1	17.5	15.9	5.3	20.9	18.8	42.2	100.0
1990	38.7	10.2	14.5	14.7	18.3	2.2	16.2	20.6	36.6	100.0

Kaynak:T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü

TABLO 3/B: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN KONSOLİDE BÜTÇE TOPLAMINDAKİ PAYLARI (%) (1991-2003)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN KONSOLİDE BÜTÇE TOPLAMINDAKİ PAYLARI (%) (1991-2003)										
	CARI		YATIRIM	TRANSFERLER						TOPLAM
	PERSONEL	DİĞER CARI		İÇ BORÇ FAİZİ	DIŞ BORÇ FAİZİ	TOPLAM FAİZ ÖDEMELERİ	SOSYAL GÜVENLİK	DİĞER TRANSFERLER	TOPLAM TRANSFER	
1991	38.7	10.2	14.5	14.1	6.4	20.4	1.8	14.4	36.6	100.0
1992	37.2	8.5	14.4	12.8	5.4	18.2	1.2	20.5	39.9	100.0
1993	41.7	9.0	14.5	13.6	4.3	17.9	1.8	15.1	34.7	100.0
1994	34.6	7.3	11.7	18.9	4.9	23.7	2.2	20.4	46.4	100.0
1995	30.3	8.2	8.5	25.8	7.2	33.1	3.8	16.1	53.0	100.0
1996	29.1	8.3	6.0	27.6	5.8	33.4	6.3	16.9	56.6	100.0
1997	24.6	7.9	6.4	33.6	4.2	37.8	8.5	14.8	61.1	100.0
1998	25.8	8.9	8.0	24.6	3.7	28.3	9.4	19.7	57.4	100.0
1999	24.8	8.4	6.4	36.1	3.5	39.6	9.0	11.9	60.4	100.0
2000	24.6	8.1	5.5	35.0	3.2	38.2	9.8	13.9	61.8	100.0
2001	21.4	7.8	5.3	40.2	3.5	43.8	7.1	14.7	65.6	100.0
2002	18.9	6.5	5.1	46.5	4.4	51.0	6.3	12.2	69.5	100.0
2003	20.0	6.9	6.0	40.5	4.4	44.8	9.7	12.6	67.2	100.0

Kaynak:T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü.

TABLO 3/C: EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN KONSOLİDE BÜTÇE TOPLAMINDAKİ PAYLARI (%) (2003-2016)

EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE BÜTÇE GİDERLERİNİN KONSOLİDE BÜTÇE TOPLAMINDAKİ PAYLARI (%) (2003-2016)										
	PERSONEL GİDERLERİ	SOSYAL GÜV.KUR. DEVLET PRİMİ	MAL VE HİZMET ALIMLARI	CARİ TRANSFERLER	SERMAYE GİDERLERİ	SERMAYE TRANSFERLERİ	BORÇ VERME	YEDEK ÖDENEKLER	FAİZ HARCAMALARI	TOPLAM
2004	20.5	2.9	9.0	19.6	5.7	0.3	1.9	0.0	40.1	100.0
2005	21.8	3.1	9.9	24.1	6.7	1.1	2.1	0.0	31.3	100.0
2006	21.2	2.8	10.7	28.0	6.8	1.5	3.2	0.0	25.8	100.0
2007	21.4	2.8	10.9	31.0	6.4	1.7	1.9	0.0	23.9	100.0
2008	21.5	2.8	10.8	31.0	8.2	1.4	2.0	0.0	22.3	100.0
2009	20.9	2.7	11.1	34.3	7.5	1.6	2.1	0.0	19.8	100.0
2010	21.2	3.8	9.9	34.6	8.8	2.3	3.0	0.0	16.4	100.0
2011	23.2	4.1	10.4	35.1	9.8	2.1	1.8	0.0	13.4	100.0
2012	23.9	4.1	9.1	35.8	9.5	1.7	2.6	0.0	13.4	100.0
2013	23.6	4.0	8.9	36.4	10.7	1.9	2.2	0.0	12.2	100.0
2014	24.6	4.2	9.1	36.2	10.7	1.7	2.4	0.0	11.1	100.0
2015	24.7	4.2	9.0	36.1	11.3	2.1	2.2	0.0	10.5	100.0
2016	25.5	4.2	9.3	38.5	10.2	1.5	2.2	0.0	8.6	100.0
Not: 2004-2005 yılları konsolide bütçe, 2006 yılı ve sonrası merkezi yönetim bütçesi tanımlıdır.										

Kaynak:T.C.Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü

TABLO 4: EKONOMİK GÖSTERGELER (1980-2017)

	Nüfus	BÜYÜME HIZI GSYH (1998 bazlı)	BÜYÜME HIZI GSYH (2009 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH)(1998 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH)(2009 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH)(1998 bazlı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH)(2009 bazlı)	GSYH DEFLAT ÖRÜ	GSYH (1998 bazlı)	GSYH (2009 bazlı)	ORT. DOLAR KURU	YILSON U DOLAR KURU
	(Bin Kişi)	(%)	(%)	(TL)	(TL)	(\$)	(\$)	(%)	(BİN TL)	(BİN TL)	(TL)	(TL)
1980	44,439	-2.4	-	-	-	-	-	-	7,031	-	-	-
1981	45,540	4.9	-	-	-	-	-	-	10,621	-	-	-
1982	46,688	3.6	-	-	-	-	-	-	14,104	-	-	-
1983	47,864	5.0	-	-	-	-	-	-	18,693	-	-	-
1984	49,070	6.7	-	-	-	-	-	-	29,570	-	-	-
1985	50,307	4.2	-	-	-	-	-	-	47,177	-	0.001	0.001
1986	51,480	7.0	-	-	-	-	-	-	68,663	-	0.001	0.001
1987	52,370	9.5	-	-	-	-	-	-	100,445	-	0.001	0.001
1988	53,268	2.1	-	-	-	-	-	-	173,709	-	0.001	0.002
1989	54,192	0.3	-	-	-	-	-	-	305,579	-	0.002	0.002
1990	55,120	9.3	-	-	-	-	-	-	528,369	-	0.003	0.003
1991	56,055	0.9	-	-	-	-	-	-	847,032	-	0.004	0.005
1992	56,986	6.0	-	-	-	-	-	-	1.469,755	-	0.007	0.009
1993	57,913	8.0	-	-	-	-	-	-	2.664,116	-	0.011	0.014
1994	58,837	-5.5	-	-	-	-	-	-	5.200,119	-	0.030	0.038
1995	59,756	7.2	-	-	-	-	-	-	10.434,647	-	0.046	0.061
1996	60,671	7.0	-	-	-	-	-	-	19.857,343	-	0.081	0.108
1997	61,582	7.5	-	-	-	-	-	-	38.762,506	-	0.152	0.205
1998	62,464	3.1		1,124	1,151	4,338	4,442	-	70.203,147	71.892,898	0.261	0.313

1999	63,364	-3.4	-3.4	1,651	1,691	3,907	4,003	-	104.595,916	107.164,345	0.420	0.540
2000	64,269	6.8	6.6	2,593	2,656	4,129	4,229	-	166.658,021	170.666,715	0.624	0.672
2001	65,166	-5.7	-6.0	3,686	3,766	3,019	3,084	-	240.224,083	245.428,760	1.225	1.440
2002	66,003	6.2	6.4	5,310	5,445	3,492	3,581	-	350.476,089	359.358,871	1.506	1.635
2003	66,795	5.3	5.6	6,809	7,007	4,565	4,698	23.3	454.780,659	468.015,146	1.493	1.396
2004	67,599	9.4	9.6	8,270	8,536	5,775	5,961	12.4	559.033,026	577.023,497	1.422	1.342
2005	68,435	8.4	9.0	9,482	9,844	7,036	7,304	7.1	648.931,712	673.702,943	1.341	1.343
2006	69,295	6.9	7.1	10,944	11,389	7,597	7,906	9.3	758.390,785	789.227,555	1.431	1.413
2007	70,158	4.7	5.0	12,018	12,550	9,247	9,656	6.2	843.178,421	880.460,879	1.302	1.165
2008	71,052	0.7	0.8	13,378	14,001	10,444	10,931	12.0	950.534,251	994.782,858	1.293	1.512
2009	72,039	-4.8	-4.7	13,223	13,870	8,561	8,980	5.3	952.558,579	999.191,848	1.547	1.506
2010	73,142	9.2	8.5	15,023	15,860	10,003	10,560	5.7	1.098,799,348	1.160,013,978	1.500	1.546
2011	74,224	8.8	11.1	17,484	18,788	10,428	11,205	8.6	1.297,713,210	1.394,477,166	1.670	1.907
2012	75,176	2.1	4.8	18,846	20,880	10,459	11,588	6.9	1.416,798,490	1.569,672,115	1.793	1.783
2013	76,148	4.2	8.5	20,607	23,766	10,822	12,480	6.2	1.567,289,238	1.809,713,087	1.901	2.134
2014	77,182	3.0	5.2	22,732	26,489	10,395	12,112	8.3	1.748,167,817	2.044,465,876	2.188	2.319
2015	78,218	4.0	6.1	25,118	29,885	9,257	11,014	7.5	1.952,638,409	2.337,529,940	2.720	2.908
2016 G.T.*	78,559	3.2	-	27,344	-	9,243	-	6.6	2.148,120,945	-	3.021	3.532
2017 P.	79,366	4.4	-	30,291	-	9,529	-	7.2	2.404,108,222	-	-	-

* 2016 Yılı için Dolar Kuru, İthalat, İhracat ve Cari İşl. Dengesi verileri gerçekleşme rakamlarıdır.

Kaynak: TÜİK, TCMB, HAZİNE MÜST.